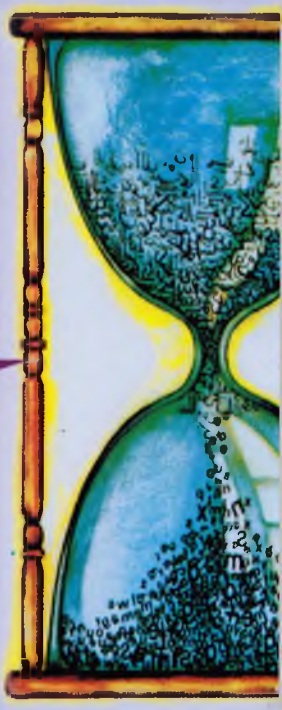
2.

Attilâ İlhan / HANGİ BATI

ATTİLÂ İLHAN

HANGİ BATI

4. basım

BİLGİ YAYINEVİ

BİLGİ YAYINLARI : 152/2

ISBN 975 - 494 - 598 - 5
96 06 Y 0105 0990

Birinci Basım 1972
İkinci Basım 1976
Üçüncü Basım 1982

Dördüncü Basım
Haziran 1996

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46 / A
Telf 431 81 22 - 434 12 71
434 49 98 - 434 49 99
Faks 431 77 58
06420 Yenişehir - Ankara

BİLGİ DAĞITIM

ATTİLÂ İLHAN

Anılar ve Acılar

2

HANGİ BATI

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

attilâ ilhan'ın kitapları

şiir

duvar (8. basım)
sisler bulvarı (8. basım)
yağmur kaçağı (7. basım)
ben sana mecburum (9. basım)
belâ çiçeği (5. basım)
yasak sevişmek (6. basım)
tutuklunun günlüğü (6. basım)
böyle bir sevmek (5. basım)
elde var hüzün (4. basım)
korkunun krallığı (3. basım)
ayrılık sevdâya dâhil (3. basım)

roman

sokaktaki adam (5. basım)
zenciler birbirine benzemez (4. basım)
kurtlar sofrası (4. basım)
aynanın içindekiler:
1 / bıçağın ucu (3. basım)
2 / sırtlan payı (3. basım)
3 / yaraya tuz basmak (3. basım)
4 / dersaadet'te sabah ezanları (3. basım)
5 / o karanlıkta biz
fena halde leman (8. basım)
haco hanım vay (2. basım)

deneme / anı

abbas yolcu*
yanlış kadınlar yanlış erkekler (3. basım)
anılar ve acılar
1 / hangi sol (4. basım)
2 / hangi batı (4. basım)
3 / hangi seks (2. basım)
4 / hangi sağ (2. basım)
5 / hangi atatürk (3. basım)
6 / hangi edebiyat
7 / hangi laiklik
attilâ ilhan'ın defteri
1 / gerçekçilik savaşı (2. basım)
2 / 'ikinci yeni' savaşı (3. basım)
3 / faşizmin ayak sesleri*
4 / batı'nın 'deli gömleği' (2. basım)
5 / sağım solum sobe
6 / ulusal kültür savaşı
7 / sosyalizm asıl şimdi (3. basım)
8 / aydınlar savaşı (3. basım)
9 / kadınlar savaşı

çeviri

kanton'da isyan (malraux / 3. basım)
umut (malraux / 3. basım)
basel'in çanları (aragon / 3. basım)

* *işaretli kitaplar tükenmiştir.*

IÇINDEKILER

Önsöz Yerine 11

Neuilly'de Bir Pencere

I Yanlış Hesap Paris'ten Döner 23
II Paris Var, Paris'çik Var 28
III Paris'in Iki Gözü Iki Ayrı Renk 32
IV Paris'in Çektiği Gizli Sıtma 36
V Fransızın Dilleri 41
VI Fransıza Çalışmak 45
VII Laurence'ın Tarih Kitabı 50
VIII Öteki Batı 54
IX Çuvaldızı Kendinize 59
X Herkes Kaşık Yapamaz 63

Kuşku Kapısı

I Kuşku Kapısı 71
II Avcı Baytekin'in Sadık Uşağı Kolu 75
III Atatürkçülük Nasıl Bir Batıcılıktır? 78
IV Bu Sözüme Mim Koyun 84
V Hepimiz Yabancıyız 87
VI Günümüzün Şiiri 90
VII Batıda Tanınmak 96
VIII Istanbul'a Kar Yağıyor 100

IX Ulusal Bileşim 104
X Özet Mözet 110

Katmerli Yabancılaşma

I Solcular Haklı Çıkmıştır 115
II Dönüm Noktasındayız 118
III Ambargo Kalksa Ne Yazar? 121
IV Kendimizi Aldatmayalım! 124
V Derneç Değil Itiraf 128
VI 'Yumuşama' Değil 'Yumuşatma' 131
VII Amaçları Dize Getirmek 135
VIII Aman Dikkat! 139
IX Katmerli Yabancılaşma 143
X "Senaryo"nun Püf Noktası 146
XI Zurna Nerede Zırt Diyor? 150
XII Şu Işe Bir Bakın! 153
XIII Battıkça Batmışız 156
XIV Ittifak mı Para Tuzağı mı? 159
XV Birbirini Kazıklayan Müttefikler 162
XVI Kazığın Katmerlisi 165
XVII Ne Doyum Var Ne de Mutluluk 168
XVIII Kendini Tanımayan Batı Vicdanı 171
XIX O Avrupa Nerde Bu Avrupa Nerde? 174

Meraklısı Için Ekler

I Bilmem Ama 179
II Ilericiliğin Böylesi 182
III Tanzimat'ın Tabii Sonucu 'Sevres Anlaşması'dır 199
IV O Karanlıkta Türkiye 204

"... bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyet-i azime başka hedefe, münevver denen sınıf başka zihniyete maliktir. bu iki sınıf arasında zıddıyet-i tamme, muhalefet-i tamme vardır. münevveran kitle-i asliyeyi kendi hedefine sevketmek ister; kitle-i halk ve avam ise bu sınıf-ı münevvere tâbi olmak istemez. o da başka bir istikamet tayinine çalışır. sınıf-ı münevver telkinle, irşadla kitle-i ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca başka vasıtalara tevessül eder. halka tahakküm ve tecebbüre başlar; halkı istibdatta bulundurmaya kalkar. artık burada asıl tahlili noktaya geldik. halkı ne birinci usul ile ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olamadığımızı görüyoruz, neden?

arkadaşlar, bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lâzımdır. yani sınıf-ı münevverin halka telkin edeceği mefkûreler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. halbuki bizde böyle mi olmuştur? o münevverlerin telkinleri milletimizin umk-u ruhundan alınmış mefkûreler midir?

şüphesiz hayır, münevverlerimiz içinde çok iyi düşünenler vardır. fakat, umumiyet itibariyle şu hatamız vardır ki, tetkikat ve tetebbuatımıza zemin olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lâkin kendimizi bilmeyiz.

Münevverlerimiz milletimi en mes'ut millet yapayım der. başka milletler nasıl olmuşsa onu da aynen öyle yapalım der, lâkin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. bir millet için saadet olan şey diğer millet için felâket olabi-

lir. aynı sebep ve şerait birini mes'ut ettiği halde diğerini bedbaht edebilir. onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim, lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarma mecburiyetindeyiz.

milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını sahih, salim, dürüst bir nazarla görmeliyiz. itiraf edelim ki, hâlâ ve hâlâ münevveranımızın gençleri arasında halk ve avama tetabuk muhakkak değildir. memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeye başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku tevlit etmek lâzımdır. bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini tâcil etmesi, biraz da münevverlerin çok hızlı gitmesi lâzımdır. lâkin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak daha çok ve daha ziyade münevverlere teveccüh eden bir vazifedir."*

mustafa kemal atatürk
(konya gençleriyle konuşma)
20 mart 1923

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, cilt II, s. 140-141.

önsöz yerine...

"...bizde batıcılıkla anlaşılan şey Türk evrimini çağdaş uygarlığa uygun yönde geliştirmektir. Halbuki Avrupa'da ve Amerika'da batılılaşma ve batıcılık Batı diplomasisine boyun eğme anlamına gelir. Bu yüzden onlara göre Kemalist devir Batı aleyhtarlığı, Menderes devri ise batıcılık devridirl Batı diplomasisinden bağımsız olan bir batıcılık, Batı dilinde, Batı düşmanı kötü bir ulusçuluk demektir."

Niyazi Berkes

O kuşku, Hasan'la tartışmaya başladığımızdan önce, ama çok önce içime girmişti.

Ufak ufak, Osmanlı mülkünü adına 'batıcılık' denilen bir belânın batırdığını seziyor, ilericilik ve toplumculuk diye, yine batılılaşmadan yana oluşumuzu doğrusu açıklayamıyordum. Çağdaşlaşmayla batılılaşma arasındaki farkı henüz bulamamış da olsam, **Atatürk**'ün yaptıklarıyla, Tanzimat ve Meşrutiyet Paşalarının yaptıkları arasında önemli bir ayrılık, ayrılık ne laf, önemli bir karşıtlık olması gerektiğini aklım kesiyordu. Kesiyordu ama, bütün yaşıtlarım gibi iki yanlı koşullandırılmış olduğumdan durumu bir türlü gereğince değerlendiremiyor, bir türlü işin içinden çıkamıyordum.

İki yanlı koşullandırma dedim, doğrudur: Atatürkçü olarak, okul boyunca, bir **Atatürk** sonrası Atatürkçülüğünün kalıbına sokmuşlardı beni, çağdaşlaşma sorununu, çağdaş yöntemlerle ulusal uygarlık bileşimi yapmak diye değil, batılı kapitalist ülkelere benzemek diye anlatmışlardı. Bu yüzden geçmişimize burun kıvırı-

yor, kendimizden olanı küçümsüyor, batıcılığı herkes gibi ben de batılılara öykünmek diye alıyordum.

Toplumcu olarak durum daha da kötüydü: 30 yıllarından başlayarak dogmalaşmış bir sosyalist öğreti, ulusal ve kişisel bileşim olanaklarını **à priori** olarak zaten yok etmiş, başarılı toplumculuğu, belirli, doğruluğu önceden başkaları tarafından saptanmış bir standarda uymak olarak önümüze koymuştu. Bir tuhaf, bir ağlatası sonucu vardır bunun: İkisi de bileşimci değil öykünmeci olduklarından, 'gardrop Atatürkçüsü'yle' Stalin komünist'i, akla hayale gelmedik bir yerde buluşurlar: Önerdikleri kurtuluş reçeteleri ulusal değildir, kapmadır; yaratıcı ve özgün değildir, kopyadır: Birininki batı'dan kopya, ötekininki doğu'dan!

Hasan'la bu sorunları ne kadar tartışmışızdır?!

Bazen dalıyorum, karın soğuk bir yalnızlık ürpertisi halinde uçuştuğu eski bir İstanbul akşamındayım: **Suna Pastanesi'**nden çıkıp **Kırağı Sokağı'**ndaki **Kırağı Apartmanına** doğruluyoruz. Soluklarımız kirli beyaz bir kar karanlığına duman duman yazılıyor. Hasan'ın eski kitaplar, yırtık müsveddeler, acı hayal kırıklıkları ve çocukluk özlemleriyle dolu odasında başbaşa yemek yiyerek, kim bilir saat kaçlara kadar bunlardan söz edeceğiz. Ya da, yazmış da **Cennetbahçesi'**ndeymişiz, savaş ertesi İstanbulluları Marmara'ya karşı buzlu çikolatalarını ve baygın Rum müziğini içiyorlar, hem de çıtırtılı tartışmamıza uzak uzak figüranlık ediyorlar. Ya da, bir ara fena dadandığımız **Tepebaşı'**ndaki o masaları beyaz pike örtülü akşamüstü kahvesindeyiz, önümüzde **Camus'**nün **'Başkaldıran İnsan'**ı Fransızcadan yarım yamalak sökmeye uğraşıp tartışmamızı üretiyoruz.

Benim altını çizdiğim şu: "–... neden endüstrileşmenin adını bir türlü koyamamışız? Batılı bir ülke için ilerlemek, gerçekte endüstrileşmek demek, batılılaşmak diye ayrıca bir sorunu yok! Bizim ikisini birleştirişimiz, daha doğrusu, endüstrileşmenin anlamını iki yüzyıl kavrayamayıp da işin sadece uygarlık yönüne bakışımız neden?"

Bir de Hasan'dan öğrendiğim var: "–... yalnız endüstrileşmey-

le batılılaşmayı karıştırmıyoruz ki, bir de uluslaşmayla her ikisini karıştırıyoruz: Türk, on dokuzuncu yüzyıl sonunda, Osmanlı'nın içindeki yerini anlıyor, nasıl öteki Osmanlı etnik grupları İstanbul'la savaşmak pahasına ulusal bağımsızlıklarına gidiyorlarsa, o da öyle yapacak, Osmanlı içinden Türk ulusunu ve devletini çıkaracak. Fakat bunu batılılaşmakla karıştırıyor, daha başlarken sömürgeleşmek tehlikesine atıyor kendini.

Bu karıştırmanın ne demeye geldiğini, yıllar sonra, Fransız sömürgeciliğinin Afrika'da yetiştirdiği siyah aydınları dinlerken çok daha iyi anlamayacak mıyım? **Senegal**'li **Diop,** taş gözlüklerinin arkasında basbayağı devleşen gözlerinin gök mavisi akını üstümüze döke saça ne diyordu:

"–... sömürgeci bu, sömürdüğü ülkeyi uygarlaştırıyorum der, bunu o ülkeye kendi kültürünü ve teknolojisini aşılayarak yapar, öyle ki sen bağımsızlığını elde ettiğin anda, birdenbire ekonomik ve kültürel olarak kıyamete kadar ona bağlanmış olduğunu fark edersin: Üstelik, bu arada ulusal kişiliğini yitirdiğinde, bir uşağın efendisine bağlılığına benzeyen bir bağlılıktır bu!"

Hasan, tartışmalarımızda bir **Atatürk** parantezi açıyor muydu, hatırlamıyorum. Açmayabilir, zira o sıralarda **Mustafa Kemal**'i incelememiştik, çok üstünkörü olarak ele alır, ulusal bağımsızlığı kurtardıysa bile, asıl önemli olan şeyi, sonradan **Ecevit**'in 'altyapı devrimleri' diyeceği 'toprak reformu ve endüstri devrimini' yapmamakla suçlardık. Bu bakımdan, **Tanzimat**'tan günümüze kadar uzayan yanlış batılılaşma akımının önderleri arasına onu da katmış olabiliriz.

Sonraları, (53/54 yıllarında mı?), ben sorunu şöyle özetlemeye çalışıyordum:

"–... **Tanzimat** ve sonrası, bize, batılıların önerdiği ve denetlediği bir batılılaşma düzenidir, bu düzen imparatorluğu batırmıştır, çünkü endüstrileşmeyi sağlayan değil engelleyen bir tutumu içermektedir. **Mustafa Kemal** hareketi, bir kere emperyalist batıyla dövüşerek oluşuyor, eylem plânında batıcı bile değil, batıcılığı **'çağdaş uygarlık düzeyine'** ulaşmak için sonradan belirleniyor ki, bu da teknolojik ve kültürel bir sorun! Yalnız burada **Mustafa Kemal**'i uluslaşmak sürecini yanlış anlamakla suçlayamayız, o batı-

lılara öykünen bir Türk ulusu düşünseydi, ne **Tarih Kurumu**'nu kurardı, ne de **Dil Kurumu**'nu. Kafası besbelli bir bileşim sancısıyla rahatsızdı, bu bileşimin öğelerini Türk tarihi ve dilinde bulmaya çalışıyordu. Bulabilmiş midir? Tam sayılmaz! Bunda zafer sonrası hayatının çok kısa sürmesi (on beş yıl bile değil) kadar, çevresindeki entelektüel kadronun yetersizliği de etkili olmuştur sanırım.

Örnek mi? **Falih Rıfkı**'nın bir yazısını hatırlarım, Yugoslavya içlerine bir yolculuğunu anlatır; uzaktan kuleleri, sis arasından seçilen görkemli binaları, sağlam ve oturaklı haliyle, alafranga bir şehir, ufak ufak belirmektedir Müslüman çoğunluğun bulunduğu bir Bosna şehridir bu, **Falih Rıfkı:** "İşte, diye düşünür, Avrupalı Türkün şehri böyle olmalı. Şehre girince, gördüklerinin Hıristiyan mahalleleri olduğunu fark edecek, Müslümanların Anadolu işi köhne evlere benzer evlerde yaşadığını görüp üzülecektir. O ki, o kadronun en akıllılarındandır ve gerçekte Türkçüyüm der, o bile Türk şehrini kendi özellikleri içerisinde düşünemez de, Avrupa'nın kendine bulduğu üslup içinde düşünür, aksi çıkınca da dertlenir. Bu kadro önerse önerse, **Mustafa Kemal**'e İtalyan Ceza Yasasını, İsviçre **Code Civil**'ini çevirmeyi önerebilirdi.

Kim ne derse desin, ben hanidir **Atatürk**'ün **'Biz bize benzeriz'** sözünü, **'biz bize benzemeliyiz'** diye anlıyorum. Okuduğum onca metninden çıkardığım anlam, bunun böyle olmasını gerektiriyor. Cumhuriyetin batılılaşması, o tarihte **'en yüksek uygarlık düzeyini'** batılı ülkeler temsil ettiği için, bir batılılaşmaydı ve bundan **Atatürk**'ün anladığı şey, **Niyazi Berkes**'in pek güzel işaret ettiği gibi **'Türk evrimini çağdaş uygarlığa uygun yönde geliştirmekti.'** Buysa elbette endüstrileşmek anlamına geliyordu. **Mustafa Kemal**'in eylem programında endüstrileşmenin ve toprak reformunun olmadığını kim ileri sürebilir? Her ikisini de yapmak istiyordu. On yıl içinde, kendi çapında bir endüstrileşmeyi gerçekleştirmiş, toprak reformunu ölünceye kadar her Meclis'i açış söylevinde istemiş durmuştur. Fesi çıkartıp şapka giydirecek yerde, önce toprakları dağıtsaydı diyeceksiniz, antiemperyalist savaşı Anadolu eşrafının da desteğiyle kazanmış bir önder için, birkaç yıl içinde aynı eşrafın elinden toprağını almak kolay mıdır sanıyorsunuz? Hele emperyalistler, bu arada, **Şeyh**

Sait'i petrol bölgesinde başkaldırmaya kışkırtmış, bu yüzden de içerde **Mustafa Kemal** için ağaların desteğini zorunlu kılmışlarsa!

Cumhuriyet kuşaklarının dramı **Atatürk** sonrasında başlar. Çağdaşlaşmayı batılılaşma yapan sonrakilerdir. Hiç değilse, müdafaa-i hukuk doktrinini ulusalcı içeleminden soyanlar, **Dersaadet** tipi kozmopolit bir batılılaşmayı **Ankara**'ya göçürüp Cumhuriyet'in 'resmi' tutumu yapanlar, onlardır. **Avcıoğlu,** yeni devletin ilk yıllarından itibaren, **Bâbıâli**'nin, köhne kadrolarıyla **Ankara** bürokrasisini ele geçirdiğini yazıyor. Yalnız bürokrasiyi mi? Kuva-yi Milliye ruhunu da ele geçirip dağıtmışlar, devrimin ideolojisini şaşılacak bir çabuklukla yozlaştırmışlardır.

Eğer bana ilkokuldan başlayarak emperyalistlere karşı doğu ülkelerinin ilk kurtuluş savaşlarından birisini verdiğimiz, öteki **'mazlum milletlerin kurtuluşu için de savaştığımız'** öğretilse, ülkemiz geleceğinin **'gerçek üretici olan köylünün'** elinde olduğu, endüstrileşmenin **'bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı'** tek kurtuluş dayanağımız olduğu belirtilse, acaba sosyalizm babalarına o kadar heyecanla sarılır mıydım? Çünkü **Atatürk**'ün kurtuluş programı, (**O, "milli siyaset" diyor**) en azından bir **Bandung programıdır,** bir **Bandung programı** da, hele 20 yıllarında ilân edilmiş olursa, müthiş bir ileri atılım sayılmak gerekir.

Hayır, bize bunları öğretmediler: Lisede **Sophokles** okuduk, klasik Türk sanat musikisine sövmeyi, Divan şiirini hor görmeyi, buna karşılık devletin yayınladığı kötü çevrilmiş batı klasiklerine körü körüne hayranlık göstermeyi öğrendik. Sanki **Sinan Leonardo**'dan önemsiz, **Mevlâna Dante**'den küçüktü, **Itrî** ise **Bach**'ın eline su dökemezdi. Aslında kültür emperyalizminin ilmiğini kendi elimizle boynumuza geçiriyorduk, ulusal bileşim arama yerine hazır bileşimleri aktarmak hastalığımız tepmişti, o kadar ki İkinci Dünya Savaşı sonrasında batılı emperyalizmin örgütlü politikasını uygulamaya kendiliğimizden talip olduk. **Stalin** ve **Beria** da, haksız ve ahmakça istekleriyle bunu kolaylaştırdılar.

Oysa, bir kere yaptığımız batılılaşmak değildi, ikincisi batı bizim sandığımız gibi değildi, üçüncüsü batının ulaştığı yer özenilecek bir yer değildi.

Çoktan yıkılmış olan, **Pangaltı**'daki eski **Haylayf** Pastanesi'nin camlı bölümünde oturur, **Kurtuluş**'a geçen tramvayların asit yeşili çakıntılarını damıtarak civar masalardaki Rum kızlarına laf atardık. Hasan, soyu Giritli olduğu için Rumca bilirdi. Aydınlık yüzüne o anlarda konuveren bir haylaz aile çocuğu gülümsemesiyle onlara bir şeyler söyler, sonra gözünü kırpıp bana:

"– Dur bakalım –diye fısıldardı–, olacak gibi: Şu mavilisi var ya, Kuyumcu Angelidis'in kızıdır, çok zengin bunlar...

Ya da görünmez itirazları bastırmak için birden harlayıveren bir öfkeyle: "–... batılılaşmak dediğimiz ne, önce onda anlaşalım: Bir ülkenin, ticaret burjuvazisinin teknolojiyi ekonomiye uygulayarak endüstrileşmesiyle uluslaşması değil mi? Kültür, bizim o sihirli değnek sandığımız, sözünü ede ede bitiremediğimiz eğitim, bu altyapı üstünde yükseliyor. Oysa biz endüstrileşmeyi gerçekleştirmeden, endüstriye, üstelik yabancı koşullar altında gerçekleşmiş bir endüstriye ait kültürü içimize aktarıp batılılaştık sanıyoruz: Bir evi, çatısından yapmaya başlamak gibi bir şey!"

Bense, sonraları **Mavi** tartışmalarına temellik edecek **'kendi kendime sanat konuşmaları**'nı, **Paris**'te **Dupont Kahvesi**'nde yazarken, bir yandan handiyse bulvara inen kar bulutlarını seyrediyor, bir yandan sorunu kültür yönünden de eksik ve yanlış aldığımızı düşünüyorum: Cumhuriyet sonrası kültür ve sanat davranışlarımız Cumhuriyet öncesine göre bir aykırılık taşımıyor ki! **Edebiyat-ı Cedide** de birtakım Fransız akımlarının kopyasıydı, **Garip** hareketi de! Sonradan buna bir de **İkinci Yeni** kopyacılığı eklenecek, üstelik o dönem siyasal bakımdan Türkiye'nin neredeyse bağımsızlığını yitirdiği bir arayı vurgulayacaktı. Yalnız **Atatürk**'ün sağlığında ulusal diyebileceğimiz bir sanat davranışı var: **Hececiler,** gerek içlem gerek biçim yönünden kendi güçlerince ulusal olanı vermeye çalışmamışlar mıdır? Bu da bir **Atatürk** parantezi açmanın zorunluluğunu gösteriyor.

Peki, batılılaşmayı ekonomik ve toplumsal bir çağdaşlaşma diye almayınca nasıl alıyoruz, sinema, roman, gazete haberi ve radyo yorumundan kapma bir yeryüzü cennetine benzemek olarak! Değişme sürecine, asıl olması gerektiği gibi ekonomik ve toplumsal kalkınma öncüleri değil de, bürokrat aydınlar kılavuzluk ettikleri için, batı kavramı, Türk imgeleminde her şeyin en ideal olarak yaşandığı bir toplum olarak biçimleniyor. Her şey ama her şey doğuda kötü, batıda iyi! Onlar nasıl yapıyorsa biz de öyle yapmalıyız ki, adam olalım! Oysa elin Japonu çıkmış, hiçbir şeyini değiştirmeden, sadece ekonomik ve teknolojik gelişme sürecini kendi yapısında yaratarak batı düzeyini yakalamış, dibini kurcalayan yok! Biz ha babam batı müziği dinliyor, çeviri roman okuyor, batılı gibi giyiniyor, bir türlü batılı olamıyoruz, adamlar Japon gibi yazıyor, Japon gibi yaşıyor, Japon gibi ölüyorlar, ama batıyı geçiyorlar Japonun yaptığını biz yapamamışız, bizim yaptığımızı Afrika'daki eski Fransız ve İngiliz sömürgeler yapmışlar, ama onlar da 'batılı' olamamış!

Ünlü **Litton** Şirketi adına Ege Bölgesi'nde incelemeler yapmaya gelen Profesör **Lemarchand** bana bir gün demiştir ki: "–... transistör köye girdi mi, bu iş oldu demektir. Bununla elbet, endüstrileşmede belirli bir aşamaya ulaşmış olacağınızı anlatmak istiyorum. Endüstri batılı dediğiniz yaşama düzenini kendiliğinden toplumunuza yerleştirecektir."

Öyle olmuyor mu? "Almanya'da olduğu gibi, niye bizde de her şehirde sifon birası satan birahaneler yok?" türünden snobca bir sorunun karşılığını verebilmemiz için özel bira endüstrisinin kurulması gerekti. Yarın doğu şehirlerimizde bile o türden birahaneler görürseniz şaşmayın! Olayı ağır endüstri düzeyine yükselttiniz mi, Türkiye'nin gerçek batılılaşmasının formülü kendiliğinden ortaya çıkar: Türk köylüsünü adam gibi yaşatmanın yolu, ona jandarma zoruyla okuma yazma öğretmeye kalkışmak değil, onu adam gibi yaşatacak endüstri koşullarını yaratmaktır. Okuma yazma zaten ardından gelir. Montaj bile olsa, üç tekerlekli motosikletlerin taşımacılıkta kullanılmaya başlanması at arabacılığını nasıl ortadan kaldırıyor izlemediniz mi?

Bu endüstrileşme uygarlık bileşimini de kendisi getirecektir.

Getiriyor bile. Şu yazdıklarım neyi deyimler sanki? Şu radyolarda Allahın günü dinlemeye başladığınız batılı ama Türk müzik? Olgunlaşma Enstitüleri'nin moda geçitlerinde gözünüze çarpan batılı ama Türk kılıklar? Batılı Türk, batılı Türkiye'nin Türk bileşimine doğru gidiyor ama, batı ulaştığı aşamadan memnun mu? Bence bu soru, geleceğimizin en önemli cevaplarını çağırması gereken, çok önemli bir soru. Nedeni de, batının ulaştığı yerden artık memnun olmaması. Biz öyle bir yere özeniyoruz ki, onlar yakınmaya başlamışlar. Kar helvasını icat eden onlar, beğenmeyen de!

Marcuse, Tek Boyutlu İnsan'ın Fransızca baskısına yazdığı önsözde, şuna benzer sözler söylemiyor mu? Endüstri kapitalizminin ileri konaklarında varlığın özel ve tüzel bütün boyutları evcilleştirilip bir hizaya getirilerek **'kapalı bir toplum'** yaratılıyor. Bu toplumda, kapitalizmin önceki dönemlerinde birbiriyle çatışan karşıt güç ve çıkarlar, çatışır olmaktan çıkarılmış, birbiri ve sistemin içinde sindirilmişlerdir; ayrıca, insancıl eğilimlere usturupla yön verilmesi, bu yönlerin istenildiği gibi ayarlanması da gerçekleştirildiği için, bilinçaltının patlayabilir ve toplumdışı elemanları da toplumsal olarak kullanılabilir ve faydalanılabilir bir hale getirilmişlerdir. Bir kapalı toplum, bu toplumun ürünü tek boyutlu bir insan! **Marcuse**'ün bunu yıkmaktan başka çare yok dediğini elbette bir yerlerde okumuş olmalısınız.

Hadi Marcuse'ün ne de olsa Marksistliği var, peki ya **Galbraith?** Kapitalist toplumsal gelişme içinde, batının, Marks'ça öngörülmüş bütün bunalımları atlattığını, bu bakımdan **Marks**'ın adamakıllı yanılmış olduğunu ileri süren **John Kenneth Galbraith?** O da biliyorsunuz, batıda teknokratlar çağının başladığını, **Teknostrüktür** dediği dev örgütlerin yalnız piyasayı ve ekonomiyi değil işçiyi ve işvereni de denetim altına aldığını söylüyor, **'bolluk toplumu societé de l'abondance'** adını verdiği bu üretim ve tüketim toplumunun en büyük zaafını 'anlamsız'lığında, 'saçma' oluşunda buluyor Tek boyutlu insan ve anlamsız toplum!

Fakat en güzeli **Bertrand** de **Jouvenel**'in dedikleri! Bizde pek adını bilen eden yoktur ama, ilginç bir bilim adamı bu. O da çağımızda batının endüstri uygarlığıyla ulaştığı yerin pek de övü-

nülecek yer olmadığına işaret ettikten sonra: **"...sorun** diyor, **aynı gelişmeyi izlemeden de mutlu olunup olunamayacağını bilebilmekte! Gelişmekte olan ülkeler, eğitimin uzunluğu, donatımın ağırlığı yüzünden yatırımın kişi başına çok pahalıya geldiği bir ekonomik modele özenmektense, daha az güçlükle daha çok mutlu edecek başka yollar aramalıdırlar. Biz de, bazı yanlarımızdan bizi zenginleştirirken, bazı yanlarımızdan adamakıllı yoksullaştıran gelişme sürecimizi değiştirerek onlara bu konuda yardımcı olmalıyız."**

Öyle sanıyorum ki, Bertrand de Jouvenel'in bu öğüdünü en can kulağıyla dinlemesi gereken ülkelerin başında biz varız.

Meraklısı için notlar:

Mustafa Kemal devrimi'nin çerçevesini en ilginç çizenlerden birisi, ünlü İngiliz Tarihçisi **Arnold Toynbee**'dir. Benim Fransızcasından okuyabildiğim bir kitabında (**"Le monde et l'occident/Editions Gonthier"** Paris, 1964) bu devrimi şöyle tanımlıyordu: **"Bir insan ömrü süresi içinde ve zorunlu olarak, rönesansın, reformun, 18'inci yüzyıl sonunda oluşan bilimsel ve entelektüel devrimin, Fransız devriminin ve endüstri devriminin gerçekleşmesi."**

Marcuse'ün bütün kitapları aşağı yukarı dilimize çevrildi ama, okunduğunu, hele anlaşıldığını hiç sanmıyorum. Oysa o, onunla aşağı yukarı aynı kökenden gelen **Adorno** ve **Wilhelm Reich** 20'nci yüzyılı anlamamız için en zor ve en çetrefil çözümlemeleri ve bileşimleri deneyen düşünürler arasında bulunuyorlar.

John Kenneth Galbraith, Keynes'ten sonra, batıda yetişmiş en ilginç ekonomistlerden birisi sayılıyor. Bizde adamı pek tanıyan yok, en ünlü kitabı **(The Affluent Society/La Societe d'abondance** ya da **l'Ere de l'opulence)** çevrilmediği gibi, galiba adından söz eden de pek çıkmadı. Adamın ilginç yanı geleneksel kapitalizmin sonunu fakat aynı zamanda Marksizmin varoluş nedenlerinin ortadan kalktığını ilân etmesi.

neuilly'de bir pencere

I

YANLIŞ HESAP PARİS'TEN DÖNER

Paris, 1960'lar

Genç bir ozan hatırlıyorum: **Beyoğlu**'nun artık bütün bir edebiyat kuşağınca bilinen 'malum' pastanesinde, yumruğunu göğsüne vura vura: "– Ben, demişti, Türk olmak istemiyorum. Çevremde gördüğüm her şey kızgın bir demir dehşetiyle etime yapışıyor. Sanatımla ve duygulanma gücümle başka ve **Batı**lı bir ortama aitim ben. Yanlış bilmiyorsam, erkek deyişli, iri ve serüvenci dizelerle başlamış, solukluya benzer bir delikanlı ozandı bu; biraz **Beyoğlu**, biraz lânetli Fransız şaiirleri, biraz da isyancı tabiatı onu çarçabuk yedi. Ben, o sözlerini, hiçbir zaman unutmadım.

Bir başkası: Daha yaşlı, basbayağı ünlü, oldukça ipe sapa gelmez biri, bir **Ankara** birahanesinde üç aşağı beş yukarı, buna benzer şeyler söylemiş; içisıra haçlar, Hıristiyan duaları, **Tevrat** ya da **İncil** hikâyeleri kımıldanan birkaç şiir okumuştu. **Orhan Duru** ve ben, onu döveyazdık. Şimdi, yıllarca sonra, **Paris** gibi yabancı bir sanat gerçeğinin ortasında yaşarken bu iki örneği anımsamak niye? Yaşlanıyor muyum? Yoksa, iki yıldır Fransız yiyip Fransız içerek, çokluk, dışarda yaşayanların uğradığı **Chauvinisme** illetine mi bulaştım? Ne o, ne de o!

Tesadüf bu, iki ozanı birbirinden farklı koşullar altında, **Paris**'te karşıma çıkardı. Hiç de memlekette konuştukları gibi konuşmuyorlardı. Birincisi Fransızların çıkar düşkünlüklerinden yakındı, ortalama Fransızın sanat konusundaki nobran durumu onu ansızın ayıltmıştı; bunlar, diyordu, toplum olarak bizden geri ve kaba, an-

laşılan ışıltılı bireyler çağ çağ görünmüş ve ünlerini dünyaya yaymış. İkincisi, **Türkiye**'de öykünmeye uğraştığı kuyumcu şiirinin, **Paris**'te çöpçüler dahil, herkes tarafından ezbere bilindiğini, ozanlarının el üstü gül üstü tutulduğunu sanırmış meğer. Gelip de değil yalnız kendisinin, usta belledıklerinin bile iplenmediğini görünce, düpedüz çarpıldı. Üstelik, memlekette birkaç dilden çeviriler yayınlamış olduğu halde, zahmetsizce Fransızca anlayıp söyleyecek takati yoktu. Onu **Republique** metrosu civarında şehre terk edip dönerken, daha o ilk **Paris** yolculuklarımda içimi buran sorgu işareti gelip boğazımıza durmuştu bile: **Tanzimat**'ın ve **Meşrutiyet**'in **'Batılı'** sanatçıları gibi yoksa, **Cumhuriyet**'in **Batılı** sanatçıları da 'ıska' mı geçtiler?

Yeni Türk sanatçısı, kendisini **Batılı** diye alır. İçinde yaşadığı toplumu **Doğulu** diye küçümser Küçük aydınlar, hatta biraz gözü açık mahalle kızları, yalnız "çeviri" roman okumakla, Türk filmlerine gitmemekle basbayağı övünürler. Büyük şehirlerimizin o Allah muhafaza, sanat çevrelerinde Fransız resmi, İngiliz şiiri, Rus müziği, İtalyan sineması herhangi bir Türk sorunundan önce konuşulur. Bunun ne demeye geldiğini daha iyi gösterebilmek için, galiba şimdi bir paralel çizeceğim. Fransız televizyonu bana yardımcı olacak.

Pondichery adını hiç duydunuz mu? Bu küçük ülke, eski bir Fransız sömürgesidir: **Hint,** bağımsızlığını kazanınca, al takke, ver külâh **Pondichery**'yi de Fransız sultasından kurtarmış, Hint bütününe bağlamıştır. Fransız televizyonu yıllarca sonra **Pondichery**'de neyin Fransız kaldığını aramaya çıkmıştı bir bakıma. Yılgın ve dalgın **Buddha** insanları, gizli ve açık **mystisisme**'ler arasında bir savcı buldu çıkardı: Hindu olduğu halde kendisini Hindu sayamıyordu bu savcı. Düzgün Fransızca konuşuyordu, okuduğu eserler soruldu mu, Fransız klasiklerini art arda ipe diziyordu. Hindu kalabalığını küçümser gibiydi. Kendini "yetiştiren" **Batı** kültürüne çok daha bağlı görünüyordu. Söyledi de bunu. Benim dramım bu, dedi, Fransız değilim, fakat Fransızım, Hinduyum, fakat Hindu değilim. (Bilmem yürek delici paraleli gösterebildim mi?)

Yine televizyondan bir başka örnek alacağım şimdi. Kitap

saatinde **Antiller**den yetişme bir zenci yazarın kitabı tanıtılıyor. Değerli bir adam besbelli. İçli, yumuşak bir sesle konuşuyor. Derdi büyük. Kitabında onu belirtmeye çalışmış: **"Biz Antilliler, Afrika'dan gelme zencileriz, ama kendimizi Batı kültürüne bağlı Fransızlar sayıyoruz. Hiç değilse sayıyorduk. Hatta Afrikalı zencileri küçümseyenler vardı içimizde. Oysa, Fransız değiliz. Bu her şeyimizden belli. Öyleyse biz neyiz? Kitabımda halkımın geçmişini arıyorum ben. Halkıma bir geçmiş bulmaya çalışıyorum."** Söylemediği de şu: Fransızın bana eklediği benim geçmişim değil, onun geçmişi.

Televizyonla başladık, televizyonla bitirelim. Nihayet **Senegalli** bir zenci teknisyen, memleketinin Batılılaşması konusunda ne düşündüğünü soran bir röportajcıya şu cevabı veriyor: **"Senegal'in modern bir ülke olmasını isterim elbet, ama Batılı değil."**

Batılının yeryüzünde çok defa sömürgeci anlamına geldiğini unutmamak gerek.

Şimdi düşününüz: Bizim çiçeği burnundaki yeni sanatçılarımızın çoğu, **Çankırı**'da, ya da **Siirt**'te kendisini **Pondichery**'deki sömürgeci yaratığı aydın gibi yalnız, soyutlanmış ve yabancı belliyor mu, bellemiyor mu? Geçmişle olan ilgimize gelince, durum çok daha acı ve utanç verici. **Antilli** yazar, halkına olmayan bir geçmiş bulmaya çalışadursun, biz rahatça var olan, hem de nasıl var olan koskoca bir geçmişe sövmekteyiz. O kadar ki, yeni, **Batılı** üstelik de ilerici sandığımız bir yazara, elin Bulgarı sizin klasikleriniz nedir? diye sorunca bizim klasiklerimiz yoktur cevabını alır. Aynı aklı başında derin düşünür yazarın, Atatürkçülüğü toptan uygarlık değiştirmek sandığını da bir başka yazısından biliyoruz. Uygarlık değiştirmek!.. Yani ne? **Yunus Emre** yok, **Bedreddin-i Simavî** yok, **Pîr Sultan Abdal** yok; **Chanson de Roland** var, **Campanella** var, **Villon** var; **Şeyh Galib, Baki, Nedim** beş para etmez, var mı **Vigny;** var mı **Ronsard,** var mı **Poe?** İşte bu kafadır ki, buraya **Devlet Tiyatrosu**'nun **"Kral Oidipus"**la, ya da **"On İkinci Gece"**yle gönderiyor, bu sayede de maaşlı eleştirmecilerin dışında gelip gittiğinden kimsenin haberi olmuyor. Biraz

karagöz, biraz ortaoyunu, biraz ulusal piyesle çok daha Türk ve **Batılı** olacağımızı kime anlatırsınız? **Çin**'in yüzlerce yıllık eski operasıyla, Rusların Kazakları ve eski baleleriyle gelerek ortalığı kırıp geçirdiklerini görseler bile!

Yok yok, genç **sanatçı Batılı olmanın Türk olmamak demeye gelmediğini anlamalıdır.** Uygarlığımızı değiştirmek ne lâf? Toplumsal ve nesnel bir gerçek istekle değişir miymiş? **Türk'üz, Türk kalacağız. Uygarlığımızı çağdaş ölçülerle yeniden değerlendirmesini bileceğiz. Batılılık bu.** Yoksa yarım yırtık bir yabancı dil belleyip bir yabancı uygarlığın kuyruğuna eklenmek değil. Baksanıza canım, İngiliz de, Alman da, Fransız da **Batılı**, biri ötekine benziyor mu?

Meraklısı için notlar:

Beyoğlu'nun bütün bir edebiyat kuşağınca bilinen 'malum' pastanesi **'Baylan Pastanesi**'dir. İkinci **Paris** dönüşümde ben pastanede 'mekân tutmuştum,' **Mavi Hareketi**'nin tezgâhlanması da burada olmuştur. Yavaş yavaş pastane gerçekten **Paris**'teki edebiyat kahveleri karakterini kazanmış, sonradan kendilerine **50 kuşağı** adını verecek olan ozan, yazar, aktör, karikatürist vs. buradan yetişmiştir. Kimler olduğunu teker teker sıralamaya gerek yok, yalnız hepimize onca emeği geçmiş üç garsonu, **Hristo, Leonida** ve **Sotiri**'yi burada özlemle anıyorum. **Baylan** bir pastane olarak artık yok, yerini galiba bir banka kapmış, garsonlar ise kim bilir neredeler?

Söz konusu iki ozandan ilki **Ege Ernard,** ikincisi **İlhan Berk**'tir. **Ege**'ye **Montparnasse**'da bir kahvede rastlamıştım. **Jules Dassin**'in **Topkapı**'sında bir rol oynamış, eline topluca bir para geçmişti, onu harcıyordu, galiba filmle ilgili bazı işleri de vardı, o gece birkaç saat içinde bana tutarlı fakat **Türkiye**'de söylediklerinden çok değişik şeyler anlattığını hatırlıyorum. **İlhan Berk** bir iki aylığına gelmişti, telefonla beni aradı buldu, bir öğle sonunu **Richelieu-Drouot**'daki **Le Cardinal Kahvesi**'nde birlikte geçirdik, orada ulusal bileşim, geçmiş sanatımızdan yararlanma konusunda ne anlattıysam, sonra gelip **Türkiye**'de kendi düşünceleri olarak anlatmış, hatta galiba da yazmış olduğunu duydum.

Bulgar yazarına 'bizim klasiklerimiz yok' diyen, üstelik bu dediğini marifetmiş gibi yazan **Melih Cevdet Anday**'dır. Fikrimce o ve onun kuşağı **batı** ve **batılılaşma** konusunu en yanlış anlayan, en yanlış da uygulayan bir kuşak sayılmalıdır. Bu kuşak **Atatürk**'ün ölümünden sonra ülkeyi kaplayan faşizm döneminde 'resmen' himaye görmüş, zaten **garip** şiiri bu sayede imgeci toplumsal şiiri boğabilmiştir.

II

PARİS VAR, PARİSÇİK VAR

Koca **Romain Rolland,** o ünlü **Jean-Christophé**'un bir yerinde: **"Yabancılar Fransa'yı gereğinden fazla önemsedikleri romanlarından tanır, üstelik iyi tanıdıklarını da sanır, oysa yanlıştır bu!"** gibilerinden bir laf ediyor. Bu doğru söze ben yüzyılımızın tanışma ve haberleşme olanaklarından bir ikisini daha ekleyeceğim: **Fransa'**yı yabancıiar, ya romanlarından, ya film ve şarkılarından tanır ve yanlış tanır. Bu yanlışlık, hiç değilse bizim kuşağın aydınlarını **Paris'**lere gelip acı düşbozumları yaşamaya götürmüştür. Zira, ne **Paris Marcel Carne'**nin filmleri sıra içimize çatılan puslu ve dargın şehirdir yalnız, ne de **Quartier Latin** kahvelerinde sabah akşam anarşistler ve ihtilâlciler toplanıp tartışır: Galiba şöyle dersem, demek istediğimi daha kestirmeden anlatmış olacağım: Bizim gerçek **İstanbul** ile tenha **Anadolu** kasabalarının tozlu hanlarında destanlaşan **İstanbul** arasında ne ağır bir fark varsa, gerçek **Paris'**le dünyanın dört bir ucunda ünü dolaşan **'rivayet' Paris** arasında o kadar ağır bir fark vardır.

Evet, bu şehir 1789'un ve 1848'in şehridir; evet, gerçeküstücüler olsun, varoluşçular olsun; ilk kavgalarını bu şehirde vermişlerdir; ama, bu özgürlükler yatağı **Paris**'te, bugün bile metro istasyonlarına **"Kahrolsun zenciler, kahrolsun Yahudiler!..."** diye karanlık parolalar çiziktiren Parisliler de yaşar; muhalefet gazetelerinde, otuz yıldır yeni bir tek hastane yapılmamış olduğunu, ya da şehrin üçte bir binasında banyo bulunmadığını okursunuz. Ya **Etoile Meydanı**'nda metro ıskaraları üzerine yatmış kafayı

çeken hane-berduş takımı, ya yabancıları turist bile olsa, hor gören otelci ve garsonları, sizi dakika başında, kafanızdaki yanlış bir **Paris** fikrini düzeltmeye zorlar durur.

Ben ki, **Oktay Akbal** tarafından Türk edebiyatında bir **Paris** özlemi çığırı açmakla bile suçlandırıldım; ben ki, şimdi çıksam **Strasbourg St. Denis** taraflarında başında beresi ve yanlış **Troçkiy** sakalıyla on yıl önceki kopyama küt diye toslayabilirim; artık **Paris**'e sövecek miyim? Hayır, sadece çizgi dışı ile çizgi içini ve çizgi dışı olmak isteyen bir Fransızın durumunu size anlatabilmek için önce **Paris,** ya da **Fransa** üzerinde sanılarınızı doğruya ayarlamak istiyorum.

Bu ülkede de içi pırıltılı bir sanat delikanlısı can sıkıntısından, gündelik yavanlıklardan ve küçük burjuva **Conformisme**'inden çatlayabilir. Ve galiba bu yüzdendir ki, size bütün Fransızları ve **Fransa**'yı öyledir sandıran müthiş adamlar zincirleme beşeri reaksiyonlar halinde bu ülkede patlak vermişlerdir. Orada hemen hiçbirimizin ciddiye almadığı bir olgu, burada yaygın, köklü ve koparılmaz bir gerçek olarak adım başında karşınıza çıkıyor bir kere: Fransız toplumu Katolik bir toplumdur; bu önce, Fransızın dindarı domuzuna Katoliktir demeye gelirse; sonra, Fransızın laik olanı, istese de istemese de geçmişten devralınmış Hıristiyan değer ve yargılar içinde yaşar demeye gelir. Destek rakam mı istiyorsunuz? Hadi gönlünüz olsun! Her çeşit halk arasında yapılan bir soruşturma sonuçlarına göre, yüz Fransızdan en az yetmiş, sekseni başka ırktan başka dinden bir yabancı ile evlenmeye karşıdır. Hele bu yabancı, sözgelimi **Kuzey Afrika**lı bir Müslüman olursa, bu yüzden daha da artabilir. Bu davranışına toplumbilim kitaplarına örnek diye alınan Fransız toplumsal sınıflaşmasındaki hasis, dar kafalı ve egoist burjuva tutumunu eklediniz mi çizgi dışı Fransızı töresel, ya da siyasal bütün özgürlüklere iten o boğucu atmosferi kendiliğinizden bulmuş olursunuz. Destek örnek mi dediniz? Hadi gönlünüz olsun! Fransız televizyonlarından bir spiker hanım ekranda sık sık kolları ve göğsü dekolde tuvaletlerle görünüyor diye, "Arzu-yu umumi üzerine" işinden uzaklaştırılmıştır.

Beride gerçek aydın, yaratıcı sanatçı, çizgi dışında arıyor elbet kişiliğini. Bu, olağana, adiye ve bayata hayır demekle başlıyor;

kiliseye hayır diyor, Katoliklerin dogmatik ve evlere şenlik törelerine hayır diyor; daha çok insana, daha büyük mutluluk ilkesinin ardına düşüp kendine özgür ve devrimci bir kimlik kurmaya çalışıyor. **Birinci Dünya Savaşı**'ndan sonra çıkmış bazı sanatçılar, sorunu bu açıdan görmeye çalışmışlar. **Paul Nizan**'ın **"Conspiration", Louis Guilloux**'nun **"Le Sang Noir"** başlıklı kitapları bu boğucu hava içindeki umutsuz çırpınışları merhametsizce çiziyor bize. Umutsuz çırpınışları mı, çizgi dışı arayışları mı? Belki ikisi de! Kimisi siyasal ve toplumsal devrimciliklere gidiyor: O anarşistlerin **Libertaire** gazetesini bulvarlarda satan bol sakallı hergeleler, komünist gençlik örgütüne girip devrim düşleri görenler, hep bunlar! Kimisi cinsel özgürlükler peşinde, eşcinsel ilişkilerden ağlar örmek, kendi iç yapısına en uygun moral dengeyi aramak, onların işi. Biz, bizim orda bunlardan herhangi birine rastlıyoruz; bir kitap, bir film, bir şiir, ne bileyim ben, hatta bir şarkı birdenbire kendi açmazlarımıza bile hazır hal şekilleri getiren bir tılsım gibi görünüyor. Ondan sonra gelsin **Paris**'leri **Fransa**'ları özlemeler! Gelsin bu ülkeyi yeryüzünde bir aydınlar cenneti sanmalar!

Hepsini anlıyorum, kabul ediyorum, fakat **Fransa,** ya da **Paris**'in iç yaşantısıyla, organik yaşamasıyla kendi düşlerimizi karıştırmamızı, hayır!.. Hani o "**Paris**'te olsa şöyle olurdu, **Paris**'te olsa böyle olurdu" sözü var ya, yalan! Yalan değilse, yanlış! Destek örnek mi diyorsunuz? Hadi gönlünüz olsun! Bizim karikatürist gençlerden biri, hem de oldukça güçlü, biraz içine kapanık ve zor anlaşılır olanı, orda pek ilgi göremeyince, ümitlerini uzak bir Fransız başarısına bağlamış, çıkmış gelmiş. Eserlerini gösterdiği kimselerin cevabı bizim ordakilerin tıpkısı: "Oo, bunları anlamazlar!" Alın bir başkası: Benimle yaşıt bir ozana **Türkiye**'de üç binle beş bin arasında devamlı bir şiir okuyucusu olduğunu, bazı ozanlarımızın birçok baskılar yapabildiklerini anlatıyorum. Gözleri hayretle açılıyor. Fransız şairlerinin aşağı yukarı bütün yayın olanaklarını yitirmiş olduklarını söylüyor bana. Bir iki hafta sonra da, o ünlü şair **Michaux**'nun altı bin kadar kitabı zar zor sattığını ciddi bir gazetede kendi gözlerimle okuyorum. Nerdeyse altmış milyonluk **Fransa**'da altı bin kişi! Ne buyrulur?

Paris var, Parisçik var! Aman karıştırmayalım!

Meraklısı için notlar:

Paul Nizan, iki savaş arası Fransız edebiyatında önemli yeri olan bir yazar. **La Conspiration, Fesat** adıyla Türkçeye çevrildi, üzerinde epeyce laf da edildi. **Nizan**'ın bundan başka **Aden Arabie, Antoine Bloye** vs. gibi romanları toplumcu kuram ve eylem üzerindeki deneme ve incelemeleri yayınlanmış. **Sartre** ondan saygı ve sevgiyle söz ediyor. Son zamanda **Nizan**'ın kitaplarını yeniden basıyorlar. **Maspero Yayınevi** de fikir yazılarından tutarlı bir derleme yayınladı.

Louis Guilloux, bana hep **Zola** okulundan, biraz daha entelektüel bir romancı gibi gelmiştir. **Le Sang Noir,** yayımlandığında epeyce gürültü yapmış. Yakın zamana kadar sadece adını solcular anıyorlardı, fakat kitap cep kitapları arasına alındı, yeniden üzerinde durulmaya başlandı. Fransız taşrasındaki öğretmenin içinde çırpındığı bunalımı işler, bizim öğretmenlerin durumuyla yapılacak bir karşılaştırma ilginç sonuçlar verebilir, neden bir çeviren çıkmaz acaba?

III

PARİS'İN İKİ GÖZÜ İKİ AYRI RENK

Marie-France, yirmi beş yaşlarında bir resim öğrencisi; Katolik eğitiminden geliyor ama bağnaz değil; **İsviçre**'ye ve **İngiltere**'ye gitmiş, demek dünya görmüş biraz. Bana rastlayıncaya kadar **Türkiye** ne tarih ne de turizm coğrafyası olarak ilgisini çekmemiş hiç. O kadar ki, başlangıçta, **İstanbul**'da bir caddenin genel görünüşü yönünden **Paris**'teki bir caddeye pekâlâ benzeyebileceğini söylediğim zaman, inanmamış inanmamış yüzüme bakmıştı. Sonraları birçok şeyler öğrendi Türkler üzerine: Bir kitap okudu. Yeryüzünde yetmiş beş milyon kadar olduklarını, köklerinin M.Ö. 6000 yılına kadar uzandığını gördü, şaştı. Bir başka kitap okudu, Türkçenin dallı budaklı birkaç dile köklük ettiğini öğrendi, şaştı. Televizyonda **Mustafa Kemal**'i gördü, beğendi; devrimlerini dinledi, şaştı. Kısacası, **Türkiye** usul usul bu savaş sonrası Fransızının kafasında hakkı olan yeri "fethetmeye" koyuldu.

İşte bu **Marie France,** geçenlerde bir gün bana şöyle bir soru sormaz mı: "–... Sizce temiz bir şehir midir, yoksa pis şehir mi, **Paris?"** Siz olsanız ne dersiniz. **Paris** gerçekte bakımlı fakat pis bir şehirdir; bunu ona böylece söyledim ve sorusunun arkasında gizlenen asıl gerçeği öğrenmek istedim, bu gerçek ikinci bir soru olarak belirdi: "– Peki, **Paris**'e göre **İstanbul** daha mı temizdir, yoksa daha mı pistir?" Bir çeyrek sonra da bütün bunların asıl nedenini açıkladı: " bu yaz tatilini **İstanbul**'da geçiren bir arkadaşa rastladım, oraları nasıl diyecek oldum, gayet pis dedi de... **İstanbul** mu pistir yoksa **Paris** mi tartışması gülünç bir tartışma; üstelik, bu tartışmada **İstanbul**'u gözünü kırpmadan harcayacak

Türklerin sayısı hayli kabarık olsa gerek. Fakat altını çizeceğim konu bu değil; Fransızın **Türkiye**'ye bakışı.

Madam **Janine Thepenier,** kırk yaşlarında olmalı; vitrin dekorları düzenleyerek yaşıyor; az çok okumuş, gençliğinde yani savaştan önce **Komünist Partisi**'nde çalışmışlığı var; **Türkiye** üzerine bilgisi derseniz? Hemen hemen hiçbir şey diyeceğim. Bir öğle üzeri **Madeleine Meydanı** üzerinde şaşılacak bir bora pırıl pırıl pırıldarken, bana, son zamanlarda cep kitaplarında yayınlanan, **Benoist-Mechin**'in **"Mustafa Kemal"** adlı kitabını uzatıyor: "– Okudum, diyor, şüphesiz haklı bir dava imiş davası; fakat niye bu kadar çok kan dökmüş?" Bir başka gün **Yirmiyedi Mayıs**'tan söz ediyorum, aynı söz çıkıyor karşıma: "– Niye başbakanı ve bakanlarını asmak?" Aslında, Fransızlarla biraz kaynaşmış birisi için bu söz, "Niye bu vahşet?" anlamına geliyor. Yüz elli işbirlikçi yurtdışına sürülür mü, **İstiklâl Mahkemeleri**nde suikastçıların kellesi düşürülür mü hiç? Ya da anayasayı çiğnedi diye başbakanı asmak niye? Orada, ister istemez tartışmayı keskinleştiriyorum. Benim bildiğim **Fransa Petain**'i idama mahkûm etmiş, yaşlı diye cezasını süresiz hapse çevirmiştir; **Laval**'i ise kurşuna dizmiştir. Bunlardan birisi başkan, öteki de bakan değil miydi? Cevap şu:

Aaa, o başka. Bir başka örnek: **Büyük İhtilâl**'de binlerce kişiyle birlikte **Danton, Robespierre, Babeuf** gibi ihtilâl başkanlarının kesildiği yer bu **Paris** midir, değil midir? Cevap aynı: "– Aaa, o başka.

Bir de adını sanını bilmediğim bir futbol meraklısı ele alacağım: **Parc des Princes**'e ilgi çekici oyunları görmeye gittikçe rastlıyorum ona, kasketli, konuşkan, çabuk kızan, çabuk gülen yusyuvarlak bir ortalama Fransız, **Paris** takımlarında görülen akıl almaz seviye düşüklüğünden, Fransız futbolunun kısırlığından dertli. Bazı bazı Türk futbolundan da konuşuyoruz. Beni tanıdığından beri **Galatasaray**'ın milletlerarası serüvenlerini ünlü **l'Equipe** gazetesinden izliyor, sonra gelip bana övünmek için. Son günlerde bir **Juventus/Stade Français** maçı oldu: **Paris**li takım yine her zaman olduğu gibi saha ortasında dantela örüyor, fakat asla gol çıkaramıyordu. Fransız dostum öfkeden kıpkırmızı kesilmiş, veryansın ediyordu **Stade**'a, böyle sistemin de, böyle oyuncuların

da, antrenörün de Allah belâsını versin kabilinden. Haftaymda yine **Galatasaray**'dan konuştuk. "İyi bir gününde **Galatasaray,** ekibinizi **Paris**'te yener, İstanbul'da yerle bir eder, dedim. O şakacı, o demin takımını yerden yere batıran adam gitti, sanki yerine bir başkası geldi: "– Yok yok, asla! –dedi.– İtalyanlar, İspanyollar, Yugoslavlar (aslında Avrupalılar demek istiyordu) belki, fakat Türkler imkânsız."

Son olarak bir de Afrikalı Müslüman tanıklığı ister misiniz? **Fas**lı bir kimyager Fransız mektuplaşma kulüpleri aracılığıyla Parisli bir arkadaş arıyor kendine. Küçük ilânında Faslı kaydı olduğu müddetçe birkaç pul meraklısının dışında tek bir mektup almıyor. Ama ilândan Faslı kaydını kaldırır kaldırmaz...

Bütün bunları ileri görüşlü bir Fransız aydınına aktarsak ne diyecek? Gazetelerde okuyoruz diyeceklerini: **"De Gaulle** ile birlikte **Fransa'**ya yabancıları küçümseme huyu geri geldi, diyorlar. O kadar ki bu yüzden turist kaybediyoruz. **Avrupa**'da dördüncü duruma düştük. Amerikan ve İngiliz turistleri **Fransa**'ya küstüler. vs. Hepsi bu mu? Pek pek, Fransızların kendini beğenmişliğine filan bağlayacak belki bunları. Bence sorun o kadar basit değil. İnsan sonra sonra, batılının, yani Fransızın, yani Parislinin: **olayları, insanları ve sorunları iki ayrı gözle gördüğünü, iki ayrı ölçekle değerlendirdiğini fark ediyor. Birisi dünyayı "yöneten" ülkelerden biri olmaktan gelen yukarı bir ölçü, kendine toz kondurmayan, komşusuna karşı hoşgörülü; ötekisi, "yönettiği" ya da o hizada saydığı ülkelere ve halklara uyguladığı hafif alaycı, epeyce küçümser, adamakıllı merhametsiz ve toptan haksız bir ölçü.** Avrupalı değil misiniz, Avrupalıyım diye bizim gibi kırk yıldır yırtınsanız bile, her hareketiniz başka bir ölçüyle yargılanacaktır. Eğer **Niyazi Berkes** çıkıp, bundan yüzyıllardır işlemiş eski Müslüman düşmanlığının içten içe rolü olduğunu yazarsa, bizim ordaki sırılsıklam batılı taklitlerinin sanacağı gibi mübalâğa etmiş olmaz, bir gerçeği belirtmiş olur O kadar! **Kıbrıs** konusunda bunu burada apaçık gördük. Fransız halkoyu için Türk, sorunun daha başında **a priori** haksızdı. Biraz olsun derdini anlatabilmesi için aylar geçti. Uçakların müdahale ettiği günlerde, bir akşam, Madam **Thepenier:** "– Ca-

nım niye kan döküyorsunuz, günah değil mi masumlara?" dedi. "Hem müdahaleye ne hakkınız var?" Peki, **Fransa** paraşütçüleriyle **Gabon**'a niye müdahale etmişti? Eğer **Cezayir**'de Araplar orda kalmış Fransızları kesmeye, aç bırakmaya, ya da sürmeye başlasalardı **Fransa** müdahale etmeyecek miydi? Yine aynı cevap bir şamar gibi suratıma şakladı: "– Aaa, o başka!"

Diyeceğim, **Paris**'in iki gözü, iki ayrı renk.

Meraklısı için notlar:

Benoist-Mechin'in kitabı, **'le loup et le léopard'**, o sıralarda cep kitapları arasında yeniden basılmıştı, kitap Türkçe olarak da çıkmıştır: **Yabancı Gözüyle Atatürk: 1, Kurt ve Pars/ Mustafa Kemal/** çev. **Zahir Güvemli** ve **M. Rasim Özgen/** 1955/İstanbul. (Kitabın Türkçe çevirisinde atlamalar var mı yok mu, karşılaştırmak gerek.)

Niyazi Berkes'in uzun sessizlik yıllarından sonra yayınladığı kitaplar 'batılılaşma' sorununu gerçek yerine oturtmak bakımından son derece yararlı olmuştur. Konuyla ilgili her aydının bu kitapları okuması gereklidir sanırım, özellikle, **"Türkiye'de Çağdaşlaşma", "Türk Düşününde Batı Sorunu"** ve **"İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm",** Bilgi Yayınevi.

IV

PARİS'İN ÇEKTİĞİ GİZLİ SITMA

Akşamları, **Porte-Maillot** üzerinden **Etoile**'a doğru yürüyorum: **Champs-Elysées** boydan boya ışık, çelik, cam, formika ve naylon. Akşamüstü Fransızları, pırıl pırıl kahvelerde, Noel'i bir kral gibi karşılıyorlar: Bunca sinema, bunca tiyatro, bunca kabare kimin? Onların! Öte yanda otomobiller, şehrin büyük damarlarını düğüm noktalarında tıkamak üzere, ağır ağır akıyor. Kırmızı ışık. Yeşil ışık. Ve sarı. **Fransa** zengin. **Fransa**'nın karnı tok, sırtı pek. **Burbon Sarayı**'nda **Başbakan** kırk yıldan beri ilk denk bütçeyi **Meclis**'e getirmekle övünüyor. Döviz ve altın stokları en yüksek düzeyde. Endüstri ve dış ticaret grafikleri, yıl yıldan üstün. Elektrikli reklamlar caddeden caddeye yıldırım ışıltılarıyla çakıyorlar: Onu da alın, bunu da alın, şunu da almayı unutmayın! Herhangi bir yabancı, ya da 'dar ve sabit gelirli' için ateş pahası olan **Fransa**'da, otomobil sahibi küçük memur bir 'istisna' değil (Yüz Fransız ailesinden kırk ikisinin arabası var). Durumlarından o kadar yakınan çiftçilerin durumunu bile televizyonda gördüm, bizim değme ağa çiftliği yanlarında dağbaşı gibi ıssız ve bakımsız kalır.

Yine de, yaşadıkça, insan **Paris**'in havasında sinsi nem gibi içe işleyen bir huzursuzluğun varlığını seziyor. Adı konmamış bir huzursuzluk bu. Fransızlar pek açıkça da konuşmuyorlar. Zaman zaman ya bir olaycık, ya bir iki söz, için için işleyen bu ağrıyı dışarıya vuruveriyor. **Tokyo** olimpiyatlarında gördük bunu. Gitmeden hemen herkes Fransız atletlerinin ve sporcularının en iyiler arasında yer alabileceğini umuyor, 'ölçülü' bir iyimserlik 'izhar' ediyordu. Yarışmalar başlayınca ne oldu? O aşırı bireyci, o umursa-

maz ve alaycı Fransızların tek bir adam gibi olayları izledikleri, her başarısızlıktan sonra tasalandıkları, her başarıdan sonra sevindikleri görüldü. Hele yarışmaların son gününe kadar **Fransa**'nın bir tek altın madalya bile kazanamamış olması bayağı onurlarına dokunuyordu. Sonunda bir altın madalya aldılar, aldılar ama, en büyükler arasında yer alamadılar: Değil **Amerika** ve **Sovyetler** gibi devler; **Macaristan, Polonya, İngiltere, Almanya** ve **İtalya** gibi Avrupalı ülkeler dahi, **Fransa**'yı fazla 'ciddi bir rakip' saymıyorlardı. Buradan sanıyorum ki, huzursuzluğun nedenine doğru inebiliriz: **Fransa,** kendini kendi önemine inandırmak ihtiyacıyla kıvranıyor. Aslında bu son savaşta uğradığı akıl almaz yenilginin ona verdiği bir aşağılık duygusundan geliyor olmalı. Dünyada etkisinin azaldığını sezmesi, **Avrupa**'da **İngiltere** ve **Almanya**'dan sonra geldiğini hissetmesi, hem onu dışarıya doğru küskün bir tavır takınmaya itiyor, hem de galiba **De Gaulle**'cü dış politikanın aşırı gurur ve debdebesine!

İşte **Christiane** karışsa karışsa söze burada karışacaktır. **(Christiane** kim? Dörtköşe çerçeveli bir çift miyop gözlüğü, günde üç paket **Gauloise** cigarası, biraz rimel, biraz entelektüel kibri, biraz da **Van Gogh**'un namlı tablolarını yeniden boyamayı ressamlık sanmak.) **Christiane**'a göre bu sezginin iler tutar yeri yoktur. Zira **"Fransa**'nın uluslararası iddiası hiçbir zaman endüstri gücü, para kudreti, ya da ticaret ustalığı planında olmamıştır. Spor filan da umurunda değildir onun, var mı yok mu bilim ve sanat!.. Paris dedin mi orda dur, dünyanın bilim ve sanat merkezindesin.

Haklı mı? Bir dereceye kadar haklı, ama galiba **Paris**'in gizli sıtması asıl onun bu haklılığından geliyor. Nerede o dünyanın bilim ve sanat merkezi **Paris?** İster misiniz şöyle kuşbakışı bir göz atalım.

Otuz yıldır **Nobel**'in bilim armağanlarından hiçbirisi bu ülkeye uğramamış. Bundan en çok kendileri yakınıyorlar. Eğitim sistemlerinden kuşkulanmaya kadar varıyor kaygıları. Anladık, peki ya sanat diyeceksiniz elbet, örneğin resim; ben de karşılık diye bir gazete haberi, bir ilân ve bir televizyon röportajından bir cümle aktaracağım size. Haber şu: **"Resim galerileri ressamlarla**

mukavelelerini feshediyorlar." İlân şu: **"Filan gün filan yerde en okkalı eleştirmeciler açıkoturum yapıp tartışacak: Soyut resim çıkmazına bir çare?"** Televizyon röportajına gelince, **Jean Cocteau**'yla ölümünden az önce yapılmış bir röportajdı bu? Ve **Cocteau: – Bence non figüratif'in işi tamam,** –diyordu–. **Şimdi başlıyor olsam resme figüratifle başlarım. Avant-Garde olan şimdi o.**

Peki, ya sinema diyeceksiniz? O ünlü 'yeni dalga' rejisörleri? Gelin de hallerini bir görün zavallıların: Kimisi prodüktör bulamıyor, televizyona kısa ve iddiasız kurdelâlar yapıyor, kimisi can derdinde, işi cinaî komedilere dökmüş? Kimisi de unutulmuş bile. İçlerinden birisi, **Alexandre Astruc,** geçenlerde **"Yeni Dalga'nın fiyaskosu –diye yazıyordu–, rejisörlerinin her defasında ilk romanlarını tekrar yazmak isteyen hevesli gençlere benzemesinden geliyordu. Herkes gibi doğru dürüst bir film, yani bir komedi, bir dram, bir melodram yapmasını bilmiyorlardı. Bu yüzden de kendilerini halka kabul ettiremediler. Bir kere kendini halka kabul ettiremedin mi, tabii, fiyasko hazır."** İyi mi?

Allah Allah. peki tiyatro da mı? Evet, tiyatro da. Önümde ciddi bir haftalık gazetenin okuyucularına önerdiği seçme piyesler var, bunlar şu ara **Paris** tiyatrolarında geçen piyeslerin en iyileriymiş, rivayet. İçlerinde kaç tanesi "Fransız", hele hele, kaç tanesi "Yeni" dersiniz? Üşenmedim saydım: On kadar Fransız, bir tek de "Yeni" yazar: **Billetdoux.** Boşuna mı bir radyo açıkoturumunda da tiyatro eleştirmecilerinin tartışması: Halimiz ne olacak diye? Yeni yazar yetişmiyor. Git gide daha çok Amerikan tiyatrosunun bir uydusu haline geliyoruz.

Bu, Amerikan etkisi demek istiyorum, o dokunaklı ve ne kadar duygulu Fransız şarkısını da ya "katletti" ya etmek üzere. Alın size en genç Fransız şarkıcılarından birkaçının adları: **Johnny Halliday, Richard Anthony, Sheila, Dick Rivers, Frank Alamo, Mont...** Sadece adlarını sıralamak neyin nesi olduklarını ve ne şarkısı söylediklerini göstermeye yeter de artar bile. Bizim **Âşık Veysel** ne kadar Fransızsa bu delikanlı şarkıcılar da o kadar Fransız.

Edebiyatı en sona bırakışım ona ayrıca önem verişimden değil, bu alanda yabancının, hele Fransız edebiyatını seven yabancının düşbozumu en derin de ondan. Hangi Fransız edebiyatı uzmanına sorarsanız sorun, size genç ve hiç olmazsa **Eluard** kadar önemli bir tek yeni şair adı veremeyecektir. Bugün Fransız şiiri demek ya birtakım şerefli ölüler, ya birtakım şerefli ihtiyarlar demek. Acı fakat gerçek bu. Romana gelince, "yeni roman" serüveni eninde sonunda sinemacıların "Yeni Dalga" serüvenine benzedi. Birkaç ad çıkardı belki ortaya, ama, şiiri zaten terk etmiş olan okuyucuların romanı da terk etmeleri tehlikesini yaratmadı mı? Bu tehlike elle tutulacak kadar açıkça görülüyor? Zira, fındık fıstık yer gibi kitap okunarı bu ülkede, okuyucular, cep kitapları sayesinde kavuştuğu eski ustaları, ya da her türlü bilim ve siyaset kitaplarını yeni romancılara yeğlemeye başladılar. Belki de bu yüzden iki yıldır bütün armağan jürileri (ikisi hariç) değerlendirmek için 'bildiğimiz gibi yazan' romancıları seçiyor. Yine de boşluk açık. Ufukta ne bir **Mauriac**, ne bir **Montherland,** ne bir **Malraux,** ne bir **Giono,** ne bir **Aragon!** Demek ki Fransız romanı da yaşlıların elinde henüz.

Bana sorarsanız, bir iki kelimeyle durumu şöyle özetleyeceğim: Birinci savaş ertesinin **Fransa**'sı nasıl her sanat dalında birbirinden büyük ve şaşırtıcı ustalar verdiyse dünyaya, ikinci savaş ertesinin **Fransa**'sı öyle hiçbir şey veremedi. Ortada gördüklerimiz olağanüstü bir gücü olan kitap endüstrisinin, resim ticaretinin geçim derdine ayakta tuttuğu 'fasarya' şöhretler. Biliyorum böyle bir yargı, size iddialı görünecek. Varsın görünsün. Ben size yine, yazın, Fransız sanatı üzerinde incelemeler yapan bir Alman kızının dediklerini ileteceğim, sözü bağlamak için:

"... Bu sanatçılar bir kere Fransız özünden, sonra herhangi bir beşeri özden, biçime soyutlanmışlar, bu zaten başlıbaşına bir kısırlık nedeni. Üstelik yenilerin kaynağı bile yabancı: Kafka, Joyce, Faulkner, bir de baba Dostoyevski! Oysa Balzac, Hugo, Flaubert, Stendhal, Zola vs. kendilerine hiç kimseyi örnek almıyorlardı. Şimdi mezarlarında öfkeden hop oturup hop kalksalar gerek."

Meraklısı için notlar:

Fransa'nın ekonomik ve siyasal yönden olduğu kadar kültür ve sanat yönünden de Amerikan etkisi altında olduğu gün geçtikçe daha çok meydana çıkmaktadır. **De Gaulle** döneminde, adamın, iktidar nitelikleri yüzünden, bir Fransız olana dönmek, onu yaşatmak eğilimi vardı; o tarihlerde **Amerika**'dan sırtısıra gelen hareketli danslara karşı, Fransız **Java** dansını canlandırmak çabaları olduğunu bile hatırlıyorum. Fakat Amerikanlaşma yalnız şehir olarak **Paris**'i etkilemekle kalmıyor, yeni aktörleri ve rejisörleri, **(Belmondo, Delon, Ventura** klasik anlamda Fransız değil, düpedüz Amerikan aktörleridir, stilleri ve oyun anlayışları odur) şarkıcıları bütünüyle tiyatro kapsamına alıyor (son yıllarda İngilizce söyleyen Fransız şarkıcıları çıkmıştır, oysa eskiden bu büyük bir istisna idi). Edebiyatçılarda da aynı etkiyi izlemek zor değil. Kendi hesabıma ben **Conchon, Gary, Lanoux** gibi **Goncourt** almış yazarlarda bile, Amerikalıların o diyaloğa ve deyim uygun düşerse daktilo tekniğine dayanan roman özelliklerini gördüm.

V

FRANSIZIN DİLLERİ

Bakıyorum, hâlâ size tayfa **Maurice**'ten söz etmedim: Tayfa demem boşuna değil. Bir tarihte **Singapur**'a sefer yapan şilepler-de gemicilik etmiş. Bunu, şimdi yaşadığı ve çalıştığı şehirde (**Sete**) yazdığı bir mektupta şöyle anlatıyor: **"... Aşçı Çinli, bütün öteki gemiciler Breton'du. Çinliyle anlaşmak ihtimalini bir yana bıraktık diyelim. Ötekiler aralarında Bretonca konuşuyorlardı. İçlerinde bir yabancı gibiydim."** Mektubunun başka bir yerinde, şu satırların altını çizmişim: **"...Fransızcam kusurluysa, affedin: Anadilim olmadığından, doğru konuşmayı kıvırsam da, yanlışsız yazmayı pek beceremiyorum."** İşte size doğma büyüme Akdenizli bir Fransız ki, Fransızca konuşmayan başka Fransızlardan dem vuruyor, Fransızcanın anadili olmayışından yakınıyor; siz, ister istemez, titiz ve kibar Fransızca öğretmeniniz **Mösyö Zoletti**'yi, size kök söktüren, **gayr-ı kıyasî fiilleri** ve kafanızın bilmem hangi köşesinde yer etmiş, bütün insanları çatır çatır Fransızca okur yazar bir **Fransa** haritasını anımsıyorsunuz. Okuduğunuz hiçbir Fransız romanında, gördüğünüz hiçbir Fransız filminde başka diller konuşan Fransızlardan hiçbir rüzgâr esmemesi bu bütünlüğü nerdeyse demirden bir hale getirmiş. Halbuki...

Halbuki, **Marcel Pagnol** şöyle diyor: **"–...Benim çocukluğuma gelinceye kadar güneyde Fransızca konuşmak yaygın değildi. Sınıfta derslerimizi Fransızca yapar, bahçede Provence'ça oynardık. Öğretmen Fransızca olmayan her kelimemize ceza kestiği halde..."** bir de pek meraklıysanız, **Provence**'ça yazan ünlü bir şair adı kulağınıza çalınmıştır, belki:

Mistral. Daha daha, **İşgal**'de Almanların **Breton**'lara ve **Breton**'caya serbestlik tanıdığını: **Pyrenée** kıyılarında yaşayan ve nereden gelip de orada "mekân tuttuklarını" kimselerin bilmediği **Basque**'lara ait buna benzer tasarıları olduğunu işitmişsinizdir. Bu kadarcığı bile demirden bir bütünlük fikrini kırıp dağıtmaya yetmez mi? Güneyde **Provence**'ça, güneybatıda **Basque**'ça, kuzeyde **Breton**'ca, bir de **Belçika** sınırı dolaylarında **Flamant**'ça; bu dört bölge dili, Fransızcanın ışıltılı sıradağları altında gizli yeraltı ırmakları gibi usul usul nefes alıp nefes veriyor. Fakat hepsi bu değil: **Alsace** ve **Lorrain**'in bir çeşit Almanca konuştuğunu, gazetelerinin hemen hemen Almanca yayınlandığını buna eklemek gerek. O kadar ki oralarda bir şehirde yaşayan şakacı bir eczacı dükkânının kapısına **"Burada Fransızca konuşulur"** diye levha asmış. Şüphesiz, Korsikalıların kendilerine özgü İtalyancasını da listeye katarsak, gerçeği tam yansıtmış oluruz. Dört bölgesel, iki ulusal dil!.. Afrika içlerinde **Çad** gölü toprağında, buzlu **Kanada**'nın **Quebec** ilinde, ya da **Çinhindi**'nde seyran seken Fransızca, kendi ulusal sınırları içinde tek başına hüküm sürmüyor demek. Bu yaz, şehirlerarası bir televizyon oyun yarışmasında oyuna katılan **Basque**'larla spikerin tercüman aracılığıyla konuştuğunu gözlerimle görmüş olmasam, inanmayacağım. Ya da bu dilleri korumak, folklor ve edebiyatlarının gelişmesini sağlamak için bölge üniversitelerinde kürsüler olduğunu, dernekler kurulduğunu bir yerlerde okumuş olmasam.

Bu olguda neyi görmeli. peki? İleri demokrasi bilincini mi, Fransızcanın çelimsizliğini mi, bölgesel dillerin gücünü mü, yoksa merkezi otoritenin aydınlık hoşgörüsünü mü? Fikrimce, hepsini. Bilinen şu ki **Gaule** ülkesi **Roma** işgali altında iken **Loire** üstü halkı ile **Loire** altı halkı Latinceyi kendi dillerinin kalıbına dökmüş, bundan ayrı bir dil çıkarmışlar, birileri **oll** diliyle konuşur olmuş, birileri **oc** diliyle; bu diller de yerine göre bölge bölge ufalanıp bölünmüşler, bugün konuşulmakta olan Fransızca, rivayete göre **Lutèce** (Paris) ve çevresinin konuştuğu bozuk Latince imiş; siyasi otorite merkezileşip kuvvetlendikçe kendi dilini resmileştirmiş, zamanla bir yorgan gibi ötekilerin üzerine yaymış, ama hiçbir zaman onları tamamiyle boğmayarak, ya da boğamayarak.

Öyle ki, güney batılı **Catalan, Carnac**'lı **Breton, Savoie**'lardan bir dağ köylüsü iç ve dış yaşamlarını için için anadilleriyle yaşıyor, folklorlarını sürdürüyor, sonra da namuslu bütün Fransızlar olarak **Ronsard**'ın **Charles D'Orleans**'ın ve **Chateaubriand**'ın klasik metinlerinde buluşuyor.

Profesör **Etiemble**'ın **"Franglais biliyor musunuz?"** adlı kitabı işte tam burada yolumu kesecektir. Profesör **Etiemble** Fransızcanın Anglosakson kaynaklı kelimelerin akınına direnememesinden şikâyetçi: Fransız gözünün içine baka baka, hiçbir aşağılık kompleksi duymaksızın, **Week-end** diyor; **Druge-store** diyor, **Flash** diyor, **Super-market** diyor, diyor oğlu diyor. Eski ve tozlu gramerlerden, **Alphonse Daudet**'nin metinlerinden ağır ağır Fransızca öğrenmiş yabancıyı, **Paris** kaldırımlarında şaşırtan dil sürprizlerinden en önemlisi, kara kalabalığın hiç de yazı diline benzemeyen çetrefil, kaypak ve karışık Fransızca konuşması ise, en irkilticisi Fransızca gibi iddialı bir dilin Anglosakson saldırısı karşısında başıboş esnekliğidir. Evet, İngilizcenin zamana ve kısa formüllere uygun yapısı, dolambaçlı ve çokluk soyut Fransızca deyimleri fındık kırar gibi kırıp kırıp atıveriyor. Evet, siyasi rejimin **Chauvin** karakteri sayesinde Profesör **Etiemble** biraz radyoda biraz televizyonda yankılandı, hatta **Le Figaro** gibi ağırbaşlı burjuva gazeteleri okuyucularını Fransızca karşılıklar bulmaya çağırdılar. Ama o kadar. Bunun dışında dil, iç yapısındaki bölgesel ve dış yapısındaki ulusal dillerle etki ve karşı tepki ilişkileri içerisinde ortaklaşa yaşamakta devam ediyor. Bu yüzden ne Fransızlar daha az Fransız ne de Fransızca daha az Fransızca.

Sözü, belki de hiç ummadığınız bir yere getireceğim: Bizim, **Türkiye**'nin her yanında herkesin Türkçe bilmemesinden ne türlü aşağılık duyguları çektiğimiz, malûm! Bunun altında da işlerin **"Batı**'da çok başka türlü döndüğünü" sanmamız yatıyor besbelli. Batılı devlet ne demek: Din birliği, dil birliği, cart curt, falan filan... Yok efendim yok. Eğer Kürt Kürtçe, Laz Lazca, Fellah Arapça konuşuyorsa, bu bizim hem şerefimiz hem suçumuz, ama onların hiçbir şeyi değil. Şerefimiz, demek ki on yüzyılı bulan bir Türk yaşantısına rağmen onları zorlamamışız, baskı altına almamışız dillerini unutturmak için; suçumuz, demek ki Türkçeyi onlara

iletmesini öğretmesini bilememişiz, bütün "milliyetçilik" palavralarımıza rağmen!... Amaç elbette herkesi Türkçe konuşturup yazdırıp okutmak olmalı, ama bölge dillerini unutturmak pahasına değil. Zira bu diller de bu toprağın zenginliği: Şarkıları, şiirleri, ağıtları ve küfürleriyle.

Türkçenin serüvenlerine gelince, bilmem **Dil Kurumu** ne söyler ama, bizim tango Türkçecilerimizin aşırılıklarına **Paris**'ten bakınca içlerinde daha ırkçılığa ırkçılığa giden bönlükler sezmemek mümkün değil.

Meraklısı için notlar:

Prof. **Etiemble** Fransız kültür yaşantısının en ilginç kalemlerinden birisi sayılabilir, başlıca özelliği kalıp düşüncelere, klişe fikirlere karşı çıkmak olan, yenileyici ve tartışmacı bir kalem. **Sorbonne**'da **Karşılaştırmalı Edebiyat Enstitüsü**'nün başında bulunuyor ama, onu asıl tanıtan, **"Franglais biliyor musunuz?"** türünden gürültü koparan kitaplarıdır, bir de her biri bir olay olan romanları **(l'enfant de choeur, Blason d'un corps, Peaux de couleuvre).** Bu arada **Rimbaud** üzerine çeşitli yanlışlıkları bir bir ele alıp gösteren üç ciltlik ünlü **"Le Mythe de Rimbaud"** adlı eseri de unutulmamalı. Yazarlığın yanısıra **Etiemble Çin**'i en iyi tanıyan batılılardan birisi, daha 1934'de **Malraux, Vaillant Coutourier, Louis Lalois** ile **"Les amis de peuple chinois"** derneğini kurmuş, oradan ayrıldıktan sonra da bir süre **Aragon, İlya Ehrenbourg, André Chamson, Jean-Richard Bloch** ile **"kültürün savunulması için uluslararası yazarlar derneği"**ni örgütlendirmiş. Ülkemizde adı ilk defa sanıyorum ki bu yazıda anıldı, sonra da **Profesör Erim**'e siyasal tutuklularla ilgili olarak gönderdiği mektup dolayısıyla.

VI

FRANSIZA ÇALIŞMAK!..

Avenue Wagram'ı bana ilk tanıtan **Erich Maria Remarque** oldu: Savaşın eli kulağındaydı. Göçmen otellerinin küf kokan hummalı loşluklarında, Nazizmin küstah saltanatından dar kaçmış küçük Yahudiler, birbirlerine ve kör talihlerine çarpa çarpa kırılıyorlar, yerleşik ve artık çok uzak bir hayatın, birdenbire asıl anlamlarını yitirmiş gündelik sözlerini uykuda gibi tekrarlıyorlardı –... **Goldstein** dükkânı yedide kapatır. –... **J.S. Bach**'ın La Minör klavsen, flüt ve keman konçertosu. –... **Frankfurt** sosislerini sevmez misiniz? –... Geçen yaz **Leipzig** Fuarı ne kadar güzeldi?

Paris'e ilk gelişimde aynı savaşın bu defa yakın ertesini yaşıyorduk: Şeker daha vesikadan çıkmamıştı. Elektrik, mahalle mahalle nöbetleşe veriliyordu. **İstanbul**'dan getirdiğimiz birkaç kilo pirinci **Quartier**'deki Ermeni lokantalarına karaborsa fiyatına sattığımızı bugün gibi hatırlıyorum. **Avenue Wagram** otellerinde başka bir çeşit göçmenler, yürek törpüsü bir nöbeti devralmaya; **Besarabya**'dan, **Silezya**'dan, **Hırvatistan** içlerinden, kanter içinde çıkıp gelmişlerdi: **Stalin,** demirden kasnağını **Doğu Avrupa** üzerine geçiriyor. canını ve özgürlüğünü seven, kendini bu yana atıyordu.

Şimdi, cumartesi ya da pazar günleri, ne vakit **Etoile**'den **Avenue Wagram**'a dönsem, ne görüyorum: Silme kahvelerde yine hiç de Fransız olmayan bir kalabalık. Bol siyah saçlı, kıvırcık ve külhani delikanlılar, yağlı ve kaygan bir dille; çok esmer ve çok beyaz dişli kadınlara asılıyor: İspanyollar bunlar, aralarında Portekizli olanlar da var ya, az; göçmen değiller fakat, yabancı işçi!..

Bizim **Neuilly**'de ya da **Passy** taraflarında çarşıdan pazardan alışverişe çıkmış İspanyol 'hizmetçi'den geçemezsiniz. Birbiri ardına eklenen apartman inşaatlarında, **"Zaragossa'dan bir güvercin uçurdum"** diye türkü çağıran mı ararsınız, yoksa ünlü matador **Ordonez**'in başarılarını tartışan mı? Hele Portekizlilerin gelişi, düpedüz serüven: **Portekiz**'in Fransa ile işçi anlaşması olmadığından, şuna buna para yedirip kaçakçılar kanalıyla geliyorlar, çokluk da sefil oluyorlar. Geçen sonbahar, bir iş için yabancı işçi misafirhanesine gittiğimde, bunlardan birkaçını görmüştüm. Uzamış sakalları, dağınık favorileri ve hele o kayıp gözleriyle, bu koca ve kahpe **Paris**'e bakıyorlar, galiba sadece arkalarında bıraktıkları acı bir yoksulluğu görüyorlardı.

Paris radyolarından biri, gecenin bir saatinde neden Arapça yayına başlar bilir misiniz? Ne meraklısına öğretmek, ne de **Kuzey Afrika** ülkelerine propaganda yapmak için!.. Rakam aklımda yanlış kalmadıysa, **Fransa**'da birkaç yüzbinlik bir de Müslüman işçi kütlesi var, onlara bu yayın: Cezayirli Araplar, Faslılar, Tunuslular; yoksul banliyö kahvelerinde kuskus, şaşlık ve **Cezayir** pilavıyla alçakgönüllü masalar donatan, müziği bildiğimiz yâlel, melânkolisi yüzde yüz İslam, bakışlarının ezikliği her seferinde içimi kaldıran sessiz sadasız gurbetçiler. Yol boylarında, büyük inşaatlarda, bazı **Renault** gibi, **Citroen** gibi ulu fabrikalarda usul usul çalışıyor; üç beş kuruş dünyalıkları oldu mu sılaya dönüyorlar. Peki ya Zenciler, onları unutacak mıyım? Afrika sorunları üzerine kitaplar yazmış olan İsviçreli bir yazar, **Ziegler,** bu röportajında dedi ki: **"–... Şafakla bir Paris'e şöyle bir çıkın, şehri temizleyen çöpçülerin hep Afrika'nın bu bahtsız çocukları olduğunu göreceksiniz!"** Doğru **Senegal**'den mi olur, **Yukarı Volta**'dan mı, yoksa **Fransız Kongosu**'ndan mı olur, kara bir tespihin taneleri gibi kopup kopup geliyorlar. Buradaki hayatları pamuk ipliğine bağlı. Konut yok. Çalışma kartı yok. En müthişi güneş yok. Birtakım yüzü ak ama yüreği kara kişiler, gecekondulara, eski ve köhne binaların mahzenlerine yığıyor onları, üstüne üstlük, dünya kadar da paralarını sızdırıyor.

Demek Fransıza çalışan bir değil, iki değil, üç değil, dört: İspanyollar, Portekizliler, Kuzey Afrikalı Müslümanlar, Zenciler!

Gerçekte bu adsız emekçiler, o cakalı grevlerini gazetelerde okuduğumuz Fransız işçi sınıfının altında, bir çeşit **alt-proletarya** tabakasını oluşturuyorlar. Bir bakanın, biraz da övünerek dediği gibi, **Fransa**'nın yabancı el emeğine ihtiyacı var; zira, Fransız işçileri bazı işleri haysiyetine uygun görmediğinden, istemiyor, çalışmıyor. Ne işleriymiş onlar? Merak ettiniz tabii: Çöpçülük, lağımcılık, inşaat işçiliği, hatta madencilik! İşte burada toprak yüzlü çember sakallı, konuşkan ve pek müthiş bir Fransız söze karışacak, ister istemez onu dinleyeceğiz. Çoktandır bu dünyada yaşamıyor. Hangi Fransız kasabasına uğrasanız adına adanmış ya bir meydan bulursunuz, ya bir bulvar, ya bir sokak: **Jean Jaurès.**

Son yılların serbestliğinde **Marks** ve **Engels**'in ünlü **Manifeste**'i de Türkçe olarak yayınlandı mı, bilmem. Modern sosyalizmin babaları bu pek önemli eserde ve başka eserlerinde, devrim kuramlarını, yanılmıyorsam, **"Kapitalist bir düzende, varlıklı sınıf semirdikçe, işçilerin yoksulluğu beterden beter olacaktır"** savı üzerine kurmuşlardır. Neo-kapitalizmin sosyal tutumunu olduğu kadar, işçi örgütlerinin gücünü de pek önemsemeyen bu sav, sosyalistlerin, hatta Marksistlerin içinde bile tartışılmıştır. Yalnız Marksizm'in Leninci dalına bağlı olanların yoksullaşma **(Pauperisation)** savında ayak dirediklerini sanıyorum. Bu satırları yazmadan önce, **Moskova**'da yayınlanmış olan **'Marksizm Leninizm'in İlkeleri'** adlı elkitabının son baskısına şöyle bir göz gezdirdim: **Batılı kapitalist ülkelerde komünizmin seçim yoluyla kuzu kuzu iktidara gelebileceğini bile benimser gibi bir halleri olduğu halde, kapitalizmin ille de işçiyi yoksuldan yoksul edeceğinde, hatta orta sınıfları bile bu yoksulluğa katacağında direniyorlar.**

Oysa **Jaurès** böyle düşünmüyor. O bir kere kapitalist liberal burjuva düzeni içersinde işçi örgütlerinin işçinin yaşama durumunu düzeltmek yönündeki başarısına inanıyor. Giderek, bu düzeyde işçilerin mutlaka yoksuldan da yoksul olması gerekmeyebileceğini öne sürüyor. Ünlü **Manifeste**'i iyice hırpaladığı sahifeleri okurken bizdeki yobaz solcuların ne hale geleceklerini görmek isterdim doğrusu. Fakat şimdiden gördüğüm şudur ki, Fransız kapitalist gerçeğine bakarak da, **Jaurès** daha doğru görmüştür, denebilir.

Sömürgeciliğin meyvelerini paylaşan bu düzende, işçi sınıfının hiç şüphesiz **'Zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri'** de var. Gayet elverişli çalışma koşullarını sendika savaşlarıyla elde etmişler. Şimdi en kestirme yoldan, beğenmedikleri bazı işleri başka ülkelerden 'ithal' edilen işçi 'kardeşlerine' aktarmanın yolunu arıyorlar. (Bu iki işçi türü üstünde durunuz ve altını çiziniz. Aslında, **Çin**'le **Rusya**'nın, daha doğrusu Yoksullar Sosyalizmi ile Varlıklılar Sosyalizmi'nin arasını açan belki de budur. Önümüzdeki çeyrek yüzyıl içinde bu konuda çok tartışılacaktır demek hiç de falcılık taslamak değil!)

Bu konuyu niye kurcaladım? Fransız basını hanidir 'ithal' edilecek on bin Türk işçisinden söz ediyor. Dediklerine bakılırsa bir tek pürüzlü nokta, Türk buraya uyamaz da geri dönmek isterse, yolculuğunu kimin ödeyeceği noktası, kalmış. Onu da giderirlerse, tamam: Türk el emeği. bir lokma ekmeğinin ardından, **Fransa**'ya da göçmeye başlayacak. **Almanya**'daki, **Belçika**'daki, **İsviçre**'deki durum nedir bilmiyorum; fakat **Fransa**'daki durum bu anlattığım olacaktır: Fransız işçi sınıfıyla onun beğenmediği pasaklı işler arasında kara bir astar teşkil etmek. Bu size ağır gelmiyor mu, 'Viyana Kapıları' edebiyatının çocukları? Daha şimdiden, zarif ve nazlı şarkıcı **Michèle Arnaud,** züppe bir hanımın berberine hizmetçisinden yakınmasını deyimleyen bir şarkısında şöyle birkaç söz de söylüyor: **"... İspanyolu denedim, kaçtı: Türklere ne dersin, iyiymiş diyorlar, az yer çok da çalışırlarmış."**

Biliyorsunuz, gurbette olsun, sılada olsun, çalışmak ayıp değildir demiş eskiler Belki de ayıp değil ama, böylesi acı: ve bunun günahı. vebali ve utancı, **Türkiye Cumhuriyeti** toprağında üç milyon işsiz birikmesine sebep olanların boynuna!..

Meraklısı için notlar:

Erich Maria Remarque, özellikle bizim kuşağın gözünde, iyi bir romancı olarak kalmıştır. Bunda **'Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok'**, **'Üç Arkadaş'**, **'İnsanları Seveceksin'**, **'Zafer Abidesi'** gibi, hemen hepsi de zamanında Türkçeye çevrilen romanlarının etkisi elbette büyük oldu. Öyle sanıyorum ki bunları izleyen öteki romanlarını

da, tek ve genel bir başlık altında toplamak, hepsine aslında '**İnsanları Seveceksin**' için düşündüğü ilk başlığı vermek olasıdır: '**Enkaz**'. Zira bu gerçekçi ve duygulu yazar eserlerinin bütünüyle iki dünya savaşıyla, bundan artakalan 'beşeri enkazı' anlatmıştır, hem de sarıcı, okuru birçok yerinden yakalayan bir dille anlatmıştır. Türkçede yayınlanan son kitabı, '**Tedirgin Hayat**'tır.

l'Esprit du Socialisme/Jean Jaurès/Editions Gonthier. Jaurès, Türk okuruna yeterince tanıtılmamıştır, elimizde **Asım Bezirci**'nin küçük fakat faydalı bir tanıtma kitabıyla, **A.B. Kafaoğlu**'nun bir çevirisi var: **Jean Jaurès, Sosyalist Anlayış/çev: Arslan Başer Kafaoğlu, Yücel Tuncer.** Öteki kitap: **Jean Jaurès'den Seçmeler,** hazırlayan: **Asım Bezirci/Ararat Yayınevi.**

VII

LAURENCE'IN TARİH KİTABI

Şeytanın işi yok, içime bir kurttur düşürdü; **Laurence'**a: "Şu tarih kitabını versene biraz!" dedim. (**Laurence,** on iki yaşlarında, ince ve uzun, havai bir kız; aynanın karşısına geçip, olmayacak öyküler anlatmasını, küçük ve sevimli yalanlar söylemesini seviyor. Ortaokula bu yıl başladı.) Merakımı kurcalayan bakın ne: Bizim çocuklar gibi, onlar da ortaokulun ilk sınıfında ilkçağ tarihini okuyorlar. Acaba diyorum, bizim bütün tarih eğitimimize temel teşkil eden o ünlü ve vazgeçilmez, "Göç yolları" haritasından haberleri var mı? Biz, bildiğiniz gibi, Sümerlilerin, Hititlerin, hatta Etrüsklerin **İç-Asya'**dan göçmen Türkler olduğunu, biraz da inanmaya inanmaya okur dururuz. Peki, ya onlar ne yapıyor?

Laurence'ın tarih kitabı çok iyi düzenlenmiş, çok iyi basılmış. Hele renkli resimleri, kabartma haritaları adamakıllı göz alıcı. Bizimkilerde olduğu gibi onda da, tarihin en karanlık çağlarından bu yana doğru, haritalar birbirlerini kovalıyor. Gelgelelim, "Göç yolları" haritası yok. Sümerliler, Hititler, Finikeliler, Persler, Yunanlılar ve Çinliler ulu uygarlık ateşleri olarak parlayıp parlayıp sönüyorlar; bizim atalarımızın uçsuz bucaksız imparatorluklar kurduğunu okuduğumuz **Orta-Asya** stepleri üzerinde sadece şu not: **"Avcılık ya da çobanlık eden göçebe kabileler."**

İlk akla gelen elbet şuna benzer bir düşünce: Allah Allah, bir yanlışlık olmalı?! Bunu hemen bir başkası izliyor: Bir yalan söyleyen var!.. Kendi payıma bunlara biraz utanç duygusu, epeyce kuşku, bir hayli de öfke kattığımı söylemeliyim. Git git, bir özür bulur gibi oldum. Adamlar, diye düşündüm, site uygarlığına ulaşmış, al-

fabeyi bulmuş, yerleşik halkların tarihini öğretiyorlar çocuklarına. Oysa biz **Asya**'nın o ölü gezegen ıssızlığında at koparıp durmuşuz, onlara ne? Anladık, anladık ama Uygurlara ne demeli? **Kültegin** yazıtlarını nasıl unutmalı? Hem sonra, şu da yok mu? Tut ki **İç Asya**'dakiler göçebeydi, uygar sayılmazdı, peki ya Sümerliler, ya Hititler neyin nesi? Dünyanın ilk uygarlıklarıymış bunlar diyor kitap, biz de öyle biliyoruz; öyle biliyoruz ama, **Orta-Asya**'dan, orada yaşamakta olan **Ural-Altay** ırkı halklarının arasından kalkıp göç ettiklerini de biliyoruz. Onlarsa bu pek önemli kaynak sorununu dil ayırımlarına dayanarak bambaşka bir türlü çözüyorlar: Sümerliler olsun, Hititler olsun Karadeniz'in kuzeyinden göçmüş **Hint-Avrupa** ırkından uluslarmış. Tıpkı Medler gibi. Bunu der demez ne yapıyorsun? Bütün **Ön-Asya** uygarlığından Türkün adını toptan siliyorsun. Bu uygarlığı, **Aka** ve **Dor,** dolayısıyla bir başka **Hint Avrupa** uygarlığı olan eski **Yunan** uygarlığının önüne koyuyorsun. Tamam!.. Bir taşla kaç kuş birden: **Hitit** ve **Sümer**'in **Minos** ve **Yunan** üzerindeki dehşetli etkisi biliniyor. Tanrılarını, o bütün **"Batı"** uygarlığının ve özellikle edebiyatının hayran olup kopya çektiği mitologyalarını bile onlardan "yürütmüşler. Bu şerefi **İç-Asya**'dan gelme "göçebe ve çoban" barbarlara bırakmak var mı...

Haksızlık mı ediyorum, belki! (Ama şimdi siz biraz burda durun; ben, 48 yıllarına, **Pangaltı**'daki **Suna Pastanesi**'ne kadar şöyle bir uzanacağım: Soğuk ve ince bir yağmur camlara sivri elifler çiziktirecek. Nemli bir tömbeki kokusuna sarınmış **Osmanbey** ve **Şişli** emeklileri, binbirinci bezik partisini yayvan ve tok gülüşmelerle bitirecekler. **Hasan Tanrıkut**'la biz Türk tarihi üzerindeki tartışmamızı bırakıp bırakıp yeniden başlayacağız. **Hasan Tanrıkut**'u yeniler tanımaz. Eskiler çokluk yanlış tanır. O, çocuk yüreği, genç kız bakışları ve âlim kafasıyla **Cumhuriyet** edebiyatının **İnsan** gibi, **Hamle** gibi, **Gün ve Gerçek** gibi önemli dergilerinde kendisini göstermiş; **Edebiyat Fakültesi** toplumbilim kürsüsünden birkaç aydın öğrenci grubuna odak noktalığı etmiştir. Doktora tezi, **"Türk tarihinde toplumsal tabakalaşma"** konusunda, gerçekten ilgi çekici bir çalışma idi. Toplumsal sınıf ve sınıf çatışması kavramlarını **İç-Asya**'dan başlayarak tarihimize uy-

gulamak istemiş: daha işe başlar başlamaz, ayağı şöyle bir taşa takılmıştı: **Toplumsal Türk gelişmesinin konakları, Batı'dan aktardığımız toplumsal evrim grafiğinin konaklarına uymuyordu: Klan, Kabile, Site, Ulus, İmparatorluk dizisi bizim oralarda bambaşka bir düzen tutmuş; Uygurlar dışında kalan bütün Asya toplulukları, daha "aşiret" konağında iken geniş imparatorluklar kurmuşlardı. Tanrıkut'un bu imparatorluklara "Aşirî imparatorluk" adını vermiş olduğunu; ayrıca, toplumcu anlamdaki efendi-köle, ırgat-derebeyi, işçi-patron karşıtlıklarına Türk tarihi için sürü sahibi-çoban karşıtlığını eklemek zorunda kaldığını hatırlıyorum.** Tezini hiçbir zaman kabul etmediler. **Hasan Tanrıkut**'u ise faşizm yedi. Şimdi İstanbul sokaklarında, ölmek trenini kaçırmış siyah paltolu yorgun ve sarısın bir ceset gibi, yalnız dolaşıyor; ve ben, **Jean Duvignaud**'nun bir yazısını okuyup, yıllarca sonra, **Suna**'da çekiştiğimiz noktaya paldır küldür geliyorum: Bütün toplumsal oluşmaları bir tek anahtarla açıklayabilir miyiz? Ne diyor **Duvignaud? "Sömürge durumundan ayrılmakta olan Asya ve Afrika uluslarının toplumsal yapı ve gelişmelerini yüzde yüz batılı normlara göre değerlendirip sonuçlar çıkarmaya kalkışmak pekâlâ yanlış olabilir,"** diyor. **Laurence**'ın tarih kitabına dahi, isterseniz bu işaretin aydınlığı altında bir bakalım: Ola ki Türk, daha doğrusu **Ural-Altay** halklarını kendi normlarına göre değerlendiriyorlar; daha doğrusu, tarihi anlamda her türlü değerin dışında tutuyorlar. İyi ama nerde bizim o kadar övdüğümüz, nesnelliğine kurbanlar kestiğimiz Batı'nın "Evrensel aklı?" "Bilimsel bilinci?")

Üstelik, Türk tarihi ile ilgili ilk rastladığım kitaba el atıp ne görüyorum? Fakat durun; önce kitabın adına sanına bir göz atalım; **"Mustafa Kemal ya da bir imparatorluğun batışı."** Yazarı **Benoist Mechin.** Hemen söyleyeyim ki, bilimsel olmaktan çok siyasi bir kitap. Bununla beraber yazar Osmanlı tarihine girmek, oradan **Mustafa Kemal** ihtilâline geçebilmek için, Türkü **Orta-Asya**'dan itibaren izlemek zorunluluğunu duymuş. Öyle de yapmış. Sözlerini başka Frenk yazarlarının (Bu arada: **Maurice Percheron, Stephan Ronard, Colonel Lamouche, Leon**

Cahun ve Albert Champdor'un) aynı yoldaki araştırmalarıyla da destekliyor Dediği ne, şu: **Ural-Altay ırkına bağlı uluslar, yani Moğollar, Hunlar ve Türkler, M.Ö. 6000 yılından bu yana İç-Asya'da gayet örgütlü devletler kurmuşlardır. Bu uluslar coğrafya ve iklim belâsına, yerleşik bir uygarlık düzenine girememişler; göçebe ve yaygın bir uygarlık düzenini yaratmak ve sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu onların geri ve kaba olduklarını deyimlemez. Zira örgütlenmesini, madenleri işletmesini, çeliğe su vermesini pekâlâ biliyorlardı. Aralarından kopan bir kol Mezopotamya'da Sümer, bir başka kol Ön-Asya'da Hitit uygarlığını yaratmış; daha sonraları, bir başka kol Attilâ'nın komutasında Avrupa içlerine kadar ilerlemiştir. Sümer ve Hitit kabartmalarında görülen tiplerin İç-Asya tiplerine benzerliği; Türk dillerinde Sümer diline uygun kelimelerin hâlâ yaşamakta olması yadsınamaz.**

Hadi bakalım, çıkın işin içinden çıkabilirseniz. Tarih bilgini değilim. Toplumbilimci, asla! Yalnızca "enayi" yerine konmaktan hoşlanmayan bir Türk aydını olarak ilgiliyim bu sorunla. Siz de, en az benim kadar ilgili olsanız gerek. Gördüğünüz gibi, sokuldukça çatallanıyor, çatallandıkça burnumuzun direğine direğine acı bir sızıdır yayılıyor Gerçekte bir yalan söyleyen var mı yok mu araştırmak, bulup çıkarmak tarihçilerimizin işi. Yalnız benim gördüğüm ve bildiğim şu ki. **Laurence**'ın tarih kitabında –ve bütün ilkçağ tarihi boyunca– Türkün ne adı var, ne de sanı.

Bu böylece biline.

Meraklısı için notlar:

Jean Duvignaud'yu tanımıyoruz. Ben nerede bir yazısını görsem, okurum. Çağdaş ve gerçek yazarların çoğu gibi, kapsamı ve çalışma alanı geniş bir yazar. Son olarak **l'Emplre du Milieu** adlı bir romanı yayınlandı, besbelli derinlemesine bir roman, henüz elime geçirip okuyabilmiş değilim ama, bir eleştirici kitaptan söz ederken bakın ne diyor: **"Duvignaud'nun romanı insan varlığının jeolojisidir."** Gel de meraklanma!

VIII

ÖTEKİ BATI

"Avrupa, tarihi kararlar verme tekelinin, uzun zaman, yalnız kendisine ait olduğuna, inandı: Yükselme ve gelişme döneminde –doğru da sayılabilecek– bu görüşten çıkarak, başka uygarlıkların ya hiç var olmadığına, ya da bir işe yaramadığına hükmetti. Bunun en üzüntü verici bir yargılama hatası olduğu gittikçe meydana çıkıyor."

G. Balandier

Kongo Kralı **I. Alfonso**'yla şüphesiz tanışmıyorsunuz, adını bile duymadınız; onu bırak, **Kongo Krallığı** deyimi bile tuhafınıza gidiyor: Oysa bu Kral **I. Alfonso** daha on beşinci yüzyılda Avrupalıyla ilişkiler aramış: Ülkesini çağdaşlaştırmak amacıyla **Portekiz**'den "teknik yardım" istiyor; **Lisbonne**'la, **Roma**'yla haberleşiyor; elçilerinden bazılarının Latince konuştuğunu biliyoruz! Demek bir de **Afrika** ortaçağı var. **Avrupa**'nınkine benzemediği de pek açık: **Büyük Sahra**'nın hemen altında boy boy, çeşit çeşit toplumsal kuruluşlar, uygarlıklar: Hele **Ghana, Mali, Songhay** ve **Tombuktu,** ister siyasal ister kültürel planda olsun, daha o zamandan yaratıcı kaynaşmalar, bileşimci varlıklar halinde beliriyorlar. Daha sonraları **Gine Körfezi**'nde dolaşan on yedinci yüzyıl gezginleri, kocaman kocaman, kımıl kımıl yaşamakla dolu şehirlerle karşılaşınca düştükleri "hayranlık ve şaşkınlığı" anlata anlata bitiremeyeceklerdir.

Bunları ben uydurmuyorum, rüyamda da görmedim; aklıbaşında bir adam, **Sorbonne**'da **Afrika** sosyolojisi okutan Profesör

Georges Balandier yazıyor; bu eski, adamın içini buran ve hiç alışılmadık **Afrika** görüntüleriyle söze girişim, belleğimizde yer etmiş **Hollywood** Afrikalılarından kalma yamyamlık ve barbarlık izlenimlerini silmek için. Gerçekte bizi, **Balandier'**nin toplumbilimci **Afrika**'sından Tarzan filmlerinin ısmarlama **Exotisme**'ine kaydıran; kaydırmak da laf, buna düpedüz inandıran, sömürgecilik gerçeğidir diyeceksiniz. Peki ama, sömürgecilik gerçeği nedir? Tutumsal (ekonomik) ve toplumbilimsel açıklamaların içinde; **Batı**'nın, hepi topu bir avuç Avrupalının teknik üstünlüğüne yaslanarak adım adım bütün yeryüzünü ahtapot kolları arasına alması, sömürmesi değil mi? Hem de ne doymaz bir iştah, ne azgın bir şiddetle!..

Afrika'dan önce **Amerika**'da yaptıklarını sayabilirdim: Bugün hemen herkes **Kolomb-öncesi Amerikan** uygarlıklarının önemini ve değerini biliyor ve benimsiyor. Başlangıçta böyle miydi ya? O yeryüzü uygarlıklarının gülü, "insancı ve akılcı" **Batı**'nın gözü kanlı öncüleri **Conquistadores'**ler, kutsal ve Katolik Hıristiyanlık adına, kırmızı **Aztek** ve **İnka**'ları, uysal ve barışçı uygarlıklarının kanında boğdular: yığınsal öldürmeler, zincirleme yakıp yıkmalar, devlemesine soygunlar! **(Merkantilisme'**in altında yatan altınların Kızılderili kanıyla boyalı olduğunu belki bir yerlerde okumuşsunuzdur.) Üstelik yaptıklarını sevaplığından emin, işkence ve zulümlerini gravür gravür gelecek kuşaklara bırakmışlar, utanmadan: Kazıklanmış **İnka,** boynu vurulmuş **Aztek,** ateşe verilmiş tapınak! Dahası var, **Batı**'nın o ünlü ilk destanı **Chanson de Roland'**ı şöyle gözden geçirin, yeter: Eğer bizim **Köroğlu** hergelesinin bazı koşmalarını, varsağılarını okuyup **sadique'liğinden** kuşkulandıysanız, çabucak vazgeçeceksiniz. Sık sık denilen şu: –... Yıktık, yaktık, Müslüman tayfasını ya Hıristiyan ettik, olmayanların boynunu vurduk!

Ukalâ çok, şimdi burda biri çıkar der ki: İyi ama eski hikâyeler bunlar, **Batı**'nın Batılığından öncesi; oysa Rönesansı düşün, buhar makinesini ve elektriği, vs. vs!.. Önce bir uyarma: Bu değerlendirme **Batı**'nın kendi yapısına ve tutumuna göre kurduğu bir değerlendirmedir; yanlış demek değil elbet?! Ama benimseme-

den önce, tartışma kapısını daima açık bırakmak gerekmeli. Sonra, yanıt: Çağdaş **Batı**'nın davranışını hangi birimle ölçerseniz ölçün, eski ve ortaçağlarından daha insancı ve ileri bulamayacaksınız. Neden mi, **Batı**'nın güçlenmesi, bu gücüne yaslanarak yeryüzüne kendi yasa ve değerler düzenini, insanlığın yasa ve değerler düzeni olarak zorla kabul ettirmesi, asıl bu çağda başlıyor da ondan! Üstelik kendini yalnız ve saltık egemen duyar duymaz bütün kuşkulardan tertemiz elini yıkıyor, olduğu gibi görünüyor gözümüze. Peki nasıl? Sömürgeci, savaşçı, saygısız ve barbar, ırkçı, vs.

Yok yok henüz sapıtmadım; aklım çok şükür başımda, ne dediğimin pekâlâ farkındayım. Hele işkillenin biraz. basmakalıp edinilmiş önyargılarınızın üstüne üstüne sorgu işaretleri kondurun. sonuç olarak varacağınız nokta, benim şimdi bulunduğum noktanın tıpkısı değilse benzeri olacaktır. Şaşmaz, bu! Sömürgeci dedik, bu belli, iki iki daha dört: On dokuzuncu yüzyıl sonunda, dünyada Hıristiyan olmayan bağımsız ülke kalmış mıydı acaba? Evet, ya üç ya dört: **Osmanlı, İran** ve **Japon İmparatorlukları** ve **Afganistan.** (O da eğer bağımsızdılar diyebilirseniz bunlara.) Savaşçı dedik, bu da belli: Son üç yüzyılın bütün savaşlarını aşağı yukarı Batılılar çıkarmışlar, son ikisinde bütün yeryüzü haklarını da kendileriyle birlikte ateşe sürüklemişlerdir. Saygısız ve barbar dedik, bu da açık: Eğer bütün doğu, güney ve kuzey elini şakağına koymuş, haldır haldır, ölüm ve kalım sorunlarını yeniden kendine göre bir sıraya koymaya, tartışmaya; uygarlığını kendi koşullarına ayarlamaya çalışıyorsa; bu ne avareliğinden ne de can sıkıntısından ileri geliyor. **Batı;** zorla, hileyle, yalan ve dolapla onlara ait her şeyi onlara yasaklamış, geçmişlerine tükürmüş, geleceklerini keyfine göre biçmiş, onurlarını karalamış. Tanık mı, sürü sepet: **Malgaş**'ı dinle: **"Sömürgecilik dönemi Malgaş uygarlığı için bir yıkım oldu. Dilimizi ve uygarlığımızı yeniden canlandırmaya uğraşıyoruz." Kamerun**luyu dinle: **"Batılının gözünde ben ne yapsam nasıl hareket etsem suçluyum. Giyinişim, konuşuşum, görenek ve geleneklerim, sadece onunkine benzemediği için aşağılanıyordu!"** Hadi bu ülkeler yakayı sıyırdı diyelim, peki ya **Antil**li ya da **Güyan**lı zencilerin, ilkokullarında tarih dersine başlarken bugün bile:

"...Atalarımız Golvalılar, uzun boylu, sarışın, çok bıyıklı adamlardı..." demelerine ne buyrulur? Daha ne vardı, ırkçılık mı? Siz ırkçılığın **Batı** ülkelerinden başka herhangi bir ülkede siyasal ve toplumsal bir dram haline geldiğini gördünüz mü Allah aşkına. Elbette, hayır. Irkçılık Batılı beyaz Hıristiyanların önce semit Yahudilere, sonra sonra siyah, kırmızı ve sarılara karşı yükselttiği bir uygarlaşma ayrıcalığı duvarıdır.

Bari aralarında birbirlerine karşı adam gibi davransalar ne gezer! Şuraya aklıma geliveren birkaç kelimeyi gelişigüzel sıralayacağım; her birisi içiniz sıra öyle cehennem çağrışımları uyandıracak ki dediğime hemen katılacaksınız. Engizisyon. **St. Barthèlemy** gecesi kırımı. Yüz sene savaşları. **Dachau, Buchenwald.** İnsan saçından kumaş, derisinden abajur. yağından sabun. Gaz odaları ve ölüm trenleri. Misillemeler. **Oradour/glane.** Olmadı mı başka şey, gelmiş geçmiş bütün **Asya** ve **Afrika** barbarlarının yanında çocuk oyuncağı kalacağı bir şey, terör bombardımanları: Stratejik ve taktik amaçsız, askeri hedefsiz; sadece yıldırmak için öldürmek! **Belgrad, Amsterdam, Hamburg, Leipzig,** ama asıl **Dresden** (Kadın, çocuk ve ihtiyar 135.000 ölü, şehrin yarısı. Gözünü kapa ve aç, bir **Eskişehir**'i yok say.) Uzun söze ne hacet canım, **Hiroşima** üzerine o melûn bombayı soğuk ve tüyler ürpertici bir eşek şakası yapar gibi bırakıveren uçağın kanatları **Batı** uygarlığının renkleriyle damgalı değil miydi.

Diyelim ki bu hızlı sözleri bana **Cezayir**li ya da **Ghana**lı bir aydın söylemiş olsun, ben de aklımsıra açıkgözlük edip ona sorayım: Peki ya, **Michel Ange,** ya **Goethe,** ya **İbsen, Flamand** ressamları? **Mozart, Beethoven, Bach,** sürrealistler? Sözlerimi bıçak gibi kesip şöyle diyeceğinden kıl kadar kuşkum yok: Çok kibar, çok varlıklı, çok ince bir komşunuz olsa sizin; konağın duvarları usta ressamların tablolarıyla süslü, kitaplığı en namlı yapıtlarla yüklü olsa; piyanoya çöktü mü **Bach**'ı, **Monteverdi**'yi derya gibi çalkalandırsa parmaklarıyla, şiir okumaya durdu mu duyarlığına vurulsanız; ama bir gün öğrenseniz ki, bu kibar kültürlü komşu bu evi kurmak, bu inceliğe varmak için çevresindeki bütün komşularını haraca bağlamış, kimisini vurmuş, kimisini

kırmış, kimisini evinden yurdundan etmiştir; yine de ona aynı saygıyı duyar, elini aynı içtenlikle sıkar mısınız? ve sıkarsanız, aynada kendi suratınıza nasıl bakarsınız?"

Bir diyeceğiniz varsa buna, yazın da ona ileteyim.

Meraklısı için notlar:

Georges Balandier, özellikle **Afrika** halklarının yeni gelişmelerini ve tarih içindeki gerçek yerlerini öğrenmek isteyenlerin, mutlaka tanıması gereken bir yazar. **"Afrique Ambigue"** adlı kitabını da, çeşitli dergilerde yayınladığı yazıları da, her zaman ilgi ve merakla okudum. Batı uygarlığı dediğimiz emperyalist teknolojinin bütün oburluğuyla girdiği bu uzak ve talihsiz topraklarda ne yaptığını ve ne halde olduğunu galiba biraz daha iyi anladım.

IX

ÇUVALDIZI KENDİNİZE

O ara, **Acar Film**'de **"Ver Elini İstabul"**u çeviriyoruz: Tezgâhta, bir defile sahnesi var, boylu poslu manken kızlar lâzım; gelgelelim, yapımcı fazla açılmak istemiyor; figürancılar, âdet üzere, bize değirmi kalçalı, ufarak, kenar mahalle dilberleri gönderiyorlar; rejisör çekmem diye diretiyor; al takke ver külâh, yapım direktörü, eldekilerle karıştırmak şartıyla iki profesyonel Fransız mankeni bulup çıkarıyor **Yeşilçam Sokağı**'nın bulaşık çamurundan: Endamlı, yürümesini ve salınmasını az çok bilen koca koca kızlar bunlar!

İşte **Jocelyne**'i böyle tanıdım. Plan aralarında, ışıklar değiştirilirken, bir iki laflanma dış kabuğunu aydınlatmaya yetti: **Paris'**te televizyonda, büyük terzilerin yanında çalışmışmış. **İstanbul**'a ilkbahar modellerini tanıtmaya gelmişlermiş. Ayak basar basmaz, geniş bir "ilgi ve sempati çemberi içine" girmiş: Birkaç film, birkaç evlenme, sayısız "beraber yaşama" teklifi. Bir sürü de röportaj!

Başı sıkıştıkça, şu ya da bu konu üzerinde bilgi edinmek için, filmden sonra da beni aradı. Her defasında zenginlik düzeyi biraz daha yükselen bir adres bırakarak. Sonuncusu, **Hilton.** Sonra epeyce zaman **İstanbul**'un bir çeşit "sosyetesinde" düşesler gibi hüküm sürmek. Ve bir gece yarısı **Yeşilköy**'den düşesler gibi **Paris**'e hareket!...

Evvelki kış, soğuktan solukların duman duman buz tutup ayakta kaldığı bir şubat akşamı, **Hotel Claridge**'in önünde burun buruna geliyoruz. İyi ama, nerede o düşes? Önümdeki bu hor kullanılmış yorgun kısrak mı? Saçlarının boyası geciktiğinden, nere-

deyse iki renk, tırnakları kırık, cilâsı düşmüş; ilk kendimizi attığımız kahvede **Grog**'unu yılgın gece kadınlarının tiksintiye benzer gülümsemesiyle acı acı yudumlayan? **İstanbul**'u uzak ve eşsiz bir saltanat rüyası gibi anıyor; ve ben, o konuştukça usul usul yaşamının iç çemberine giriyorum: Televizyona hiç uğramamış. Büyük terzilerin kapısından geçmemiş. **Kuzey Afrika**'ya, **Orta-Doğu**'ya ve **Çin-Hindi**'ne "beyaz kadın" ulaştıran gizli eller bundan birkaç yıl önce onu da kontrata bağlamışlar. Bağlanış o bağlanış işte!

Bugünlük konunun bu yanıyla az ilgiliyim. Asıl bu gösterişli, ama zavallı kızcağızın, sadece ve sadece Fransız diye orada gördüğü "Kaşkavalca" itibara tutuluyorum. Yalnız orada mı? Buradaki Türk öğrencilerinin en yakışıklıları bile en cım karnında bir nokta, en koyun bakışlı Fransız kızlarını "tavlamak" için oyulmadık kababaklara girmeye hazırdırlar Hem canım, aklıbaşında sandığımız nice "zevatın" **Avrupa** "ikametlerinden" rüyanızda görseniz cart havliyle yatağınızdan fırlayacağınız kaknem kaknem "eksik etekleri" "eşim" diye yüklenip getirdiklerini hiç mi görmedik? Peki niye bu rağbet? Altında ne yatıyor bu aşırı düşkünlüğün? Belki...

Hayır daha önce başka bir şey anlatacağım. **Barbara**'yı önceden görmüşlüğüm var mı, pek çıkaramıyorum. Sonradan gazetelerde yayınlanan fotoğraflarını gözüm ısırır gibi oldu. Bizim mahallede, iki sokak üstümüzde oturuyormuş. **Almanya**'dan geleli çok olmamış. Ne demek bu: Eşi dostu, salkım saçağı yok demek! Zaten polis soruşturması sırasında sadece **Suzanne** diye başka bir Alman kızının adı geçti, bir de **Almanya**'daki "sözlü"sünün! **Barbara**'yı bir gece saklı katiller ustalıkla boğazladılar. Kim, niye, nasıl? Bilinmiyor. Sabah tabii polis, gazeteciler, radyo röportajcıları; birkaç gün, gürültü patırtı; sonunda kim vurduya gitti **Barbara.** Paris polisi "faili meçhul cinayetler" çekmecesinde onun dosyasını da açık tutuyor olmalı. Araştırma soruşturma "resmen" devam ediyor. Neye yarar, **Barbara** artık yok, gitti gider dahi gider.

Biraz dolambaçlı olacak ama, buradan kıvrılıp **Anadolu**'da öldürülen Alman turistleri olayına geleceğim. Olup bitenleri ben burada bizim gazetelerden izledim. Tepkileri, basının tek insanmış gibi öfke ve tiksintiyle ayağa kalkışını uzaktan gördüm. Hoşuma da gitti. Ne var ki, **Barbara**'nın öldürülmesinden sonra Fransız

basının tutumu iyice düşündürdü beni: Hiçbir gazete bunu ulusal bir ayıp diye almadı. Hiçbir yazar, eyvah ne yaptık, dünya bize ne diyecek diye göğsünü bağrını dövmedi. Cinayetler arasında bir cinayet. Hepi topu bu. Birkaç hafta ilk sahifeleri tuttu. Yavaş yavaş unutuldu gitti. Buradan daha eski, daha tüyler ürpertici başka bir cinayete de atlayabiliriz, tutumları değişmez. On yıl kadar önce **Fransız Riviera**'sında yetmişlik bir ihtiyar, çoluğu çomağıyla bütün bir İngiliz turist ailesini vurup öldürmüştü. Dünya ayağa kalktı. Doğru. Yalnız ilgilendikleri bizim ilgilendiğimize benzemiyordu hiç. Daha çok katilin kişiliği, ailesinin kapalı kutu oluşu, davanın akışı üstünde durdular. Hiç kimse çıkıp da ele güne ne yüzle bakacağız şimdi diye eksiklenmedi. Öyleyse biz niye...

Durun, sözüm henüz bitmedi; bir de şunu dinleyin: Birkaç ay oluyor, evde olmadığım bir sıra, **Ariane** telefonla arıyor beni, acele bir iş için; dönünce ben onu gazetede arıyorum, çıkmış kavuşamıyorum. **(Express** dergisinde çalışıyor, **Ariane;** yirmi iki yaşlarında, bakışı yılan yeşili, gülüşü bıçak ağzı, pirinç ışıltılı bir sarışın; aynı dergide çalışır, **Amerika**'dan henüz dönmüş, **François** derler çiçeği burnunda bir gazeteciyle sıkı fıkı; dediğine bakılırsa babacan ve uçarı bir oğlan bu **François. Express** dergisi ne derseniz, onu da bilenleriniz bilmeyenlere anlatsın.) Bir eyyam sonra, karşılaşıyoruz: **"...François**'dan, **Türkiye**'deki gelişmelerle ilgili bir yazı istediler de, basılmadan önce sana bir danışalım diye düşünmüştüm, fazla bir bildiği yok, yanlışlık filan olmasın diye hani. Bu arada ben dergiyi görmüş, yazıyı okumuştum. Sıradan, **Agence France Presse**'in bültenlerine ve **Le Monde**'un **Ankara** kaynaklı telgrafına dayanılarak çiziktirilmiş gelişigüzel bir özetti bu. **François** duygu ve eğilimleriyle biraz aşırı sola yattığı için işin içine az buçuk Amerikan sevmezlik, bir çeyrek kadar azgelişmiş ülkelik, iki parmak **NATO** düşmanlığı karıştırmış; hiç değilse **Ariane**'in gözüne işbilir bir gazeteci olarak görünmeyi becermişti.

Bunda ne var diyeceksiniz? Hiçbir şey yok. Olmayacaktı da. Eğer orada hepimizin sevip saydığımız, saygıyla alıp okuduğumuz bir gazete, bu yazıyı palas pandıras çevirtip birinci sahifesinde yayınlamasaydı; bu yetmezmiş gibi ertesi gün de başyazısında yorumlamasaydı! Buna en çok şaşıran **François,** en çok sevinen

Ariane olduysa, şüphesiz en çok sıkılan ben oldum. Bilmem haksız mıyım? Evet demeden önce lütfen şu soruyu yanıtlar mısınız? **François**'nın yerine bir Türk gazetecisi olsaydı ve o yazıyı **Paris**'ten gazetesine gönderseydi, acaba aynı itibarı görür müydü? Hiç sanmıyorum! Acaba nesi var ki bu Fransız gazetecisinin...

Fakat bu yazının başını bağlamak için, galiba en iyisi; görüş açımızı bir an değiştirmek. Kendimizi Fransızın yerine koyalım ve düşünelim! Eğer, en akıllı adamları bizim şinanay şırfıntılarımızın, ya da en ebleh evde kalmışlarımızın başına, mal bulmuş mağrıbî gibi üşüşürlerse; eğer, bizim kendileri ve davranışları üzerine vereceğimiz bir yargıdan Allahtan korkar gibi korkarlar, ağzımızdan çıkacak her kelâmı Peygamber kelâmı gibi önemserlerse; eğer, onuncu sınıf gazetecilerimizin sıradan karalamalarını en birinci sınıf gazeteleri baştacı ederlerse; biz, (Yani Fransızlar, yani Batılılar) niye kendimizi onlardan yeğ tutmayacakmışız?

Mustafa Kemal boşuna, "Türk! Öğün, çalış, güven" dememiş!...

X

HERKES KAŞIK YAPAMAZ

"Türk edebiyatı orijinallikten yoksundur, üstünde uzun boylu durmaya değmez."

Nouveau Larousse Universel

Çıkarın bakalım, saatlerinizi! **Paris** edebiyat ayarı verilecek. Genç ozanlar tek durmuyor. Geçen ay televizyonda bir bildiri yayınladılar, ama ne bildiri. Yerleşmiş değerlere verdiler dumanı: Şiiri, dediler, sağ ve sıhhatliden ölesek ve hastalıklıya sürükleyiniz; insanca bir deney, yaşanan bir uğraş olmaktan çıkarıp, dediler, soyut bir oyun kılığına indirgediniz; toplum ve insan köklerinden kopmasını, dediler, kuruyup kısırlaşmasını hazırladınız!.. Kendi yazdıklarını okudular arkasından: Tedirginliğine tedirgin, ters türs, yine de ortalıkta sürülen bilmeceden bozma şiirlerden farklı, ışığı temiz ve bol, yürekli ve soluklu şiirlerdi bunlar; kocaman kocaman deviniyordu; sokakları dolduruyor, stadyumlarda ulu ulu soluk alıyordu. Sonunda varıp eski kuşaktan –ama nedense es geçilmiş– ustalara bağlandılar, elbet: **Jules Romain,** bir de **Blaise Cendrars!** Ne demek peki, bu? Dolu, sapına kadar duyarak yaşamak; şehvetten, serüven ve eylem iştahından çatlaya çatlaya; kalabalığın ortasında anten; asit yeşili ve neon pembesi; halatlarını zorlayan imgelem ve her köşebaşında bir o kadar herkesleşebilmiş: **"–Sonra girdim eczaneye bir güzel tartıldım / Tastamam seksen kilo geldim / Seni seviyorum."** vs. Beride romancılar, durup dinlenmeksizin kendi kendilerine dolaşıp kördüğüm oldukları halde; **Sysiphe Efsanesi**'nden de, **Kafka** başka-

laşmalarından da öteye öteye itiyor gibiler, birbirlerini. Acaba fark etmesi güç, çok ağır, hali de yavan bir deri değiştirme mi bu, yoksa, piyasaya yeni sürülen birkaç yazarı okuyucuya "sokuşturabilmek için" yeni bir reklam numarası mı? Henüz bir şey söylenemez; ya da yalnız tek bir şey söylenebilir: **Sollers**'in **Le Clezio**'nun, **Faye**'ın son romanları için edebiyat basınında beliren yorumlar; romancıların, endüstri uygarlığı ortasında, çocuk arılığını ve masumluğunu yeniden bulduğuna işaret ediyorlardı. Bir haftalıkta şu başlığı kendi gözümle gördüm: "**Camus**'nün **Absurde** anlayışından uzakta.

Ee, ne olacak şimdi? Onlara göre hava hoş! Fransız edebiyatı gelişmesini sürdürüyor, yeni yeni aşamalara yöneliyor. İyi ama biz? "Ne demek, biz öz suyumuzu kendi toplumsal ortamımızdan çekiyoruz. Onların değişmeleri bizi ilgilendirmez, ya da yarı buçuk ilgilendirir, demeyin sakın. Şöyle dönüp ardımıza bir baktık mı, felâket, her şey sizi yalanlıyor: Şu son yarım yüzyılda, sanatımızı **Batı**'ya ayarlayacağız diye; her on yılda bir, kendimizi yadsıya yadsıya hacıyatmazlara dönmüşüz; saçlı sakallı ozanlarımız **Paris**'teki çoluk çocuğa bakıp hizaya gelmeye çalışmaktan sağını solunu şaşırmış. Tam Hece'dir diyerek ayak alıştırırken, birkaçımız, **Mayakovski** üzerinde yarı fütürist yarı toplumcu bir sanat anlayışını "ithal" etmişler: Gürültü, patırtı, kıyamet! Sen haklısın, ben haklıyım; öyle olmayacak, böyle olacak; becerdik, beceremiyoruz demeye kalmadan; bir başkalarımız, **Hachette** Kitabevinden, otuz bilmem kaç yıl gecikmeyle gerçeküstücüleri bulup çıkarmışlar mı sana: Hadi başka curcuna! Alt alta, üst üste **İkinci Dünya Savaşı**'nın derisini yüzüp kuyruğuna geliyoruz, niçin; bu sefer varoluşçuların nallarını toplamak için! Varlıksal bunalım, yaratıcı kötümserlik; **Sartre** ve **Camus** üzerinden ufak ufak **Franz Kafka.** Tam genç yazarlarımızın sabahları örümcek, hamamböceği ya da yengeç olarak uyanmayı becerebildikleri şu sıra, yeniden hem de nereye, o en baştaki anasına avradına sövülmüş eli ayağı düzgün şiire dönmek!.. Olacak iş mi, demeyin; sırtımızda yumurta küfesi yok ya, edebiyat saatimizi bir kere daha **Paris**'e göre ayarlarız, sen sağ ben selâmet! Üstelik, bu dalgalanmaların her birisi burada ayrı bir aydın kuşağınca savunul-

duğu halde; bizim orda, işi pişkinliğe vurup aynı ozanı "vaziyete göre" toplumcu, gerçeküstücü, varoluşçu hatta **Lettriste** "ayaklarında" görüp pekâlâ hayran olmadık mı? O oldu, bu haydi haydi olur.

Şaka bir yana, en çok betime giden ne, biliyor musunuz? **Batı** kopyacılığıyla harcanır dururken ulusal bir eleştirmeyi bir türlü akıl edemeyişimiz; **Batı**'nın bize önerdiğini ulusal süzgecimizden geçirmeyi; hiç değilse, bu önermeleri kendi koşulları içersinde ele alıp değerlendirmeyi bilemeyişimiz. Öyle ya, **Batı**'ya körükörüne tapınacak yerde, biraz dibini karıştırsak, elde edeceğimiz ipuçları gözlerimizi faltaşı gibi açmaya yetecek de artacak bile. Bir **Fransa**'dır tutturmuşuz, şimdi sözü **Maurice Nadeau**'ya bırakacağım ve size, son elli yılımızı bir güzel damgalamış olan Fransız edebiyat serüveninin içyüzünü kabataslak açıklayıverecek: Fransız toplumu, burjuva mutluluğunun en ışıltılı noktasını yüzyılımızın başlangıcında geçmiş. Sonrası bunalım ve savaş. **Birinci Dünya Savaşı**'nı sözümona "galip" bitirmiş Fransız toplumunu bir ağrı için için oymaktadır. **Marks** ve **Freud,** ikisi iki ayrı ve karşıt yönden bu ağrının saklı topografyasını çizmeye yetecek yöntemleri getirecekler. Al sana **Gerçeküstücülük!** Herkesin ağzında bir laf: **Devrim!..** Devrim, toplumsal planda **Rusya**'da gerçekleşmiş, öylesine gerçekleşmiş ki, umut diye ne varsa yarısını o süpürüyor; öbür yarısını, **Avrupa**'da zehirli mantarlar gibi fışkıran faşizmler alıp götürüyorlar. Yeniden savaş. Yenilgi. Tutsaklık. Toplanma kampları, vs. Ne tesadüf, varlıksal bunalımdan, dünyanın saçmalığından söz açan yazarlar tam da bu sırada başgösteriyorlar: Al sana **Varoluşçuluk!** Savaş sonrası demek; **Fransa** için bakın ne demek: Bir kere, utandırıcı, küçük düşürücü sömürge savaşları verip kaybetmek; sonra, artık yeryüzünde fazla bir önemi olmadığının bilincine varıp ezilmek; daha sonra, soğuk savaşın tüyler ürpertici gerginliği, atom şantajı ve cehennem dengesi ve nihayet, bu ağır nedenlerin baskısına direnemeyip kendini elverişsiz gerçeğinden soyutlayarak, bir simgeler ve bilinmezlikler evrenine sürükleniş: Al sana **yeni roman!** Burada sözü ben alıp şunu eklesem bilmem yanlış mı olur. Beşinci Cumhuriyetin biti biraz kanlanıp eli para tutmaya başladı mı, ozanlar kulübünün sırtı pek karnı tok de-

likanlılarının yeni baştan hayata ve insanlara açılan soluklu ve aydınlık bir şiirden söz etmeye başlaması!

Ne paralel değil mi? Fakat asıl merak ettiğim onlardan "yürütüp" sanatımıza uyguladığımız yönelişlerin toplumsal gelişmemizde yaklaşık paraleller bulup bulamadığı. Başka bir deyişle, sanat akımlarımızı zorunlu kılan toplumsal nedenlerin var olup olmadığı. İşte asıl zor olan bu, nedenleri bulmak, bu açıklamayı yapmak! Zira, Cumhuriyet dergilerini boydan boya bir gözden geçirseniz, eminim ki, bu aslında bizim sayamayacağımız, sanat sorunlarının en yavanı için bile birkaç yazı, birkaç soruşturma bulursunuz da; sözgelişi, genç kuşağın öykülerindeki toplumsal gelişmemiz üzerine tek satıra rastlayamazsınız. **Hepimiz aktarma Batılı değerler içinde salınmayı; gerçekten Batılı, fakat ulusal temellere bindirilmiş bir sanat düzenine yönelmeye yeğliyoruz.** O kadar ki bundan on yıl kadar önce, bir sanatçı, **Mustafa Kemal**'in devrim tezlerinden yola çıkarak toplumsal bir gerçekçiliğin bileşimine ulaşmak; ve bu bileşimi, genel olarak toplumcu devrimciliğin evrimi içersine yerleştirmek istedi diye, dehşetli yargılandı. Niye? Geleneği yok bu çabanın da ondan. Onun uğraşını ille dışarda bir yere bağlamak istediler. Bu yer kimileri için toplumcu gerçekçilik **(Realisme Socialiste)** oldu, kimileri (o sırada toplumcu gerçekçiliğin Türkiye temsilcisi geçinenler) için ise, bir küçük burjuva bilmem nesi. (Toplumcu gerçekçiler, bizim orda, **Batı**'ya ayarlı yüzeyden edebiyatın bir başka kanadıdırlar demek bilmem çok mu yanlış olur? Neden diyeceksiniz? Gerçeğe olan saygıları aynı kalsa da, saygı duydukları gerçeğin tıpkı ötekiler gibi **Paris** edebiyat ayarına göre değiştiğini görüyoruz: On beş yıl önce ayar **Plehanov**'un ve **Jdanov**'un Fransızca çevirilerine göre yapılırdı. Şimdilerde **Lefebvre**'in, **Garaudy**'nin ya da **Fischer**'in yazdıklarına göre yapılıyor.)

Ben bunu bilirim bunu söylerim: **Türk edebiyatının en önemli sorunu, bugün için bir öz kişiliğini bulma sorunudur. Öğrenmek güzel, öğrendiğini cakalı satmak da güzel. Ama bilmek başka, bilgiyi bizim kılabilmek; yöntemden ulusal bir bileşim çıkarabilmek başka!** Ne demiş eskiler, herkes kaşık yapar ama...

Tanzimat'tan beri sapını bir türlü ortasına getiremedik gitti.

Meraklısı için notlar:

Maurice Nadeau Fransızların önemli edebiyat adamlarından birisi, ben gerçeküstücülükle bizdeki **garip** hareketlerinin ilişkilerini araştırırken 'keşfetmiştim', zira Fransız gerçeküstücü hareketinin en sağlam ve belgesel incelemesini yapan yazarlardan biri, belki de birincisidir. Bu alanda çeşitli eserleri çıkmış. **Histoire du Surréalisme, Histoire de la Peinture Surréaliste, Anthologie Poétique du Surréalisme** bunlar arasında sayılabilir. Burada adını andığım kitabı **'Le Roman Français depuis la Guerre'** adını taşıyor. **Gallimard** yayınlamıştı.

Nouveau Larousse Universel'de bulup bu yazının başına aldığım yargı **Varlık**'ta çıkınca epey yankı uyandırmıştı. Fransızların hakkını yememek için, öyle sanıyorum ki, şunu eklemeliyim. 1968'de yayınlanan **Grand Larousse Encyclopédiqué**'de o hatalarını Türkiye maddesinde gerçeğe yakın bir 'edebiyat' bölümü ekleyerek gidermeye çalıştılar.

kuşku kapısı

I

KUŞKU KAPISI

İzmir, 1960'lar

O mektubun sizi ilgilendiren bölümü galiba şurası: **"... Sözü nereye bağlayacağını çok merak ediyorum. Küçük aydınlara nihayet ulaşır gibi görünen birtakım devrimci davranışlara insafsızca vururken kendi kendine vuruyor değil misin? Batı müziği, batı sanatı, batılı yaşama değerleri tam büyük şehirliden kasabalıya açılacak diye umarken, bizlerin, yani bu işin başını çekenlerin, kendilerinden kuşkulanmaya başlaması ne dereceye kadar doğrudur? Bana kalırsa..."**

Bu mektuptan bakın ben nereye gidiyorum. Yıl 1949, **Quartier Latin**'deki **Dupont** kahvesi henüz duruyor. Sütlü kahvelerin, taranmamış sakalların **absurde** felsefesi ve **Stalin** Marksistliğinin fokur fokur kaynayan kazanından, pek çelebi Osmanlıcası, terbiyeli konak efendisi halleriyle, bizlere göre çok yaşlı bir **Ziya Bey** süzülüp geliyor. İngilizler hesabına çalıştığını da söyleyenler var, 'yüzellilikler'den olduğunu da. Oysa, başını hafif yana çarpıtıp, çıtkırıldım çıtkırıldım:

"– Bendeniz **Kahire**'deyken, efendim... diye başlayan adamakıllı karanlık, adamakıllı dolaşık cümleler örüyor. Dehşetli şüpheleniyoruz. İşte bu **Ziya Bey**'in, hangi puslu cumartesi akşamının gri kumaşına yazıldığını çıkaramadığım, bir sözü:

"–... **Paris**'e gelen öğrencilerden anladığım kadarıyla yeni **Türkiye**'nin batılılaşması eski **Türkiye**'den kesin bir kopma ola-

rak (o, **rupture** diyordu) uygulanmak isteniyor. Bunun sonu yok. Ruslar bile, çok daha radikal bir devrime kalkıştıkları halde, savaşla bir, **Suvarof**'ların, **Kutuzof**'ların bir devamı olduklarını hatırladılar. Sizin tutumunuzsa bir tuhaf, **Osmanlı**'nın şanlı dönemine kendinizi bağlıyorsunuz da, asıl mantıki ve tarihi sonucu olduğunuz son yüz elli yılı yadsıyorsunuz. Sonunda bu 'Cumhuriyet'in **'muallâkta'** kalmasına varmayacak mıdır?"

Bunun hemen arkasına **Rue de Serpent**'da bir Troçkist toplantısında tanıdığım Arnavut delikanlısının dediklerini eklemeliyim: Toplumsal devrimler konusunda yakası açılmadık fikirleri, saçları handiyse usturayla alınmış erkek düşkünü bir sevgilisi, ezeli ateşine hâlâ şaştığım felâket bir piposu olan **Niyazi Bişo,** hiçbir vakit **Atatürk Devrimi**'nin, 1908'lerde başlamış olan Jöntürk hareketinin asıl sonucu olduğundan başka bir tez kabul etmiyordu.

Ona bakarsanız, İttihatçılar yanlış, Kuvayi Milliyeci'ler doğru çözümleme demekti. Ama kaynakları aynı olan bir toplumsal harekete bağlıydılar ikisi de. Kendi hesabıma, gece yarısından sonra o soğukta **Chatelet**'den **Strasbourg-St Denis**'ye taban teperken, başka fakat o derece önemli bir kapıya ulaştığımı biliyorum. Arkası soru işaretleriyle dolu bir kapıydı bu.

Neden, neden, neden? Atatürk devrimi, **Osmanlı** toplumunda, **Osmanlı** toplumunun olanaklarıyla, **Osmanlı** aydınları tarafından yapılmıştır da, neden bize bu devrimin mayalaşıp oluştuğu toplumsal ve tarihsel ortam gerçek çizgileriyle öğretilmemiştir? Neden 'bunak ve bilgisiz padişahlar' masalıyla avutulduk yıllar yılı? Neden **İttihat ve Terakki**'nin o olağanüstü telâşlı, kanlı ve serüvenci eylemleri bilimsel olarak açıklanmadı? Tarih gözüyle bakar bakmaz, **Mustafa Kemal**'i hazırlayan koşulların **Jöntürk Makedonyası** koşulları olduğunu görmemek olası mı? Öyleyse **Cumhuriyet**'i toplumsal ve tutumsal yönlerden o kadrodan koparmak niye?

Şimdi sokağa çıkıp yaşı kırktan aşağı rasgele on kişi çevirip sorunuz: **Hüseyin Hüsnü Paşa** kimdir. **Fazıl Muhtar Paşa** neyin nesidir, **Babıâli** baskını nasıl ve neden olmuştur, **Hürriyet** nasıl ilân edilmiştir? Bahse girerim ki, **Kurtuluş Mücadelesi** yıl-

larının ya da en fazla on yıl daha öncesinin kişileri ve olaylarına değinen bu soruları çoğu karşılamayacaktır. **Kuvayi Milliye** bizden elli yıl kadar uzaktır, dün olmuş gibi görünür de, sözgelişi **Arnavut isyanı** birkaç yıl daha uzak olduğu halde, birkaç yüzyıl öncesi eski ve önemsiz bir olay gibidir.

Bundan ne mi çıkar, şu: **Atatürk devrimciliğini ve devrimini, toplumsal ve gerekirci bir gelişme zincirinin sıçrama noktası diye almayı, açıklamayı ve savunmayı bilemedik.** Ya yeni icat bir "gâvurluk" gibi sineye çektik, ya da kökleri havada soyut bir başlangıç olarak alıp oradan sonsuza gidelim dedik. Tökezledik. Hâlâ da tökezliyoruz.

Başka türlü olamazdı.

Buradan arka **Beyoğlu**'nda bozuk aktörlerin, yoksulluğa özenen milyoner kızlarının, "kerameti kendinden menkul" ozanların çatışa sövüşe kafayı bulduğu bir bohem lokaline ineyim mi? **27 Mayıs**'ı izleyen ilk özgürlük ve heyecan günleri. Havada romantik devrimci iyimserlikleri, kanat kanat Bir kemancıyla, acele, birbirimize giriyoruz. **Divan** musikisinin günün birinde bu ülkeden toptan silineceğine, otobüs şöförlerinin radyo **Beethoven**'e başlar başlamaz gagasını kısacak yerde, büyük bir saygıyla dinleyeceğine inanıyor (safdil Alman şoförlerine sözgelişi, **Zekâi Dede**'yi dinletebilirmişsiniz gibi). Kırk yıllık yukardan alafrangacılarımızın eski musikimize tam tersine açıklanması çok güç (ya da çok kolay) bir canlılık getirdiğinin, batılı geçinen besteci ve şarkıcılarımızınsa ustalığı dilde, deyişte, okuyuşta ve besteleyişte yabancılara benzemek zannettiğinin farkına varamamış. Niye, hareket noktası soyut da ondan. İster istemez varış noktası da soyut oluyor. Beş yıl sonra, hele bir de son gelişmelerin sonuçlarına bakarak, bu çeşit soyut devrimlerin nereye ulaştıklarını bilmem anlayabilmiş midir? Benim anladığım, bir devrim kuşağı yetiştirmek konusunda bizden öncekilerin gayet kötü bir sınav geçirdikleri. Baksanıza, yirmi yıldır her toplumsal sınavda çaka çaka başımız döndü. Hâlâ daha ilk büyük yanlışlığı aramayalım mı?

Şimdi o mektuba yanıt: Demek ki ben sorular soruyorum, soru işaretleri koyuyorum. Zira (bilmiyorum **Grand Hotel des**

Flandres'daki Çinli dostum **Çang**'dan mı yoksa **Départ** kahvesindeki kız yüzlü **Vietnamlı**'dan mı öğrenmiştim) unutamadığım doğulu, uzakdoğulu bir söz şöyle diyor: **Ahmak, hayran olur, bağlanır, çünkü anlamaz; zeki, kuşkulanır dibini karıştırır, çünkü anlar."**

Siz kendi hesabınıza ahmaklar defterine geçmek ister misiniz?

II

AVCI BAYTEKİN'İN SADIK UŞAĞI KOLU

O vakitler, (yirmi beş yıl mı oluyor?) resimli roman kahramanları yabancı adlarıyla ülkemize giremez, ne yapıp eder bir Türk adı edinirlerdi. Bu yüzden, bizim çocukluğumuz, sözüngelişi **Alex Raymond**'ın o pek ünlü **Flash Gordon**'ını Baytekin adıyla tanımış sevmiştir. **The Lone Ranger**'in adı **Maskeli Süvari, The Phantom**'ınki **Kızıl Maske** idi. **Baytekin** adının sevilip tutulmasından olacak, **Afacan** dergisi bir de **Avcı Baytekin** sürmüştü ortaya: Pipo içer, geniş alınlı, ciddi suratlı bir adamdı, şimdi **Endonezya** dediğimiz yerlerde, balta girmemiş orman bitkileri, yırtıcı kuşlar ve hayvanlar arasında avcılık eder, en büyük yardımı da yerli uşağı **Kolu**'dan görürdü. Bazı bazı, **Kolu** kadar uysal olmayan ve bu beyaz avcıyı topraklarından sürüp atmak isteyen öteki ve "vahşi" yerlilerle maraza çıkardı aralarında: **Kolu** gibi, bizler de hemen **Avcı Baytekin**'den yana olur, yerli elebaşılar başkaldırmalarının cezasını uygarlığın delikli demirinden ateş yiyerek gördüler mi, âdeta bayram ederdik. **Kolu**'nun **Avcı Baytekin**'e bağlılığına diyecek yoktu. Ama yalnız **Kolu** mu?

Maskeli Süvari'nin Kızılderili uşağı **Tonto** da öyle sadık, beyaz efendisine pek bağlı, onun dediğinden çıkmaz, sırasında başka Kızılderililere karşı da savunur, sessiz, uysal ama güçlü kuvvetli bir adamdı. Daha biraz kabalaşıp işi mahalle sinemalarına dökünce bu çeşit "uygarlaşmış" yerlilerin şahına ünlü **Gungadin**'in üzerinde rastladık. Ne yiğit bir Hindu idi **Gungadin, İngiliz Sömürge Ordusu**'nu Hintli vatanseverlerin tuzağından kurtarmak için canını nasıl da seve seve veriyordu? Onun kendi yurt-

taşlarının mermileriyle delik deşik olarak boru çalıp İngilizleri uyarışını hangimiz tüyleri ayaklanmadan anımsayabilir?

Eh, çocukluk: **Kolu**'nun, **Tonto**'nun ya da **Gungadin**'in; ülkelerine gelmiş, oracıkta yaman bir sömürge tezgâhı kurmuş, yabancı beyazlara yamanarak, vatandaşları zararına kahraman kesildiklerini de, bu zavallı kahramanların çok ufak çapta kompradorlar sayılması gerektiğini de elbet kestiremezdik. Zaten **Avcı Baytekin**'in yay gibi atlayan siyah panterleri, **Maskeli Süvari**'nin yeri göğü inleten çığlıkları, **Gungadin**'in yaralı peygamber gülümsemesi, serüvene aç ruhlarımızı çalkalıyor ha çalkalıyor, tam da, bütün bu domuzlukları bilerek yapanların isteğine uygun olarak, dikkatimizi asıl gerçeklerden yakıştırma gerçeklere kaydırıyordu. Günün birinde belki resimli romanların içindeki gizli zehirin farkına varanlarımız olacaktı, olacaktı ama, acaba kaç kişi?

Siz bu dediklerime mim koyadurun, ben haberi başka yönden vereyim: **Sadri**'yle **(Alışık)** beraber, beş yıl kadar önce, bizim daima tutan ve pek mükemmel sonuç veren bir 'işletme' düzenimiz vardı: Birisinin yeni bir pikap, fotoğraf makinesi, teyp filan satın aldığını gördük mü, hemen aygıtı eller küller, şurasını burasını kurcalar, çok bilmiş budala tavırları takınıp "cık cık" ederek sağlamlığını, hassaslığını göklere çıkarır, kısacası sahibini sonunda şu kaçınılmaz sözü söylemeye getirirdik:

–... **Yapıyor herifler birader, bizim gibi mi?**

Şimdi bakın, bu sözü söylemeye her an hazır kafanın da, hani o çok sevimli dolandırıcılarımızdan Amerikan diye adinin bayağısı **nylon** kumaşları kapışan sözde batılı aydınlarımızın da davranışının altında, ama en altında yatan acaba o başlangıçtaki **Avcı Baytekin** hayranlığı değil mi? **Paris**'ten batılılaşmak sorununun çoğumuzun kafasında "kendimizden çıkmak" anlamına geldiğini, bunun da tam bir sömürge aydını **mantalite'**si olduğunu yazmışlığımı unutmuyorum. Öyle ya, **Kolu** ya da **Tonto** için ideal olan kendisini **Baytekin**'le ya da **Maskeli Süvari** ile **idéntification** halinde duymaktır: **Kolu** efendisi gibi konuşup, efendisi gibi yer içer, efendisinin şarkılarını dinler, kitaplarını okursa, başka bir deyişle, asıl bağlı olduğu yerlilerden ne denli ayrı olursa o kadar uygar olacaktır. **Bu, aslında, Baytekin'i uygar kılan nedenleri**

yakalayıp, kendi koşulları içersinde bir yaratıcı uygarlaşma çözümünü akıl edemeyen cahilin, sonuçları öyküneerek kişiliğini silmesinin ve uşaklaşmayı uygarlaşmak sanmasının acı öyküsüdür.

Hanginiz bana çoğu "batılı" aydınlarımızın uygarlaşmayı **Baytekin**'in sadık uşağı **Kolu** gibi anlamadığını kanıtlayacak, çok merak ediyorum. Karşıtını akşam sabah avaz avaz haykırmamıza karşılık, hangimiz **Batı**'dan bizim toprağımıza avlanmaya gelmiş bir yaman **Baytekin'**in sağ kolu değiliz?

Bu iş büyük ve aşağılık kartel ve tröstlerin **Türkiye** temsilciliklerinden başlar, ama birçok safdil solcularımızın sandıkları gibi orada kalmaz, insan çok daha başka planlarda çok daha başka **Baytekin**'lerin **Kolu**'su olarak buluverir kendini bir gün, bu işe kendi de şaşar. Filanın **Baytekin**'i **Bertolt Brecht**'tir, falanınki **André Breton**'dur, feşmekânınki **Sartre, Joyce** ya da **Garaudy!.. Tanzimat**'tan bu yana edebiyat çabamızın çokluk **"Yapıyor herifler birader"** mantığı çerçevesinde kalması bazen iyice efkârlandırıyor beni: Öyle ya, Türk ozanının uygarlaşmak için sözgelişi **"sonnet"**ye başvurup da, ulusal ve geleneksel biçimlerine bir gelişme yolu aramayı aşağılaması ne kadar da kompradorların din değiştirmelerine benziyor. **Çinhindi**'nde tam Fransızlaşmak, tam Amerikanlaşmak için nasıl birtakım **Kolu**'lar çekik gözlerini ameliyatla düzeltmeye uğraşıyorlarsa, sen de tut dilini iğdiş et, sanatının imge düzenini boz, ses uyumunu kır, sonra da artık **batılı** oldum diye övün!

Seni beğense beğense tek kişi beğenir: **Avcı Baytekin.** Onun beğenmesi de yarı yarıya alayla karışıktır: Bunu tecrübemle biliyorum, alafranga şairlerimizden yaptığım bütün çevirileri Fransız dostlarım ince alaycı gülümsemelerle beğenmişlerdir, her birisini de kendilerinden bir **Baytekin**'e bağlayarak!.. Alaycı suratlarını allak bullak edebilmek için yine de edebiyatımızın ağır toplarına, **Yunus**'a, **Nedim**'e, **Baki**'ye, **Şeyh Galib**'e başvurmam gerekmiştir. Öbür sesi tanıyor, babasına öykünen çocuğu seyreder gibi hafiften gırgıra alıyorlardı, ama bu ses, başka, değişik ve ulu bir sesti: Türktü.

Siz buna isterseniz gericilik deyin, onu da başka bir gün konuşuruz.

III

ATATÜRKÇÜLÜK NASIL BİR BATICILIKTIR?

"...Atatürk, taklidi kopyayı sevmezdi."
İsmet İnönü

(a. Yok arkadaş yok, **Atatürk** devrimleri **batılı** olması demektir **Türkiye**'nin, felsefemiz, ahlâkımız, sanatımız, müziğimiz, her şeyimizle **batılı.** Zaten geçmişimizde ne bilimsel yönden elle tutulur bir başarımız vardır, ne sanat yönünden: Bilimimiz medrese **scolastique**'i, sanatımız mey mahbub şiiri ve musikisi... Ölmüştür bunlar artık, batılı bir bilim, bir sanat yaratmalı, batılı bir yaşama düzenini kendimize örnek almalıyız. **Atatürk**'ün istediği buydu, devrimleri de işte bunu gerçekleştirmiştir, Latin harfleri, şapka, medeni kanun, pazar tatili, çarşafın atılması vs. neyin kanıtıdır, işte bunun. **Türkiye**'yi kurtarmak isteyen Türk aydınları onu batılılaştırmak zorundadırlar, bu da **Atatürk** devrimlerine dört elle sarılarak...

b. **Tanzimat**'tan beri süregelen **batılılaşma** eğilimi ve akımı **Atatürk**'ün kişiliğinde gerçek uygulayıcısını bulur, **Atatürk Türkiye**'yi batılılaştırmak isteyen adamdır, istediğini yapmıştır da: **Batı**'dan bir sürü yasa aktarmış, yaşama biçimimizin batılı olacağını öne sürmüş, tek kelimeyle **Tanzimat** batıcılarının özenip de yapamadığını o yapmıştır. Bu bakımdan eğer **batılı** olmak, batıya benzemek **Türkiye**'nin çıkarlarına ters gelen bir şeyse, bizi ulusal bilincimizden koparark emperyalistlerin etkisi altına sokuyorsa, **Atatürk** yanılmıştır ve eleştirilmelidir: Hem Atatürkçü hem de ulusal bileşimden yana olunamaz, Atatürkçülük demek batıcılık de-

mektir çünkü, böyle olunca da Atatürkçü olanların kırk yıldır gerçekleşmiş sanatımızı batılı olduğu için benimsemesi gerekir, benimsemiyorsa, Atatürkçü değildir tuttuğu tutum...

Çok okudunuz, bunlara benzer sözleri çok dinlediniz: Bu iki kafa, iki 'ilerici Türk aydın' kafasıdır. İlk bakışta az buçuk farklı gibi mi görüyorsunuz ikisini, yanlış, şu ana temellerde birleşirler:

1) Atatürk Tanzimat'tan beri süregelen batıcılık eğilimini gerçekleştiren adamdır.

2) Bu işi Atatürk devrimleri adını verdiğimiz bir sıra devrimle yapmıştır.

Acaba?)

Önce size bir soru: **Sıvas** ve **Erzurum Kongreleri**nde **'mandat'**cıların üstün gelmesi olasılığını hiç düşündünüz mü?

Ben düşündüm, o zaman **Türkiye**'nin ne olacağını da düşündüm: Ülkeyi batılı bir devlet yönetecek, öbür birçoklarında yaptığı gibi, kaşla göz arasında da **'batılılaştıracaktı'**: Hem de ne batılılaştırmak, geçmişini, ulusal köklerini adamakıllı unutturasıya! **Madagaskar**'ın, **Mali**'nin, **Senegal**'in sömürgelik öncesi sanat ve kültürleri, Fransızlarca silinmiş, yok edilmiş, unutturulmuştur; **'batılı'** bir kültürle yetiştirilen zenci çocuklara tarih kitaplarında: **'Atalarımız Golvalılar uzun boylu, sarışın, sarkık bıyıklı adamlardır'** diye okutulur. İşimiz gücümüz, kültür ve sanatımızı, yasalarımızı ve yaşantımızı bizi kanatları altına almış **'batılı'** ülkeninkine benzetebilmek olacaktı bizim, tam benzettiğimiz ölçüde sırtımızı sıvazlayacaklardı, çünkü kendimizden o kadar uzaklaşmış olacaktık, ama bir yerde kendimiz de kalacağımız için benzeşme hiçbir vakit tastamam olmayacak, bu da bizi ağır aşağılık **complexe**'lerine uğratacaktı. Hiç kuşkusuz sanatçı aydınlarımız, (tıpkı Cezayirli, Lübnanlı, Faslı, Tunuslu aydınların halklarından ve ulusal kültürlerinden kopuk Fransız bozması aydınlar olarak yetişmesi gibi) koruyucu **'batılı'** devletin kültürüne sahip çıkacaklar, geliştirmeye uğraşacaklar, o ülkedeki sanat akımlarını benimseyerek geçmiş sanatlarıyla ilişkilerini kopardıkları ölçüde kendilerini 'ileri ve batılı' bir sanat bileşimi yapıyorum sanacaklardı.

Bıyık altından niye güldüğünüzü biliyorum, **Türk sanat ha-**

yatı yıllardır zaten bu noktadadır. Hem de Atatürkçülük adına! Erzurum ve Sıvas Kongrelerinde 'mandat' taraftarları değil 'İstiklâl-i tam' taraftarları kazandığı halde: Bunun niye böyle olduğunu düşünüp bulmak, aslında, **Atatürk**'ü ve **Atatürk** devrimciliğini tarihsel yerine oturtup onu gerçek içlemiyle kavramak demektir.

Atatürkçülük emperyalizmle savaşarak onu yenmiş ve ülkesinden kovmuş bir ülkenin, az gelişmişlikten kurtulmak, **'muasır medeniyet seviyesine'** ulaşmak mücadelesidir. Amaç ne, **'çağdaş uygarlık çizgisi';** duruk, değişmez ve katı olmayan, tam tersine, esnek, ilerlemeye açık ve elverişli bir amaç bu. **Atatürk** çağında **Batı** uygarlığı temsil ediyordu bu çizgiyi, o da, haklı olarak ona ulaşmayı öngörmüş, onun için gerekli saydığı araçlara başvurmuştur. **Bizim Atatürk devrimleri dediklerimiz bu araçlardır işte, yoksa Atatürk'ün 'nihai' amacı değil.** Herkesin bildiği gibi, birtakım yasalardır bunlar, şapka yasası, kıyafet yasası, vs. Bizi bu yasalar mı **'batılı'** yapıyor şimdi? Peki, ya **Batı**'da şapkadan vazgeçilir, kadınlar sözgelişi çarşaf giymeye başlarsa ne olacak? Bu sözde devrimler içlemini ve anlamını yitirmeyecek mi? Diyelim ki, **Batı**'da Milâdi takvimi bıraktılar, biz koruyacak mıyız batılık budur, üstelik yasaya da bağlanmıştır diye? **Sorunu Atatürk devrimlerini korumak batılılık, karşı gelmek doğululuk diye koydunuz mu, içlemsel olarak değil de, biçimsel olarak koymuş oluyorsunuz. Atatürk** devrimini ilk atılımda denenmiş birtakım araç yasalar sanmak, en az Rusların **Ekim** devrimini yobaz **Stalin**'in parti tüzüğü sanmak kadar yanlış, sakar bir tutum. Türk aydınlarını katı bir **dogmatisme**'e kapatan kolay bir soyutçuluk.

Neden mi? **Atatürk** devrimi daha başka bir şeydir de ondan. Bu ağır yanlış, gerçekte, **Atatürk**'ü **'Tanzimat'tan beri süregelen batıcılık eğilimini sonunda gerçekleştiren adam'** sanmakla meydana çıkıyor **Atatürk'ün batıcılığıyla Tanzimat batıcılığı arasında benzerlik yok, karşıtlık var: Birisi, çok uluslu bir ümmet imparatorluğunda beliren komprador batıcılığı, ötekisi uluslaşmış bir ülkede kendini gösteren bilinçli batıcılık.** Başka türlü şöyle de söyleyebiliriz, sanırım, **bi-**

rincisi, Batı'nın önerdiği batılılaşmaya evet diyen, ikincisiyse batılılaşmasını batılı yöntemlerle, ama kendi bildiğince yapmak isteyen batıcılık. Asıl **Atatürk devrimi** işte burada. **Osmanlılık** din kalıplarına göre yaşayan ve eğitilen bir toplumdu, biliyorsunuz, bu toplumda batıcılık onu sömürmeye gelen batılılarla benzeşmek soysuzluğu olarak beliriyordu, zaten benzeşmeye kalkışanların çoğu batılılar için ülkeyi soyuveren, bu arada kendileri de birer kemik kapan kompradorlardı. **Atatürk** dini, toplum ve eğitim alanından çıkararak, aklı egemen kıldı, **laique**'lik temel diye alındı, dinsel eğitim kaldırılıp **cartesien** kültüre yol açtı. İşte bu, hem **Atatürk**'ü **Tanzimat** batıcılarından ayıran kesin çizgidir, hem de Atatürkçü batıcılara **Türkiye**'yi **'muasır medeniyet seviyesine'** çıkarmak için bizzat Atatürk'ün verdiği anahtar yöntem: **Türkiye batılı, fakat Türk bir toplum olacaktır, çünkü Türk ulusu özgürdür ve bağımsızdır; bu işi o da batılıların yaptığı gibi akıl ve bilim yoluyla yapacak, fakat onlara öykünmeyecektir. Çünkü Türk ulusu, kendine benzer.**

İşte böyle olunca **Atatürk** devrimini geliştirmek, **'en hakiki mürşit'** bilimin kılavuzluğunda aklımızı kullanarak, batılı uygarlık düzeni içersinde Türk sanat ve kültür bileşimini yapmaktır. Bu da aynı düzen içindeki önceden yapılmış Fransız, İtalyan, Alman, vs. bileşimlerinden birine ya da birkaçına öykünerek olmayacak, olursa yapılan **Atatürkçü** batıcılık olmaz, **Tanzimatçı** komprador batıcılığı olur, onun için Türk niteliklerini belli eden, Türk bilincini taşıyan bir bileşim yapılması şart. Nasıl olur mu? Herhalde: 'Geçmiş kültür ve sanatımız ümmet sanat ve kültürüdür, işimize yaramaz, onları bir kenara bırakacağız' diyerek değil. Zira **batıklar, kendi ulusal bileşimlerini yaparlarken scolastique dönemlerinden gelen ulusal görenek ve geleneklerini atmamışlar, onları aklın ışığında değerlendirip bileşimleri içersinde eriterek kullanmışlardır.** Hıristiyan ortaçağı ayrı ayrı bütün batılı bileşimlerin içinde hissedilir mi hissedilmez mi? **Salvador Dali** bile çarmıhta İsa tablosu yapmış mıdır yapmamış mıdır? (Hatta bakın ne de var, batılıdır filandır ama, **İtalya**'da İtalyan Katolik diye hâlâ karısından ayrılamaz. **İspanya**'da İspanyol kadını

pantolonla dolaşamaz, bikiniyle denize giremez, büyük devrimin vatanı **Fransa**'da **laique** devletin televizyonu her pazar kiliselerden ayin yayınlar, üstelik bu ülkelerin hepsinde de **scolastique** eğitim yapan din okulları en yüksek derecelerine kadar serbesttirler ve hatta devlet tarafından da korunurlar.) Demek ki iş, birtakım yadsımalarla, birtakım kayıtsız şartsız benimsemelerle çözümlenecek bir iş olmaktan çok uzak. Bir bilgi, görgü ve akıl işi. Biz de öyle yapacağız, bizi öteki **batılı** bileşimlere karşı bağımsız ve özgün kılacak köklü ulusal niteliklerimize, inadına sarılacağız. Bileşim akıl yoluyla bunları değerlendirerek yapılacak. Hem canım bu yalnız bizim başımızdaki bir sorun mu sanıyorsunuz siz, yoo, bakın **Gyula İllyes,** hem de toplumcu bir Macar ozanı, ne diyor bu konuda:

"..üstün batılı meslektaşlarımızın teknik buluşlarıyla trüklerini taklit etmek değil amacımız, kendi toplumsal şartlarımızı ve halkımızla olan bağıntılarımızı gözönünde tutarak kendi alanımızda modern olmaktır. İstediğimiz ne yabancı bir kültürün katıksız ithali, ne bu ithalatın döllediği ve ilham ettiği milli bir kültürdür, bir mayalanma olgusu sayesinde kendi kültürümüzün gelişimidir."

Aklın yolu bir. Çünkü ulusal nitelikleri es geçerek, eski Yunan, Latin, Fransız zart-zurt deyip de yapılacak batılılaşma, emperyalist batının sömürgelerinde ve **mandat**'larında yaptığı **batılılaşma** oluyor. Bizim 'ilerici' aydınların çoğu nasılsa o çukura düşmüşler, utanmadan **Atatürk**'ü de kendileriyle birlik gösteriyorlar. **Atatürk**, ulusal bilinç adamıydı, oysa yaptıkları batıcılık ulusal bilinci yok eden bir batıcılıktır, kopyadır, taklittir, bunların!

(Bu yazı bittikten sonra, bakın ne düşündüm: **Atatürk** devrimine özenip de bu işe kalkışan, ama bir türlü istedikleri başarıya eremeyen Arap ülkeleri var ya, başarısızlıklarının nedeni ne biliyor musunuz? **Atatürk** devriminin özünü kavrayamayışları, yani, dinle toplumu, dinle eğitimi, dinle kültürü ayıramayışları; üstelik Müslümanlık bir Arap dini olduğu için; onların uluslaşması Müslüman kadrolar içersinde gelişiyor. bu da büsbütün berbat ediyor ortalığı, ağızlarına bakarsanız **Atatürk**'ten de ilerici bunlar, sosyalist filan ya, hepsi lafta, toplum aklıyla değil, dogmalarla yaşıyor daha,

böyle yaşadıkça da değil sosyalizm, düpedüz demokrasi bile yapamazlar; oysa Atatürkçülük, uygarlıkçı, ilerlemeci nitelikleri bilime ve akla öncelik tanınmasıyla, devrimci gelişmesinin bir konağında sosyalizmle mükemmel buluşur.)

Meraklısı için notlar:

Gyula İllyes, Macar ozanlarının en ilginçlerinden birisi, hiç denecek kadar az tanıyoruz, oysa yaşantısı da, yazdıkları da ilginç. Daha genç yaşında toplumcu eylemlere katıldığı için yurdunu terk etmek zorunda kalıyor, yıllarca Paris'te sürgün yaşıyor, fabrika işçiliği, mücellit çıraklığı yapıyor. Yurduna döndükten sonra Macar faşistleri adamı rahat bırakmıyorlar, o da gizli yaşayarak eylemlerini sürdürüyor. Fransızcada bazı önemli eserleri, bu arada ününü sağlayan "**Ceux des pusztas**" bulunabiliyor.

IV

BU SÖZÜME MİM KOYUN

Batılı bir gözlemci, hem de tutarlı bir sosyalist, şu bizim seçim patırtılarını başından sonuna izlese, sonra da sonuçların ağır balyozu altında yamyassı olsa, herhalde bilincini yitirmeden **Rudyard Kipling**'in o ünlü sözlerini anımsardı:

"– Doğu doğudur. Batı da batı. Bu ikisini hiç kimse hiçbir zaman ve hiçbir yerde bağdaştıramaz."

Kara kalabalığa yoksulluğunun, soyulmuşluğunun, topraksızlığının nedenlerini bir bir say, memleketin yürekler acısı halini güzelce anlat, ona gel iktidarına sahip çık de, gerekli yolları göster, sonra o kalksın dört milyon bilmem kaç yüz şamar olarak senin ananı bellesin, olmaz böyle şey: **Batılı** bir kafanın mantığı böylesi aykırı bir sonucu benimseyebilmesi olası değildir. **Batılı** mantığı burada durur, formel olanı da durur. **dialectique** olanı da durur. Hele bu sonuncusu handiyse bozguna uğrar: Değil mi ki bütün siyasal çatışma ve iktidar ilişkilerini iki iki daha dört çıkar hesaplarına bağlamış, fukaraya çıkarının yolunu öğretirsen işin iş, kaşığın gümüştür formülünü ileriye sürmüştür, elbet durur: Adama ağandan alıp sana toprak vereceğim diyorsun, sana az ağana çok vergi yazacağım diyorsun, ağan kefereyle birlik oldu seni soyuyor kurtaracağım diyorsun, sana öyle bir yanıt veriyor ki, **Marks** ve **Engels**'i mezarında hop oturup hop kaldırır.

Önce şu gerçeği işkilsiz ve kuşkusuz ortaya koymak faydalı: **Toplumcu ve ilericilerin "batılı" mantığı ve bilgisiyle yaptıkları bütün hesaplar adamakıllı fos çıkmıştır.** Halk, batılı anlamda kendisine uzatılan bütün olanakları elinin tersiyle itiver-

miştir. (Burada biri kalkar, biliyorum, efendim ya **TİP**'in şu kadar yüz bin oyu, şu kadar milletvekili? diye kabaracak olur, otursun oturduğu yerde, zira işin gerçeğini görmek için **TİP**'in durumunu sözgelişi **MP**'nin durumuyla karşılaştırmalı, ne göreceğiz o zaman? İki parti de aşağı yukarı sıfırdan yola çıkmışlardır. Birisi bilimsel, batılı ve halktan yana yöntem ve formülleriyle **Meclis**'e ayağının ucunu ancak dokundurabildiği halde, öbürü bildiğimiz ve onca makaraya aldığınız babadan kalma doğulu palavrayla bir ara **Türkiye**'nin üçüncü büyük partisi olabilmiştir.) Yenilginin asıl nedeni, ne? **Bana sorarsanız asıl ve en önemli neden, hesapların asla Türk gerçeğine göre yapılmamış olması.** Elbet, hayır diyeceksiniz, verilen rakamlar, ulusal gelir hesapları, istatistikler hep bizim gerçeğimizin öz verileri. Doğru ama, benim söylemek istediğim o değil: Yöntem ne? **Batılı.** Veriler ne? **Türk.** Bileşim? Yine **batılı,** sadece **batılı,** yalnızca **batılı.** Eğer sözüngelişi, yabancı bir sosyalist bu işi bizim burada yapacak olsa, yapılmış olandan başka türlüsünü yapamazdı, ama Türk özelliği eksik kalırdı. **Yöntem batılı da olsa, Türk verilerinden batılı olduğu kadar Türk bir bileşim çıkarmak zorundayız demek.** Yoksa yürümez bu iş. Nasıl ki yürümedi.

İyi ama **Batı**'da diye başlamayın, orası **Batı**, o yöntemleri kendi toplumsal verilerinden çıkarmışlar, **adaptation** yapmıyorlar. hiçbirinin on yüzyıllık bir Müslüman geçmişi yok, hiçbirisi uzak **Asya**'dan çıkıp gelerek **Bizans** siteleri üzerine çöküp Müslüman bir fetih imparatorluğu kurmamış, hiçbirisinde ulusun karşısına gelir dağılışı hesaplarıyla geldin mi, bu herifler neyin nesi diye kuşkulanılmıyor Tutumlarını ve davranışlarını olduğu kadar, çıkar hesaplarını da, bizde olduğu gibi batılı doğulu karşıtlığı etkilememiş.

Sen **Van Gogh** diye opera yaz, **Villon**'u **Dertli**'den yeğ tut, ozanların yetmiş iki türlü Frenk özentisi şiir üretsin, şarkıcıların ya İngilizce ya Fransızca ötsün; sonra gel, hâlâ boksör **Clay Mehmed Ali** oldu diye kahvede bir göbek atmadığı kalan bu ulusa, yoksulluğunun ve açlığının nedeni ve dökümü budur de, işlemez!... İşlemiyor işte. (Ayrıca **Cezayir**'den **Endonezya**'ya değin,

toplumculuğun batılı özellikleri koruyarak girebildiği bir tek Müslüman ülke gösterebilirsen alın kabağından öperim seni.) Her şeyden önce o, aydınlarının, politikacı esnafının, sanatçılarının ses, tutum ve davranışlarında bilmem kaç yüzyıllık geçmişinden esintiler arıyor. Haklıdır da, aramasında. Fransız halkına Cezayirli Müslüman davranışları ve Arap felsefesiyle en bilimsel toplumcuları götürseniz, tutar mı sanıyorsunuz siz, tutmaz, nasıl ki Bolşeviklik iç dokumasındaki fazla Rus ve Ortodoks özelliklerinden dolayı oralarda tutmamış, elli yıldır azınlıkta kalmıştır. Fransıza olağan saydığımızı Türke niye saymayalım? Mademki Fransız ulusu diye bir ulus ortada yokken bile o vardı ve tarihinin hiçbir döneminde Fransızdan küçük bir ulus olmadı! Tersini yapsa onun ulusal onurundan ve tarih kişiliğinden kuşkuya düşmek gerekir.

Peki, **batılılık** davasından vaz mı geçelim diyorum? Hayır, sorunun böyle konulmasına karşıyım, bu konuluşun bizi bugüne değin yenilgilerden yenilgilere sürüklediğine işaret etmek istiyorum. **Türkiye'nin sorunu batılılaşmak sorunu değildir, modern kişiliğini bulmak sorunudur. Bu arada yoksulluktan kurtulmak, endüstrileşmek, şehirleşmek sorunudur.** Bunlar önerilirken onun onurunu çiğnemek en büyük yanlışımız. Siz bir kere içtenlikle ondan yana olduğunuza onu inandırmaya bakın; şiirinizde, müziğinizde, resminizde bin yıllık sesini, çizgisini, deyişini, bulabilsin. Laikliğin, bilimciliğin onun yüzyıllardır uğruna gık demeden öldüğü, kılıç üşürüp at kopardığı kavramların üstüne işemesin. Önce Türk olsun, Türk!.. **Şevki Bey**'i dinleyip içlenen, **Nedim**'i okuyup hoşlanan, Ramazan gecelerinin uysal **romantisme**'ini içi sıra yaşayıp, İslam filozoflarının onca işlenmiş iç gerçeklerini içinde damıtıp duran, aksi gibi de **Batı**'nın ve **Batılı**'nın en sevmediği, Türk! Ben sanıyorum ki gerisi kendiliğinden gelecektir.

Yoksa, Allahın günü dinlediği müziğe söv, ezberinde çağdan çağa taşıdığı ozanları karala, eğlencesini kına, töresini aşağıla, kısacası kişiliğini yok say, sonra da seni soyuyorlar, kurtarsam kurtarsam ben kurtarırım diye bangır bangır bağır, sesin kof kof dağlardan döner, görüp göreceğin rahmet budur.

Bu sözüme mim koyun.

V

HEPİMİZ YABANCIYIZ

Yenilerin kötümserliklerine takıldınız mı, hemen titizleniyorlar. Tepkileri de çokluk dipsiz kile, boş ambar: Yok dünya yaşanmaya değmezmiş de, sanatın hiçbir önemi kalmamış da, estek köstek!

Giderilmez aşağılık duygumuzun seline kapılıp yanlışlıklarına ille batılı açıklamalar aramasalar belki şunu görecekler: Kötümserlikleri gerçekte Türk toplumsal bünyesinde de belirli bir nedene bağlanabilir. Bu neden, daha önce öbür iki kuşağın, daha doğrusu aynı kuşağın iki kanadının gizli kötümserliklerini yaratan nedendir; birkaç kelimeyle de, sanıyorum özetlenebilir:

Batı çizgisini sürdürmek isteyen yeni Türk sanatçısı içinde yaşadığı toplumla çelişiyor. Bu acı çelişmenin olağan sonucu iki yanın birbirine sırt çevirmesi. Halk sanatçıya küs, sanatçı, halka. Böyle soluk alma delikleri birdenbire tıkanıvermiş olan sanatçının, öz toplumundan ilgi göremediğinden ötürü "bunalması" da pek olası. İlgi görmemek, anlaşılmamak, tam tersine horlanmak, aşağılanmak onu önce soyutluyor, sonra kendi üstüne katlanmaya, daha sonra da yozlaşmaya itiyor.

Elli kuşağının öyküsü bundan ibarettir. Delikanlılar, işi "alafrangalığa" döktükçe soyutlanmışlar, soyutlandıkça kendilerini ve yapıtlarını toplumsal ortamdan koparmışlardır. Sanat ki toplumsal bir olgudur, toplumdışı bir ortamda elbette yaşayamaz, çürür. Yalnız bu yanılmayı sadece elli kuşağına vergi bir yanılma saymak doğru mu?

Öyle ya, bir öncekiler de başka koşullar altında aynı çıkmaza

girmişler, aynı bunaltıyı değişik biçimlerde fakat olanca ağırlığıyla yaşamışlardır. İşin kötüsü, toplumcu ve toplumsal savlarla çıkmışlardır onlar yola! O karanlık ve dumanlı kırk yıllarında **Ses, Yürüyüş, Yeni Edebiyat, Küllük, Sokak, İnsan, Hamle, Varlık;** daha sonraları ise, **And, Sanat ve Edebiyat Gazetesi, Yirminci Asır, Pınar ve Yenilikler**'de pala sallayanlar, şu ya da bu anlamda sanatın toplumsal görevini benimsemiş edebiyat öncüleri değil miydi? (Demek bu kadarı ulusa mal olmaya yetmiyormuş.)

Bir bölüğü, toplumcu gerçekliğe **(réalisme socialiste)** özenenler, üst üste yedikleri sanat dışı sillelerden çok, sanatlarının uğruna çırpındığı toplumsal ortamdan hiçbir destek görmemesinden soyutlandı, yıldı, yozlaştı. Tam bir yerlere tutunacak gibi olduğu sırada, yöntemin kendisinde ve uygulanmasında önemli çatlaklar olduğu bütün dünyaca anlaşıldı. Bir başka bölüğü, Fransız edebiyatının **Türkiye** temsilciliğine özenenler, daha da müthiş bir sağırlıkla karşılaştılar Hiç kimse kendilerinden saymadı onları. O kadar ki içlerinde işi tüccarlığa, politikaya, gazeteciliğe dökmeyi çok daha akıllılık sayanlar çıktı. Galiba iyi de yaptılar. Sonuç, peki?

Sonuç şu: Ne kırk kuşağının, ne de elli kuşağının çabaları batılı olmak isteyen yeni Türk sanatını cumhuriyet toplumuna benimsetebilmiştir. Onun için, hepimiz yabancıyız. **Bu yabancılaşma, Türk sanatçısında varoluşçu bir kavramın somutlaşmasından değil, bir devrim anlayışının ters uygulanmasından meydana geliyor.** Kötümser olan yalnız gençler mi, herkes kötümser. İyimser geçinenlerin iyimserliği de kof, göstermelik. **Nâzım**'da bile böyledir bu: En iyimser şiirlerini en tarifsiz hüzünlerle söylemiştir

Niye mi, ister misiniz karşılıktan önce size **Proletkult**'un öyküsünü anlatayım, pek derinlemesine bilmem ya, anımsadığım kadarı şöyledir: Rus devriminin ilk yılları, o dehşetli yadsıma yılları: Kilise, aile, gelenek, görenek, her şey yadsınıyor; bu arada, bir iki sivri akıllı da çıkıp o güne değin gelmiş geçmiş sanat diye ne varsa "burjuva ve aristokrat sanatıdır" diye yadsıyorlar, biz, proleter kültür ve sanatını sıfırdan başlayıp götüreceğiz" ayaklarıyla bu derneği kuruyorlar. Eh, devrimci bir harekete uygun devrimci bir

eylem diyeceksiniz, ama değil!.. **Vladimir İliç Lenin**'in ta kendisi karşı çıkıyor bu aşırıcılara:

– Olmaz böyle şey, diyor, **yeni sanat daha öncekilerin verilerini algılayan, kavrayan, sindiren sonra da yeni koşulların gerektirdiği bileşimi (synthese) yapabilen sanattır. Bu bakımdan siz ortaklıkta gereksiz şamata etmeyi bırakın da Gogol'ü, Puşkin'i, Lermontov'u okuyun.**

Bizde çok şükür, geçmiş sanatımızı çöplüğe atmak için dernek kuranlar çıkmadı, çıkmadı ama sanat göreneklerimize çöplüğe bakar gibi bakanlar hâlâ bulunur. Eğri oturup doğru konuşalım, hepimiz yeni olmayı, üç aşağı beş yukarı, kendimizi geçmişimizden kurtarmak sanmadık mı? Bunun bizi besleyen ve Türk kılan ana damarları kesmek demek olduğunu da pek düşünemedik. Kırk kuşağı ısmarlama toplumcu gerçekçiliği, ya da elleme batıcılığıyla; elli kuşağıysa, o ne varoluşçuluğa ne gerçeküstücülüğe ne de "hurufi"liğe benzeyen acayip kişiliğiyle hep aynı ulu yanlışın çukuruna düştü:

Batılı ve Türk bir sanatın, batılı ve Türk bir toplumdan çıkabileceğini unutarak; henüz batılığı fena halde tartışma kaldırır bir toplumsal ortamda, Türk niteliklerinden tiksinip öykünme batılı sanat gösterilerine kalkışmak!..

Bunalımın da, yabancılaşmanın da, kötümserliğin de asıl nedeni budur, kulunuzca.

Meraklısı için notlar:

Proletkult konusunda **Jean Perus**'un **l'introduction a la Litterature Soviétique** adlı kısa fakat özlü kitabında epeyce bilgi bulunur. Ben de **Yön**'de **Attilâ İlhan'ın Defteri**'ni yayınlarken konuya ilişmiş, bu arada **Vladimir İliç Lenin**'in o zamanki Halk Eğitimi Komiseri **Lunaçarskiy**'e vediği direktifleri aktarmıştım. Bunlardan bir tanesi, sosyalizm yönünden batıcılık sorununun nasıl alınmak gerektiğini gösterdiği için, şuraya da alıvereceğim: **"... Yeni bir halk kültürü öyle kafadan icat edilmez, geçmişe oturtulur, başarılı klasik örnekler, sanat mirası, şimdiki kültürün ulaştığı sonuçlar gözönünde tutularak bilimsel yöntemle yeni bir bileşime varılır."**

VI

GÜNÜMÜZÜN ŞİİRİ

Adresimi **Claude** mu vermiş, yoksa **Marielle** mi (hani o **Brüksel**li kız vardı ya, çoluk çocuk sahibi bir Almanla kırıştıran, işte o.) kestiremiyorum, **Cenevre**'de yayınlanan **"Poèsie vivante –** Yaşayan Şiir" dergisi aylardır bana düzenli olarak geliyor.

Tertemiz, dört dilden altmış küsur sahifeli uluslararası bir şiir kürsüsü olabilme çabasında bir dergi bu; yöntemlerin, siyasal eğilimlerin ve öğretilerin sınırlarını şaşılacak bir esneklikle aşıveren, yasak tanımaz, kısıtlama bilmez bir tutumla da yönetiliyor. Son sayısına şöyle bir baktım: **Emile Verhaeren**'in, **Anna Ahmatova**'nın altını bir güzel çizmişler. Ayrıca **Çin** şiiri üstünde uzun uzun duruluyor. Bir önceki sayıda, yeryüzünün en çileli ozanlarından birisini, **Çek Silezyası**'nda doğmuş, oralarda konuşulan bir azınlık diliyle yazmış, bu yüzden de başına gelmedik dert kalmamış, **Ondra Lysohorsky**'yi üç dört dilden seçme örnekler ve ayrıntılı yazılarla tanıtmışlardı. Daha önceleri **Asya** ve **Afrika** halklarının şiirlerinden zengin desteler derleyip sunduklarını da hatırlıyorum. Öyle ki, insan bu dergiyi izlerken, yeryüzünde şu ara **yaşayan şiirin** ne olduğunu, ne yönde geliştiğini ister istemez fark ediyor; hele ozansa, hele derinliklerinden geldiği ulus "az gelişmiş" uluslardan sayılıyorsa, üstelik, benzer ülke ve ulusların şiiriyle, pek faydalı karşılaştırmalar yapabiliyor.

Söz gelişi, **Asya** ve **Afrika** halklarının "günümüzün şiirini" her türlü "numara"dan uzak, açık seçik ve doğrudan doğruya **(directe)** bir şiir olarak anlayıp uyguladığını görmemek olası mı? Üşenmedim, yazımın burasında varıp **Lamine Diakhate, İbra-**

him Surang, Mibella Sonne Dikopo, vb. gibi kara derililerin yazdıklarına bir kez daha göz attım: Yanılmamışım, mangal yürekli ozanlar bunlar, içlem ozanları, toplumsal koşullarının insancıl özünü süzüp süzüp haklıların ve doğruların açıklığıyla şiire dökenler. Ah keşke yer olsa, zaman yetse de birkaçını çevirebilsem şuracığa, bir görseniz! Ama, öyle sanıyorum ki, sadece birkaç şiirin başlığını çevirmek bile bağlı olduğumuz **"üçüncü dünya"**nın "günümüzün şiirini" nasıl anladığını, ne yolda uyguladığını göstermeye yetecek: **Afrika, Gelecek sefer ateş, Eller, Kitle halinde sürgün** vs., vs.

Lâf lâfı açıyor derler ya, lâfın burasında trak! bir uzak televizyon perdesinin önündeyim. **Claude**'la birlikte **Kanada**lı Fransızlarla ilgili bir yayın seyrediyoruz: O büyük buzullar, sırça gökler ve yumuşacık kastor kürkleri ülkesinde Fransız azınlığının, **Kıbrıs**'taki bizim Türk azınlığının sorunlarına benzer toplumsal ve ekonomik sorunları var. Anglosakson çoğunluk ülkenin bütün kilit noktalarını ele geçirmiş, kültürce olsun, ekonomice olsun soluk aldırmıyor berikilere! Sonuç, **Kanada**lı Fransızların git git bir başkaldırma düzlemine sokuluşu: Bir yandan siyasal hatta yılgıcı **(teröriste)** eyleme girişirken, bir yandan da sanat olarak bunun bilincini işlemesi, yapması!.. Özellikle şiirleri ilgilendiriyor beni, savaş sırasındaki direnme şiirlerinden beri Fransızcada eşine rastlayamadığım şiirler bunlar, lokomotif gibi şiirler hem de, duman duman, oturaklı mı oturaklı, hızlı da, durduğu yerde duramıyor.

Hadi şimdi gel de toplumsal ve ekonomik koşulların sanat üstündeki belirleyici etkisini yadsı göreyim, neredeyse gözüne girecek: **Sömürülen** Fransızcanın şiirine bir bak, sanki leopar, yırtıcı, çevik, kıvrak ve vurucu bir içlem şiiri; oysa **Paris**'lerde ayağımıza dolaşan o **sömüren** Fransızcanın şiiri ne, sözcük parabolleri, imge değiştirmeler, dize makastarlığı! Yoksa ne dersiniz, **Paris**'in, **Newyork**'un, **Londra**'nın, kısacası "uygar ve ileri" batının çağdaş şiiri elbette **Asya**'da, **Afrika**'da, **Güney Amerika**'da birtakım derileri renkli barbarların söyleyip yazdıkları şiirlere benzememeli mi?

Bu soruya vereceğimiz karşılık sizi toplumsal dizilmedeki kaçınılmaz yerinize koyacaktır, aman dikkatli olun!

Bizim soyutçular olmadılar da!..

Türk şiirinin tutumuna geleceğiz tabii, ister misiniz daha önce **Jean Duvignaud** size Polonyalı bir eleştirmeci dostundan aldığı şu mektubu okuyuversin:

"...Fransız aydınları ve yazarları konusunda doğrusu artık ne diyeceğimizi şaşırdık: Yorumları çok esaslı ama açıkladıkları gerçek kendilerininki değil. Ayrıca yeni bir şey bulup çıkardıkları da yok, şunun bunun kuyruğuna ekleniyorlar hanidir. Aslına bakarsanız bu hal yalnız Fransa'da değil, bütün Batı Avrupa'da böyle."

Polonyalı eleştirmeci öyle diyor da, **Jean Duvignaud**'nun ta kendisi, demek o Fransız aydınlarından birisi ve kafası pek güzel işleyeni ne diyor, bir de ona bakalım mı:

"...oralarda (doğu ülkelerinde) söyleyecekleri şeyin söyledikleri yere, yani yepyeni gereksinmelerle gelen yeni bir kuşağın temsilcilerine ulaşması için birtakım sanatçılar uğraşıp dövüştüler. Hâlâ da sürdürüyorlar uğraşlarını. Oysa bu süre boyunca biz ne yaptık? Sanatçılarımız kültürümüzün o pek fiyakalı düzenini 'temâşaya' daldılar, bir 'imgelem müzesine' kapılandılar sanki. Ötede kardeşlerimiz elde kılıç savaşıyorlardı, bizse kendimizi aynalara vermiş güzelliğimizi seyrediyorduk."

Ne mi olur bunun sonucu, bakın ne olurmuş, yine **Duvignaud** söyleyecek size:

"... sanatçı milletinin bir sürü baskıya karşı koymak, zorlu yasakları devirmek zorunda kaldıkları ülkelerde, edebiyat, tiyatro ve sinema ürünlerinin, kısacası artistique ürünlerin, gevşek bir özgürlük dokusu içinde uyuklayan ükelerinkinden daha güçlü, daha modern olmasına şaşmalı mı?

Savaştan bu yana, Fransız aydınları, işte böyle gevşek bir özgürlüğün alacakaranlığında yaşıyor. Ancak, o da arasıra, yobazlığa karşı çıkmak gerekti mi biraz kıpırdar gibi oluyorlar, sözgelişi 'la religieuse' yasaklandı mı haklı olarak protesto ediyorlar ama; böyle bir yasağın, yıllar boyunca Freud'un, Kafka'nın yasaklanması gibi olaylar ya-

nında esamisi mi okunur? Zaman zaman bir protesto bildirisi imzalamakla, ezici bir bürokrasi aygıtıyla –daha da beteri İspanya'da, Portekiz'de olduğu gibi bir dikta rejimiyle– savaşmayı kim bir tutabilir?"

Günümüzün Türk şiiri, bana sorarsanız, **Türkiye**'nin iki yandan hangisine yakın olduğuna bağlı. Nereden geliyor **Türkiye?** Yeryüzünün en hızlı sömürücü güçlerine karşı yaman bir kurtuluş savaşı vermiş mi, vermemiş mi? Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak çabasında mı, değil mi? Yoksul da. Zorunlu dönüşümleri yapamamış. Üstelik "gafil" yöneticileri yüzünden yakayı hem yeniden o sömürücü güçlerin çarkına kaptırmış, hem de her türlü aydınlığı örtmek isteyen diktacı bir bürokrasi kurmuş. Aydını, işçisi, köylüsü, askeri el ele vermek zorunda kalmışlar. Yıllarca bunun savaşını yürütmüşler. Sonunda dikta kerpeteni kırılmış ama, hâlâ tam bağımsızlık için uğraşılıyor. Böyle bir ortamda çeşitli halk tabakaları arasındaki bağlantıyı kim dokuyacak sihirli halatlarıyla, toplumsal bilinci kim uyandıracak: Sanatçı aydınlar. Peki bu, sanatçı aydınları nasıl bir sanat tutumu tutmaya götürecek: Hiç kuşkusuz içlemci ve toplumsal bir sanat tutumu tutmaya!

O halde **Türkiye**'de "günümüzün şiiri" toplumsal ve tarihsel koşullar uyarınca "toplumsal ve aydınlık" bir şiir olacaktır. Yeryüzünün bütün ayağa kalkmış ülkelerinde olduğu gibi!

Bu böyledir de, "günümüzün şiiri" diye, **Duvignaud**'nun altını çizdiği yozlaşma ortamından, **Türkiye'**ye şiir aktarmaya ve aşılamaya kalkışmak, anguluk değildir de nedir? Cahilliktir belki de, koşulların bilincine varamamak, toplumsal gerilimin çok aşağılarında bir yerde kalmaktır. Yoksa, iç ve dış baskılardan kurtulma savaşları veren bir ulusun **intelligentzia**'sı elbette daha güçlü, daha çağdaş bir yaratıcılık yoluna girebilirdi. Girmeliydi. Yapamadıysa, bu ya **Menderes** diktası döneminin "geçici karakterini" görememesindendir, ya da çağdaşlaşmayı, **Tanzimat**'tan beri düşünülen bir hataya uyarak, batılılaşma diye almasından.

Zordur dikta dönemleri, zahmetlidir, eziyetlidir: Ozanlardan yürek sağlamlığı, göz pekliği ister. Sanat dışı baskılara şiirin özgürlükçü tokadıyla karşılık verebilmek her babayiğidin harcı değil-

dir. Baba **Plekhanov**'un ünlü yapıtını eve süs olsun diye almadıysanız, **Çar I'inci Nikolay** dönemindeki baskıyla **Aleksandr Puşkin**'in şiir grafiğini ne ustaca inceleyip çözümlediğini anımsayacaksınız: Önceleri toplumcu eğilimler gösteren ozanın, devrimci **deçembristler** temizlenip de baskı artınca nasıl ansızın "sanat için sanat" ayaklarına döndüğünü filan!... **Herzen**, o günlerin ağır, bunalımlı, solunmaz havasını ne de güzel çizmiş.

"...Nikolay tahta çıktığında daha bıyıklarım terlememişti ama, 'yüksek sosyete'nin nasıl gözle görülür bir şekilde bozulduğunu, gittikçe daha aşağılıklaşıp dalkavuklaştığını bugünkü gibi hatırlıyorum. Soyluların (aristocratie) bağımsızlığı, Çar Aleksandr döneminin o şövalye dobra dobralığı, daha bunlara benzemeyen neler, 1826 yılıyla bir kayboldu gitti.

Çevremizde artık sadece yalnızlık, sessizlik!... Her şey ıpıssız, insanlığa sığmaz, umut kırıcı, bu kadarla kalsa iyi, aşırı derecede de aşağılık, hayvanca ve miskin!.. Anlayış mı bekliyorsunuz, ya korku çıkıyor karşınıza, ya uşak tehdidi! Sizden ya kaçıyorlar, ya hor görüyorlar."

Allah Allah, 1957'lerde Türk sanat ve kültür çevrelerinin durumu sanırsınız: Toplumculuk diyen topun ağzında, özgürlük diyenin gözü çıksın! Ne var ki koca **Puşkin, I'inci Nikolay**'ın **Namık Gedik**'i demek olan **Beckendorf**'a âlet olmamak için işi "sanat için sanat"çılığa dökmüş. Öyle diyor **Plekhanov.** Oysa bizim **"ikinci yeniciler"** içtenlikle bir yenilik yaptıklarını sanıyorlardı. Türk şiirini kökünden değiştirecek bir yenilik hem de. Sonunda bilerek, daha çok da bilmeyerek, sömürülen bir ülkede sömürücülerin beğendiği, beğeneceği şiiri tutturdular Aslında "günümüzün şiiri" değil, komprador şiiri o. Neden mi, nedeni kaldı mı bunun, içinde yaşadıkları toplumla, tarihsel ve kültürel koşullarıyla bir ilgisi ilintisi yok da ondan, daha çok **"Batı Avrupa"** çizgisine paralel düşüyor, şu Polonyalı eleştirmecinin sözünü ettiği **"Batı Avrupa"!...**

O bu değil ya, rezaletin son perdesi, bizde "günümüzün şiiri" diye bu apaçık yozlaşmayı gerek kafa kuruluşları, gerek geçmişleri düpedüz toplumcu **Memet Fuat** gibi, **Fethi Naci** gibi, **Hüsa-**

mettin Bozok gibi eleştirmecilerin tutması, tutması bir yana, **27 Mayıs**'la birlikte ak saç kara saç açıkça ortaya çıktığı halde hâlâ geçerli saymakla inat etmesi! Toplumbilimci gibi yazdılar mı, "geri kalmış bir ülke" olan **Türkiye,** sanatçı gibi yazdılar mı "ileri kapitalist ve emperyalist bir ülke" oluveriyor. Rahatsızlık da duymuyorlar bundan, o kadar duymuyorlar ki, biz jüriyiz diye kendi aralarında üçü beşi toplanıyor, "bizzat" sulayıp yetiştirdikleri ozanlara armağanlar veriyorlar. Alan razı, satan razı, halt etmiş okuyucu mu? Yok canım, içlerine çektikleri aslında gökyüzü değil, havadır.

Meraklısı için notlar:

Emile Verhaeren'in, **Anna Ahmatova**'nın ülkemizde hiç değilse adı duyulmuştur ama, **Ondra Lysohorsky**'nin adını galiba ilk defa ben anıyorum. Toplumcu yanı ağır basan bu yaman ozanın gerçek adı **Dr. Ervin Goy,** çileli bir yaşantısı var: Naziler de, Stalinciler de adama etmediklerini koymamışlar, yine de o şaşılacak bir gözüpeklik, övülecek bir direniş gücüyle eserini üretmekte devam etmiş. Önemiyle ilgili olarak bir fikir verebilmek için şu kadarını söyleyeyim ki, **Poesie Vivante** dergisi Edebiyat Armağanı için **Nobel Akademisi**'ne onu aday gösteriyordu.

Plekhanov'un burada adını andığım eseri, çeşitli yazılarını toplayan **l'art et la vie sociale** adlı Fransızca çeviri kitabıdır, başında **Plekhanov** ve devrim öncesi Rus eleştirisiyle ilgili **Jean Freville**'in özlü bir de araştırması olan bu kitabın bazı kısımları dilimize de çevrilerek **Sosyal Yayınlar**'ca yayınlanmıştır. Toplumcu bir **Esthetique'de imge**nin **(image)** oynadığı büyük rolü üretim ilişkilerinden toplumsal ilişkilere, toplumsal ilişkilerden toplumsal psikolojiye, oradan kişisel psikolojiye akıp giden 'toplumsal içlem' kavramını ben kendi hesabıma en iyi bu yazıları okuyarak kavramışımdır. **Plekhanov**'un yöntemi akıllıca kullanan bir ustalığı, adamı allak bullak eden bir sanat tarihi bilgisi vardır.

VII

BATI'DA TANINMAK

İnanır mısınız, kutlayanlar bile oldu: O ne büyüklükmüş canım, şiirlerini **Paris**'in göbeğindeki **Mavi Palet Galerisi**'nde Fransızca olarak sergilenir görmek! **Paris Radyosu**'nun Türk şiirinden söz etmesine karınca kararınca fırsat hazırlamış olmak! Önce, Allah var, dalga geçiyorlar sandım, işi şakaya boğdum: Sonra baktım ki değil: Söylediklerini de, bu olayı da fena halde ciddiye alıyorlar, canım sıkıldı. Bakın, neden:

Masal bu ya, Norveçlinin biri **İstanbul**'a gelmiş olsa, bir eyyam orada yaşasa, bu arada Türkçeyi bir güzel söküp Norveçli ozanlardan türlü çeviriler yaparak bunları –artık **Asmalımescit**'te mi olur, **Tarlabaşı**'nda mı olur– bir galeride sergilese, **İstanbul Radyosu** da kimsenin kulak vermediği bir gece yayınında bu sergi üzerinde birkaç çift söz etse, şimdi **Norveç** şiiri **Türkiye**'de tanıtılmış mı olur? İlgisi ne demeyin, gerçekte olup biten bu dediklerimden farksız!

Bir kere terslik çeviricinin Türk oluşundan başlıyor: Siz hiç Fransız şiirlerini Türkçeye çeviren bir Fransıza rastladınız mı? Ben rastlamadım. Ölünceye kadar rastlayacağımı da pek sanmıyorum. Peki niye Türk ozanlarını Fransızcaya Fransızlar değil de Türkler çevirecekmiş? Böyle bir davranış daha başlangıçta şu kötü önyargıyı utanarak kabullenmek demek: Onların yeri öylesine yüksek, öylesine önemlidir ki, böyle bir şeye "tenezzül" etmezler; biz, geri ve cılız bir sanat yapıyoruz, ama yavaş yavaş onlarınkine benzetmeye başladık, çabalayıp dikkatlerini çekersek belki de "lütfen" ilgilenirler, eh, bu sayede de azbuçuk Türkün adı anılır. İyi ama,

nerde kaldı o bir türlü yerlere göklere koyamadığımız Türk onuru, Türk gururu?

(Kavga dövüş galiba **Nevzat Pesen**'le **"Devlerin Öfkesi"** üzerinde uğraşıyoruz, trak! **Memet Fuat**'tan bir mektup: Amerikan bilmem ne dergisi Türk şiirine sayı mı sayfa mı ne ayıracakmış, şiirlerimin İngilizcelerini ona iletmeliymişim, o imiş **Türkiye** temsilcileri, eğer yoksa güvendiğim birisine çevirtebilirmişim! Onca telâş arasında, tepem bir güzel attı. Uysal, lüzumundan fazla iyi niyetli **Memet Fuat**'a düşüneceğiniz gibi böyle bir halt edemeyeceğimi, Türk ozanlarını merak eden Amerikalının Türkçeyi de bellemesi gerektiğini açık açık yazdım. Bu anlattığım beş altı yıllık bir hikâye. Sonra o saygı duyulacak sorumluluk duygusuyla yine de bir şeyler bulmuş buluşturmuş, göndermiş. Gündelik basınımız o olayı da aman ne kadar büyütmüştü!..)

Çevirici Türk de seyirciler değil mi: **Paris**'te yaşayan beş bin kadar Türkten kulağı delik olanları kimi meraktan, kimisi özlemden elbet gidip görmüşlerdir. Fransızlardan da uğrayanlar olmuştur olmasına ya, sorun acaba o sorun mu, yoksa bizim bu "masum" ve "iddiasız" sergiyi burada, basında olsun, dost söyleşilerinde olsun "Şiirimizi Batı'ya tanıtıyoruz" diye alışımız mı? Olmaz böyle şey canım!... **Club des Poètes** adlı yayının **ORTF**'in gece saat on birden sonra yaptığı, kimsenin de iplemediği gayet sinameki bir yayın olduğunu bilme, **Orient** dergisinin daha çok doğulu takımının bu çeşit **complexe'**lerini sömüren adı sanı belirsiz bir dergi olduğundan haberin olmasın; bırak bütün bunları, geç bir kalem, **Fransa'da** parasını ödedikten sonra yabancı bir naneşekeri beyitçisinin bile şiir kitabı yayınlamasına elverişli binbir yayın dümeni döndüğünü de duymamış ol (bizimkilerini "tenzih" ederim) sonra da: – Artık **Fransa**'da bile adımız anılıyor! diye kasım kasım kasıl, bir utanılacak iştir bu.

Çoğunuzun hoşuna gitmeyecek ama, yeri geldi, söyleyeyim: Ben, romancılarımızdan yapılmış Fransızca çevirileri **Paris** kitapçılarında fellek fellek arayıp da bir türlü ele geçiremeyen gariplerdenim. Vitrinlerde hiç gözüme ilişmedi, girip sorduğum kitapçılar da voleybol topu gibi beni bir süre birbirlerine, sonra da bir ce-

hennemin finnarına gönderdiler. Aklımsıra **Yaşar Kemal**'in o "dünyaca tanınmış" **İnce Memed**'ini, **Kemal Tahir**'in **Köyün Kamburu**'nu bir solukta ele geçirebilmeliydim, ama olmadı işte, kime başvursam Türk yazarı diye bana **Nâzım**'ın kitaplarını kakalamaya kalkıştı, ötekiler üzerinde direnişimi de bir türlü anlamadı.

(Fransa'da Türk romanı dendi mi, **Yakup Kadri, Hüseyin Rahmi, Halit Ziya, Reşat Nuri, Halide Edip** gibi yerleşmişler dururken; çevirmek için akla hemencecik, **Suat Derviş, Kemal Tahir, Yaşar Kemal** vs.'nin gelmesi, aksi gibi bunları hep aynı Türk çeviricilerin çevirip inatla yayınlatmaya uğraşması biraz tuhafınıza gitmiyor mu?

İnsanın aklı takılıyor da!...)

Diyeceksiniz ki, peki ya eleştirmecilerin bizim gazete ve dergilere sıra sıra aktarılan değerlendirmelerine ne buyurulur? Diyeceğim şu: Bilenler, oralarda eleştirmecilerin bizim Allahlıklar gibi aklına estikçe yazı yazan keyif ehli kişiler olmadıklarını bilir; bütün yayınları izlemeyi görev saydıklarını, çıkan her yapıt için kendi kafalarına göre üç aşağı beş yukarı bir şeyler yazdıklarını da, bilir, edebiyat dünyasının olağan düzenidir bu; ama bu yazılarda bizim o inanılmaz enayiliğimiz ve akılları durduran hindi çalımımızla **"Paris**'i de fethediyoruz" anlamını çıkarmak!..

Şu gerçeği kaskatı bilmekte fayda var: **Fransa** bizi tanımaz, tanımaya da pek heves etmez. Onlar **Doğu Akdeniz** denince, iki ülkeyi anımsıyorlar hemen, **Yunanistan** ve **İsrail,** gerisi fasafiso! İstediği kadar senin **Orhan Kemal**'in **Kazancakis**'ten iyi romancı, **Dağlarca**'n **Seferidis**'ten iyi şair olsun, Fransız geleneksel içgüdüsüyle Yunanlıyı seçecek, Yahudiye eğilecektir. Türk adı onların imgelemleri için daha çok olumsuz çağrışımlara kapı açıyor. **Nâzım**'a kan kusturanlar, **Menderes**'i asanlar, zavallı silâhsız Rumları jetlerle bombardıman edenler falan filan!...

Bu ağır yanlışlığı yıkamaz mıyız, peki? Yıkarız belki, ama o zaman asıl sorun, **Fransız sanat çevrelerinde genel bir Türk sanat olayı yaratabilip yaratamamak sorunudur:** Öylesine boyutlu, okkalı, ulusal ve ilginç bir edebiyat kuracaksın; birbiri üzerine öylesine sağlam yapıtlar yığacaksın ki, Fransız seni bilmeyip tanımamaktan eksiklenmeye başlayacak; ufak ufak sanatını,

dilini kurcalayıp, yapıtlarını kendi diline aktarmaya koyulacak!.. Zor ama, bu; adamakıllı zor, fakat olmaz değil: Ruslar böyle yapmış zamanında, İspanyollar da böyle yapmış, şimdi de Araplar yapmaya çalışıyorlar, en çok da **Mağrip** Arapları sanıyorum. Edebiyatımızın orijinal niteliğinden çok özel ilişkilerimizin ya da siyasal eğilimlerimizin hızı ve düzenleriyle çözemeyiz bu işi; fukara **Erhan Bener**'in, **Âkil Aksan**'ın kişisel çırpınmaları da pek fayda etmez, olsa olsa saman alevi bir iki pırıltı belirir, o da giderek kösülür. Sanatımızı orijinal kılabiliyor muyuz kılamıyor muyuz: iş burada. Gerisi uyuz kaşımak.

Peki, o şiir sergisinin, diyeceksiniz, hiç mi faydası olmadı? Bunun karşılığını **İstanbul**'a geldiği ve dostum olduğu için **Paris**'te Türkiye ile ilgili sinek uçsa ilgilenen bir Fransızın mektubundan vereceğim: **"...sözünü ettiğin sergiden hiç haberim olmadı, duymadım; yoksa senin şiirlerini –ve öbürlerini– Fransızca olarak okumak için elbet Mavi Palet'e giderdim."** Mektubu yazan bir sanatçı, bir ozan, haberi bile olmamış! Canım uzatmaya ne hacet, **Lütfü Özkök**'ün yıllardır **İsveç** şiirinden uğraşıp didinip dilimize aktardıklarından yüzde kaçımızın haberi oluyor; olanlardan hangisi **İsveç** şiirinden bir mısra anımsıyor?

Bir de kalkmış birbirimizi kutluyoruz.

Biraz izan!...

VIII

İSTANBUL'A KAR YAĞIYOR

İstanbul'a kar yağıyor: Dağınık, çabuk, sevinçli bir kar.

Neuilly'ye de yağıyordu. Atkestaneleri, benzi soğuktan kül gibi olmuş **Seine** nehri az ötemizde küçük insanları ve dükkânları ile **Puteaux** hiç kımıldamaksızın nokta nokta azalıyor, kayboluyordu. **Marie-France**, uslu gözleri ve uysal dudaklarıyla divana oturmuştu. Bazı şiirlerimi ona ağızdan çeviriyordum olabildiği kadar oluyordu bu, çoğunun belkemiği kırılıyor, tadı tuzu kalmıyordu ama, **Marie-France** onları saygılı bir dikkatle dinliyordu.

Sonunda beni müthiş etkileyen bir şey söyledi:

"–... anladığım kadarıyla –dedi–, bu şiirlerde ruhbilimsel gerilim **Thème**'leri işlenmiş: Gittikçe karmaşıklaşan endüstri uygarlığının ortaya çıkardığı sinir gerginliği, bunun duygusal ve toplumsal belirtileri!..."

Yüzdeyüz doğruydu dedikleri, beni şaşırtan kendi ülkemde, bunca eleştirmecinin farkına varamadığı bir şeyi, bu aslında şiirle ilgisi dolaylı, liseyi yarım yamalak okumuş Fransız kızının görebilmesi idi. Buna benzer bir şaşkınlığı **"Kurtlar Sofrası"**nı nasıl kurduğumu, içlemini filan anlattığım sırada **Nicole**'ün ileri sürdüğü bir iki düşünce karşısında geçirdiğimi hatırlıyorum: Her zaman olduğu gibi **St. Michel**'de **"La boule d'or"** kahvesinde oturuyorduk, o **Metz**'den mi, **Mulhouse**'dan mı olduğunu bilemediğim iki büyük gök parçası olan gözlerini sonuna kadar açarak sözlerimi âdeta içmişti. Bitince:

"–... bu roman –dedi–, tek tek ruhbilimsel yaşantıları iç nedenleriyle birlikte toplumsal bir kanaviçe üstüne işlemek istiyor galiba, ne dersin?"

Ne diyebilirdim? Ama, kitabı yalnız özetlemek için sahifelerce toplumsal olay sıralamak zorunda kalan bir eleştirmecimizin sonunda "bu bir aşk ve macera romanıdır" yargısına vardığını bildiğim için kızın bu ayaküstü gözlemi beni adamakıllı etkilemişti. Fakat o ara, bizdeki yetkililerin sık sık "karavana" atışlarıyla, onlardaki yetkisizlerin "tam isabetlerini" neye bağlayacağımı henüz kestiremiyordum. Ya kişisel yakınlık ve soğukluklara, ya aydınlar çevremizin adam yeme alışkanlıklarına, kısacası duygusal nedenlere kayıyordum doğrusu...

Oysa hatırlamam gerekirdi.

İstanbul'a birkaç çeşit kar yağar. En sevmediğim derseniz, yıllarca önce, gökten ince ince kömür tozları sızarmışçasına **Osmanbey**'de **Kırağı Sokağı**'ndaki apartmanın arka camlarına yapışanı. Komşu bahçelerin birinde ısrarlı havlamalar halinde bir üşümüş köpek yalnızlığı. İçerde dört duvar kitap. **Bafra** cıgarası. **Hasan**'la **(Tanrıkut)** son birkaç haftamızı kaplamış bir tartışmayı, ağır ağır, bir gemiyi denize indirir gibi şöyle bir sonuca oturtuşumuz:

Soylu sanatçı ancak yapıtında çağının sorunlarından el değmedik birini ya da birkaçını kendince dile getirirse gerçekten soyludur ya; okuyucu, ancak görevini bilen ve bilerek yerine getiren eleştirmecinin aracılığıyla bunun farkına varabilir, o çabayı değerlendirir. Acaba neyi gerektirir bu? İlk elde eleştirmecinin en az sanatçı kadar duyarlı ve çağının sorunlarından haberli olmasını değil mi? **Cumhuriyet** edebiyatımızda hiç de böyle değildir durum, sanatçının çokluk eleştirmecinin önünden gitmesinden vazgeçtim, nal toplayan eleştirmeci doğru dürüst bir okuyucu bile olamamıştır. Size pek iddialı mı görünüyor bu düşünce, öyleyse okuyun yeniden **Reşat Nuri**'yi, **Yakup Kadri**'yi, **Halide Edip**'i, göreceksiniz, çağlarıyla ilgili ne sorunlar işlemiş bu yazarlar, çağlarını da aşan, çağlar boyu insanların kafasını kurcalamış olan ne sorunlara girmiş çıkmışlar, eleştirmeci farkında bile olmamış bunun, ya domuzluğundan ya düpedüz cahilliğinden es geçmiş: Sözgelişi, hani **Peyami Safa**'nın belki Fransız varoluşçularından da önce yarı **mystique** yarı soyut bunalım sorununa sokuluşunun açıklaması;

hani inatla görmezlikten gelinen **Reşat Enis**'in, cinsel karmakarışıklıkları, üstelik toplumsal da olmak dileyen bir çerçeve içerisinde kurcalamasının değerlendirilmesi? Yok, yok, elde var yok!

(Ataç'ı ne yaptın peki, demeyiniz: **Garip**'çilerin tanıtılmasındaki emekleri elbet yadsınmaz onun, ama **Garip** şiirini içlem ve biçim sorunlarıyla derinlemesine ve ayrıntılı olarak ele almadığı da yadsınamaz. **Ataç** batılı bir sanatı savunduğu, **Garip** şiirini de batılı saydığı için ona arka çıkıyordu; yoksa sözgelişi, bu şiirin gerçeküstücü, **dadaiste,** folklor kırması, toplumcu aşamalarını dikkatle izlemiş, bu zincirleme kaymaların toplumsal ve estetik nedenlerini araştırmış, anlamış ve anlatmış değildir.)

Sonradan ben, gelmiş geçmiş bütün Türk eleştirmesinin hepi topu iki ölçütle **(critère)** çalıştığını sezmiş, sezişimden dehşete düşmüşümdür. Ya sanatçının yapıtı **yeni midir** diye bakar eleştirmeci, ya toplumsal bir amacı var mıdır diye!... İşin fenası bu işi yaparken de adamakıllı **conformiste**'tir, sanatçının yeniliğinin de, toplumsal amacının da ortalıkta sürülenlerden çok farklı olmaması gereklidir. Alışılmışın biraz dışına çıktınız mı, bilmediği sularda yüzmek tehlikesini göze alamadığından, açıkça görmezlikten gelir, yargılamaktan kaçar

Ya da başka bir şey olur, bakın ne.

Bazı hallerde çıkış noktası bir dereceye kadar savunulabilir, uygulanışı bir dereceye kadar tutarlı bir sanat tutumu, artık sanatçıların yetersizliğinden mi, nesnel koşulların gerektirdiğinden mi nedense, bakarsınız ayağa düşer, moda olur, gittikçe daha çok soysuzlaşıp yozlaşarak adamakıllı yaygınlaşır. O zaman bilgili ve sorumlu eleştirmecinin akıntıya usturuplu setler çekerek onu hiç değilse "makul" bir düzeyde tutmaya çalışması gerekmez mi? Bana kalırsa sesini yükseltmesi, sağlam, su götürmez kavramlara dayanarak sapıklıkları iyice budalaması, sapıkları "hizaya getirmesi" bile doğrudur. Bu gibi durumlarda, eleştirmecinin genel sapıtmaya karşı bağımsızlığı, sanat ortamının sağlık belgesi, bir çeşit gelişme garantisidir? Yanlış mıyım?

Oysa, gerek toplumcu gerçekliğin roman olarak yozlaşmasında, gerek şiirin **ikinci yeni** olarak rayından çıkmasında, bizim üstelik kafa kuruluşları toplumcu olan eleştirmecilerimiz bu bağımsız-

lıklarını toptan yitirmişler, iyice cıvıyan akımların pek koyunsal uyduları olmuşlardır. Şimdi, eski çamlar bardak olunca, ne görüyoruz. Çukurdan çıkma çabasında sanatçılar yine onlara "takaddüm" ediyor, kimisi **Lorca'ya,** kimisi **Garaudy**'ye tutunarak paçayı kurtarmaya çalışıyor. Eleştirmecilerse dut yemiş İslam bülbülü: Ne bir ses, ne bir nefes! Ne yöntemli bir savunma, ne tutarlı bir açıklama, ne tarihsel ya da toplumsal (fakat kabul edilebilir) bir gerekçe!

Peki, bu yazı şuraya mı bağlanacak?

İleri endüstri konağını yaşayan kültürce gelişmiş bir ülkede, estetik kavramlar durmaksızın işlendiği, tartışıldığı, üretildiği için, aslında yetkili sayılamayacak ortalama okuyucuya kadar indirildiği halde; bizimki gibi ağır aksak ilerleyenlerinde, yetkili sayılan eleştirmecilerde bile belirli bir açıklık kazanamıyor. Daha da kötüsü eski, fena halde klişeleşmiş birtakım beylik ölçütlerle bir türlü yer değiştiremiyor. Bu yüzden de bizim eleştirmeci kısa bağlanmış dana gibi kendi çevresinde dönüyor ha dönüyor

Marie-France'in, **Nicole'**ün ya da bilmem kimin en kral eleştirmecimizden daha ustaca doğruyla yanlışı sezebilmesinin altında bu saklı. Bizimkilerin haberi de olmasa, onlar gerilim ne demektir, yabancılaşma ne anlama gelir, cinsel kayma nasıl belirir nasıl gelişir, çağrışımlarla imgeler arasında ne türlü bir ilişki vardır vs, vs. gibi bir sürü yeni kavramın varlığından haberliler; bir yerde rastladılar mı tanıyorlar, değer yargıları verirken kullanabiliyorlar. Eh, bizimkiler de hele büyüsünler, öğrenecek elbet yavrucaklar!

N'aparsınız, dünya umut dünyası.

IX

ULUSAL BİLEŞİM

Yağmurdan kaçıp **Nisuvaz**'a girer miyim, **Sait** orda, gözlüklerini takmış, bir müsvedde üstünde çalışıyor. Görünmeden bir kenara ilişeyim diyorum, olası mı:

"– Nereye ulan, gel bak, **Lautréamont**'dan neyi çevirdim, okuyayım da bir dinle!"

Dinliyorum: O zamanlar ne **Maldoror**'un **Şarkıları**'nı okumuştum, ne de dağınık şiirlerini, **İsidore Ducasse (Lautréamont)** az tanıdığım bir ozan. **Sait, Hermaphrodite** diye bir parçasını çevirmiş, **hermaphrodite** yani ne, eskiden **hünsâ** dediğimiz, şimdiyse ne diyeceğimizi bilemediğimiz hem erkek hem dişi, ya da ne erkek ne dişi yaratık. **Sait Faik** de, ben de, o yağmurlu **Nisuvaz** sabahında, **Batı** sanatının insanı en çapraşık yanlarıyla yansıttığında birleşiyoruz. Oysa, diyoruz, bizim sanatımız...

Bu dediğimden on yıl kadar sonra, **Koca Mansur Sokağı**'ndaki evde, Klasik Türk Sanatını tanıtmak için **Claude**'a **Divan** ozanlarının kıta ve gazellerini çeviriyorum: Sıra **Nedim**'in "kâfir" redifli ünlü gazeline gelmiş, hani bilirsiniz:

tahammül mülkünü yıktın hülâgû han mısın kâfir
aman dünyayı yaktın âteşi süzan mısın kâfir

diye başlar. Daha ikinci beyitte, on yıl önce **Sait**'le beraber **Lautréamont**'da hayran olduğumuz çetrefil insanı yakalıyor, **Claude:**

Kız oğlan nâzı nâzın şeh-levend âvâzı âvâzın
belâsın ben de bilmem kız mısın oğlan mısın kâfir

Yedinci beyitte ise, ozanın **narcissisme**'i yoğun, özlü ve ustaca tespitini övüyor, bakakalıyorum:

neden sık sık bakarsın böyle mir'ât-ı mücellâya
meğer sen dahi kendi hüsnüne hayran mısın kâfir

Alışmamışız biz buna, bu beyitleri hep "eski kafa"lardan dinlemişiz, başkaldırmak gelmiş içimizden. **Abdülbâki Gölpınarlı** gibi uzmanların **"Divan Edebiyatı Beyanındadır"** gibi kitaplarını okumuş, uzun zaman, **Divan Edebiyatı**'nın "başında saç yerine yılanlar oynaşan, yirmi metre boyunda bir servi sevgili" edebiyatı olduğuna inanmışız. Hatta bir de desen vardı o kitabın sonunda, servinin tepesinde saçları demet demet yılan bir genç kız başı, kirpikleri ok, kaşları keman, boynu sürahi vs. "İşini bilen için yeteri kadar kahkaha olanağı.

İki yıl sonra, **Neuilly**'de, yine bu konu açılıyor. **Christane,** hem de bütün ciddiyetiyle:

"–... **Dali**'nin tablolarında böyle bir **depaysement** düzeni vardır. eşyayı asıl yerinden başka bir yerde kullanmak öyle izlenimler yaratır ki gerçeküstünün anlamı iyice zenginleşir

Demez mi? Al bakalım! Sonra bir zaman düşünüyorum, hiç âdet etmemişiz ya, **Sade, Lautréamont, De Nerval** doğrultusundan Divan şiirine baktınız mı **narcissisme, sadisme, masochisme,** hele eşcinsel ilişkilerin "envâi", batı sanatının çağdaş dönemine temellik eden bütün o lânetli eğilimler içinde vıcır vıcır kaynıyor. Öyleyse neden kendini "batılı" sanan Türk aydını bunları "kefere"de okuyunca "insan"ı bulur da, kendi klasiklerini okuyunca bulamaz?

(Şimdi **Hilmi Ziya Ülken**'in **"Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**nden şu satırları lütfen bir okur musunuz:

modernleşmeyi toptan reddedenlerle modernleşmeyi yalnız eski ve yeninin garip bir uzlaşması haline koyanlar, ya da modernleşmede pasif bir kopyacılıktan ileri gidemeyenler, gerçek modernleşme karşısında türlü derecelerde birbirinden çok farklı gibi görünseler de sonunda aynı durumdadırlar. Çünkü birincilerde modern kültür yaratıcılığına her türlü katılma reddedildiği için bu hare-

ket yer yer primitif direnmeleriyle 'kahramanca' ve asil görünseler bile sosyal intihara ulaşmaktadır. Sonuncularda ise modernleşme radikal olarak ve gerçekleşmiş gibi görünmesine rağmen aslında her türlü yaratıcılığı durdurduğu için üstün kültürün önünde pasif bir hayranlık tavrı doğurmakta ve ilerisi için hiçbir gelişme imkânı bırakmamaktadır..."

Beni ilk **Louvre**'u gezerken **Margot**'nun biraz da "matrağına" söylediği o sözler mi uyandırmıştır **(Batı, Batı** deyip duruyorsun, **Batı**'da gerçekten ortaklaşa tek şey Hıristiyanlık) yoksa, **Alliance** çıkışlarında **Luxembourg** bahçesinde oturup konuştuğumuz **Hannelise**'nin âdeta başkaldırarak öne sürdükleri mi? (Görmüyor musun ki aslında soyut, tanımlanması güç bir kavram **Batı Sanatı,** işin gerçeği, ayrı ayrı çeşitli ulusal sanatlar: Alman sanatı, Fransız sanatı, İtalyan sanatı vs. Ortaklaşa özellikleri yok mu, var: Ya Hıristiyanlıktan yani **Roma**'dan geliyor, ya da bilim çağının **rationaliste** kafasından.)

Bir gece, on yılı geçti. birdenbire Türk aydınının birisini kendi değerlerine ötekini **batılı** değerlere uygularken kullandığı iki ayrı ölçütü **(critère)** olduğunu fark ediyorum. Aynı özellikleri de gösterseler, bu durumda, ölçütlerin değişik olması, sonuçları da değişik, daima da bizim aleyhimize kılıyor (Boktan bir gece. Kar serpiştiriyor. Otelin buğulu camlarında mavi kızıl neon çakıntıları. Arada vınlıyarak yükselen asansör.) Bir örnek aranıyorum hemen, bunu kanıtlayacak bir örnek, bulabildiğim şu:

Biz **Batı** Türklerini Arap ve Acem etkisi altında kaldıklarından ayıplarız; dillerinin bozulmasını, edebiyatlarında Arap ve Acem katkısının ve benzerliklerinin bulunmasını, musikilerinde Bizans malzemesi olmasını kötü gözle görürüz hep, on yüzyıllık şerefli bir geçmişleri, elle tutulur bunca uygarlık yapıtları ortada durduğu halde, onları Müslümanlık baskısı altında orijinal olmaktan çıkmış, benliğini kaybetmiş bir boy sayarız. Aklımızca **Batı**'ya yönelerek ona kaybettiği benliği kazandıracağız. **Batı** ki ne **Batı? Batı** dedin mi orda dur! **Fransa** sözgelişi, efendim taa **Chanson de Roland**'dan beri (Hıristiyanların Müslümanları nasıl kestiklerini, kazığa oturttuklarını anlatır çok "insani" bir destandır) resmiyle,

müziğiyle, şiir ve edebiyatıyla ne üstün yapıtlar yaratmış, ne orijinal bir ülkedir o? İş kendimizi ona uydurabilmekte, bunu becerdik mi tamam, hem benliğimizi bulmuş (!) olacağız, hem de "köhne doğulu kafasından" kurtulacağız. Acaba?

Şu **Fransa**'ya bir de **Batı** Türklerine uyguladığımız ölçütle bakar mısınız, lütfen? Golvalılar **Fransa**'ya geldikten az sonra Romalılara yenilmiş, onların sömürgesi olmuşlardır (Türkler ne yenilmiştir, ne sömürge olmuştur, tersine **Bizans**'ı yenmiştir). **Roma** gidiş geliş kendisini her alanda öylesine kabul ettirmiştir ki, Golvalılar kendi uygarlık ve sanatlarını düpedüz unutmuşlar, öz dillerini bırakıp Latince konuşmaya başlamışlar (Türkler böyle bir halt etmemişlerdir). dinlerini de **Roma**'nın resmi dini Hıristiyanlıkla değiştirmişlerdir (Türkler **Önasya**'ya Müslüman geldiler). İş böyle olunca, Fransız sanatının üstünlüğü onların ancak orijinal bileşim yapma gücüne bağlı kalan bir şeydir, ufak bir güç değildir bu, Fransızları aynı uygarlık çemberinin içindeki öteki uluslar arasında sivriltmeye yetmiştir yetmesine ama, ortak **Roma** ve Hıristiyanlık temeli yüzünden, bütün sanat dallarında öteki batılı uluslarla çeşitli benzerlikler içindedirler (Tıpkı **Osmanlı** sanatının kendi uygarlık çemberi içindeki öteki uluslarla sanat benzerlikleri göstermesi gibi). Demek ki Fransız sanatının kendi tarihsel koşulları içindeki durumu Türk sanatının kendi tarihsel koşulları içindeki durumundan daha elverişli sayılmaz. Hatta **Batı** Türkleri Golvalılara oranla yabancı etki karşısında bağımsızlıklarını çok daha fazla korumuş, sanatlarında ümmet dönemi zorunluluklarına uyarak ne derece Müslümanlaşmış olurlarsa olsunlar, **Osmanlı** kalmayı bilmişlerdir (Ümmet döneminde Fransız sanatı diye bir şey var mıdır acaba, Fransızın Fransızlığı ancak uluslaşmasıyla beliriyor, o da hayli yakın, onuncu yüzyıl Fransız ozanlarının şiirleri Fransızca bile değildir). Ama dedim ya, ölçüt iki olunca birini göklere çıkarıp öbürünü harcayıvermek kolay, çok kolay hem. Oysa ana yargı, Batı Türklerinin elleri altında buldukları olanaklardan (Bizans, Arap, Acem, Ermeni) Müslüman uygarlık çemberi içinde kendilerine özgü bir sanat bileşimine ulaşıp ulaşmadıkları yargısı. Kim ulaşamamışlardır diyecek, doğrusu çok merak ediyorum.

Bu düşünceye, bir süre sonra, şu bence çok önemli sonucu ekliyorum: Türkler için sorunu "Batılaşmak mı, Doğulu mu kalmak?" diye koymak yanlış. Her şeyden geçtim, **rationaliste** ve **cartesien** "batılı" kafasıyla yanlış; zira bu kafadaki batılı, bir toplumun yüzlerce yıllık "muktesebatından" bir çırpıda soyutlanıp da başka bir uygarlık çemberine geçebileceğine inanmaz, akla uygun değildir çünkü böyle bir şey, nesnel koşullara ve "eşyanın tabiatına" aykırıdır. Biz, hele o kendini batılı sanan yabancılaşmış aydınlarımız, bu halkın inandığı her şeye söverek hiçbir şeyi "batılılaştıramamış", tam tersine ulusu ikiye bölüp aydınlarla halkın arasını açmışızdır. Ne yapmak lâzımdı öyleyse, sorunu nasıl koymak gerekirdi? Batılılar nasıl koymuşlarsa öyle: Bilimsel yöntemlerle geçmişimize dayanan, ondan yararlanan, fakat ileriye açılan ulusal bir bileşim yaparak.

Bunu daha o zaman **Mavi**'de bakın nasıl yazmışım: **"... Yeni Türk edebiyatının öncüleri, prensip itibariyle batılı olmak istemişlerdi, lâkin batılı olmanın ne demek olduğunu hemen hiç kimse düşünmemiş, bu böyle olunca genel eğilim derhal cosmopolite bir öykünme eğilimi halini alıvermiştir. Tek kelimeyle, yeni edebiyatın öncüleri alaturka, Osmanlı sanatını başarıyla devirmişler, fakat kendileri ulusal anlamda orijinal bir kişisel bileşime ya da bileşimlere varamamışlardır** (1 Temmuz 1954)."

(Sözü yine **Hilmi Ziya Ülken**'e bırakarak bağlayacağım, aynı kitabında aynı bunalıma ve bunalımdan kurtulabilmek için başvurulacak tek çareye şöyle dokunuyor:

"... Görüleceği gibi Tanzimat'tan sonra geçen yüzyıl içinde de Doğu ve Batı, eski ve yeni, alaturka ve alafranga karşı karşıya geldiği halde, kafalarda bu hakiki bir dram yaratamadı. Uzun süre bu iki âlem hiçbir senteze ulaşamadan aynı kafanın içinde yanyana yaşadı. Türk toplumunun en buhranlı problemi bir senteze ulaşamayan bu ikici (dualiste) görüşün devamıdır. Problem bugün de yine karşımızda duruyor ve yine cevap bekliyor....

Tek bir cevap biliyorum: Ulusal bileşim.)

Meraklısı için notlar:

Les chants de Maldoror (Maldoror'un şarkıları) Lautréamont'un ünlü eseri. Bundan başka **Poesie 1** ve **Poesie II** diye iki eseri biliniyor. Hiçbirisinin dilimize bütünüyle çevrildiğini sanmıyorum. Yalnız bir ara **Maldoror**'dan bazı şarkıları **Sait Maden** çevirmiş ve yayınlamıştı.

Divan Edebiyatı Beyanındadır / Abdülbaki Gölpınarlı / Marmara Kitabevi / 1945, İstanbul. / Gölpınarlı bu kitabıyla uzmanı olduğu **Divan Edebiyatı**'na bir reddiye yazmış, toplumculuğu ve ilericiliği geçmişi toptan yadsımak zanneden genç toplumcuları kendisine hayran etmişti.

Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi (iki cilt) / Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken / Selçuk Yayınları, Konya, 1966. / Aydınlarımızın çağdaşlaşma konusunda ta işin başından beri takındıkları çeşitli tavırları izlemek isteyenler bu kitaptan çok faydalanacaklardır. **Hilmi Ziya Ülken** de sonuç olarak bir bileşim fikri çevresinde dönmekte, çıkış yolunu bir bileşimde görmektedir. Bu eserin tek cilt halinde yeni bir basımı yapıldı.

X

ÖZET MÖZET

(Ararım, yok! Ararım yok! Oysa, bugünkü gibi aklımda, akşamüstü koruda dolaşarak düşünmüş. eve döner dönmez de o sarı karalama kâğıtlarından birine not düşmüştüm: **Puteaux** köprüsünün üstünde kalın bir ay doğuyordu, ertesi gün **Red Star**'la **Racing**'in hazırlık maçına gidecektik. –Ben miydim bunları yaşayan?–. Dönmek için toplanırken, bir ara yeniden elime geçmişti o notlar, yanılmıyorsam **Claude**'un bana imzaladığı şiir kitabının arasına koymuştum. Arıyorum, arıyorum, yok!.. Dün gece **Revue Internationale des resherches'in esthetique** özel sayısını karıştırıyorum, sinemayla ilgili bir yazı olacaktı, ona bakacağım, aaa, onun arasında değil miymiş?).

Bunlar, bu yazıları yazmaya başlamadan, yazacaklarıma temel olsun diye bir kenara çiziktirilmiş kişisel notlar, düşün yaşantımızın benim aynamda görünüşü. Bir göz atar mısınız, lütfen:

— 1. Batılılaşma sorunu, laçka: Atatürkçü ulusal sanat tezi yerine Tanzimatçılarınkine benzer bir komprador batıcılığını savunuyorlar. Ana kültür kaynaklarını küçümseme batılı kültür emperyalizmine kapıları açıyor. Öykünmenin doğal sonucu ulusal bilincin çözülmesi. –DİKKAT! **(Kültürde ve sanatta batılılaşmaya kalkışmak, aslında üstyapıda altyapıdan bağımsız köklü dönüşümlere kalkışmak demek değil mi?** O kaşkaval toplumcularımız niye böyle olmayacak bir duaya âmin derler acaba?)

— 2. Şiirde ikinci yeni skandalı: İki bakımdan skan-

dal. a) Biçimciliğin en aşırı uçlarına götürülüşü: **"Şiir geldi kelimeye dayandı-Cemal Süreya", "Şiirin amacı hiçbir zaman belirli bir şey anlatmak değildir - İlhan Berk", "Şiir hiçbir şey anlatmaz, güzellik hiçbir şey anlatmaz çünkü - Oktay Rifat."** Uygulamada **İlhan Berk**'in sadece sessiz harflerden meydana getirdiği sözüm yabana mısralar. (b) Fakat asıl ayıbı ve önemlisi, bu aşırı biçimci şiirin toplumcu geçinen bazılarınca **(Memet Fuat; Fethi Naci, Rauf Mutluay vs.)** toplumcu bir şiirmiş gibi inatla okurun önüne sürülmesi. Dilde aşırı uydurmacılığın biçimciliğe yardımı. Tehlikeli sonuç: Şiirin okurdan kopması.

— 3. Toplumcu gerçekçiliğin su koyvermesi: Aşırı bir gazete gerçekçiliğine dönüşü. Toplumcu gerçekçilik bir yöntemdir, bir reçete değil. Bu bakımdan **schematique** köy gerçekçileri **esthetique** ağırlığı olmayan romanlar yazıyorlar **(Fakir Baykurt?)** Üstelik toplumculuğu köycülük köylücülük gibi anlama ve değerlendirme yanlışı. ÖNEMLİ YANLIŞ. Devrimden önce **Rusya**'da halkçılar **(populiste narodnik)** bu kafadaydılar: **Mikhailovskiy,** müjiğe giderek, müjiği iş başına geçirerek her şeyi çözümleyeceklerini sanıyorlardı. Başta baba **Plekhanov,** toplumcular onlara karşı çıktı, onlarla mücadele etti. (Ne **Tahir Alangu** farkında bunun, ne **Asım Bezirci,** ne de başkası.)

— 4. İşporta duyguculuğu: İçlemde duygusal öğe düşünsel öğe kadar önemli. Fakat duygusalla duygucu arasındaki farka DİKKAT! Duygucu duygusala oranla, toplumcunun toplumsala oranla yaptığını yapıyor: Esnaflık. İkinci yeninin işi aşırı biçimciliğe dökmesi, başkalarının **(Oğuzcan, Belli, Erdoğan vs...)** yanlış bir tepki olarak işi duyguculuğa dökmesine yol açtı. Ötede laf makastarı olan ozan burada takdimci ile fantezist arası bir şey. **Duygusala evet, çünkü zorunlu; duygucuya hayır, çünkü zorlama!**

Ha, az kalsın unutuyordum, bu notların bir başlığı da var; sarı kâğıdın başına koca koca yazmışım: Edebiyatımızda Aşırı Eğilimler! Üstünden çok geçmedi, bu notlara omuz verip bir akşam

Neuilly'den **Etoile**'a kadar ağır ağır yürüyerek bu, okuduğunuz yazıların ilkini tasarladım; **Avenue Wagram**'da kendimi kahvenin birine dar atıp bir çırpıda yazdım: **Yanlış hesap Paris'ten döner.**

Paris gecesi kara bir zeplin gibi üstümüze iniyordu.

Meraklısı için notlar:

Anılar ve Acılar dizisinin ikinci kitabı olan **Hangi Batı?** çıktığı andan itibaren büyük ilgi görmüş, üzerinde olumlu olumsuz çok yazı yazılmıştır. Türk aydınlarının **Türkiye**'nin yeri ve kişiliği üzerinde yeniden düşünmeye başladığı bir döneme rastgeldiğinden mi nedir, yankıları büyük ve sürekli olmuştur. İyi hoş ya, kitapla ilgili olarak beni en çok etkileyen ne çağırdığı tepkilerdir, ne uyandırdığı yankılar, günlerden bir gün bu vesileyle **Hasan Tanrıkut**'tan aldığım bir mektup! **Hasan**, o sıralarda epeyce gürültü koparan bir televizyon programında beni seyretmişti, besbelli onun duygulandırmasıyla yazıyor, bu arada **Hangi Batı**'dan söz ediyordu. Onu anışım eski günleri hatırlamasına neden olmuştu elbet, yalnız metinde geçen '**Hasan Tanrıkut**'u faşizm yedi' deyimine üzülmüş, sanmış ki bu 'yedi' lâfı **Hasan** faşizm yanına geçti anlamını içeriyor, oysa amacımın bu olmadığı açık, o sözü söylerken kendisinden çok şeyler beklediğimiz bir düşünürü faşizmin ve faşizan baskıların nasıl örselediğini, hırpaladığını çarpıcı olarak belirtmeyi tasarlamıştım. Hasan'ın mektubu beni son derece etkiledi, günlerce onu, kendimizi, kuşağımızın çilesini düşündüm; bunca üzüntü, kaygı, serüven ve uğraştan sonra, elimizde ne kaldığını ölçüp biçip durdum.

katmerli yabancılaşma

I

SOLCULAR HAKLI ÇIKMIŞTIR

Ankara, 1970'ler

Basında, bırakın basını, bazı yetkili çevrelerde, artık gizlenmeyen bir yakınma: **"– Türkiye** yalnızdır, en yakın dostları bile, **Türkiye**'yi, hakkı olmayan bir şey yapmış, saldırıyla yabancı toprakları zaptetmiş, bir ülke gibi görüyor!"

Bu yakınmada gerçek payı yok mu, elbette var; sadece **NATO** toplantıları çevresinde dönenleri düşünseniz, onlar bile, **Türkiye**'nin iyi gözle görülmediğinin birer kanıtı olabilirler: **Amerika** ambargo koyuyor, **Avrupa Konseyi Kıbrıs** Rum yönetimini devlet sayıyor, **NATO** yardım önerimizi reddediyor **Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu** bizi haksız çıkarıyor vs vs...

Ne yanından bakarsanız bakın, neresinden tutarsanız tutun, herkesin bizi ittiği, karşımıza çıktığı, elle tutulacak halde, onun için **Türkiye** yalnızdır lâfı doğru. Ama...

Evet, bunun da müthiş bir "ama"sı var.

Sorunu iki kademede ele almak yararlı gibime gelir.

Birinci kademe, şu: **Türkiye**'nin davranışlarını kınayan, ona hareket tarzını değiştirmesi için baskı yapanlar kimlerdir? Başka bir deyişle, **Türkiye**'yi kim yalnız bırakıyor? Aklı başında olan her vatandaşın bu soruya verebileceği iki cevap yok, cevap tek: **Kıbrıs** sorunu çıktığından bu yana bizi çelmeleyip duranların hepsi, **Türkiye**'nin otuz yıldır, handiyse kayıtsız şartsız, dış politikasını bağladığı batılı ülkelerdir. **NATO** nedir, **Avrupa Konseyi** nedir,

Ortak Pazar nedir? Bunların alayı, **Kurtuluş Savaşı**nda bizim, savaşarak, bağımsızlığımızı ve özgürlüğümüzü yeniden elde ettiğimiz batılı ülkelerin, **İkinci Dünya Savaşı**ndan sonra kurdukları emperyalist ittifaklar! Biz, yirmi beş otuz yıldır, dış politikamızı bunların dümen suyuna soktuk, yirmi beş otuz yıldır da başımız dertten kurtulmuyor. Şimdi ilk kez, **Türkiye**'nin direkt çıkarlarıyla ilgili, kendi başımıza bir iş yapıyoruz, hepsi karşımıza geçiyor, bizi yalnız bırakıyorlar.

Şu halde, birinci kademeden çıkarılacak birinci sonuçlar şunlardır: **a/ Türkiye'yi yalnızlığa itenler bütün dünya ülkeleri değildirler, aslında Türkiye'nin ittifaklarla bağlı olduğu, zor zamanlarında yardım edecek sandığı batılı ülkelerdir. b/ Bu davranış bu ülkelerin dost olmadıklarını gösterdiği kadar, bizim çeyrek yüzyıllık dış politikamızın ülkemizin çıkarlarına ve yararlarına göre ayarlanmadığını da açıkça gösterir. Çünkü sonuç ortadadır.**

Şimdi gelelim, ikinci kademeye: Soru şu: **Türkiye**'nin yalnız bırakıldığını, dostlarının karşısına geçtiğini söyleyenler, bundan yakınanlar kimlerdir? Her gün duyuyorsunuz, görüyorsunuz, yakınanların çoğu ülkemizi yirmi beş otuz yıldır bu politikayı izlemeye "mecbur" sayanlardır: Kimisi sorumlu yerlerde bulunarak bu politikayı "bizzat" izlemiş, savunmuş, sürdürmüştür; kimisi sorumlu yerde bulunmamıştır ama, ya basında, ya **TRT**'de açıkça destekleyerek kamuoyunun oluşturulmasında, uysallaştırılmasında hizmet etmiştir. Kısacası, yakınanlar, aslında yakındıkları bu politikayı savunanlardır. Elbette, marifetlerinin sorumluluğunu da, üstlerinde taşımaktadırlar. Ağızlarına yüzlerine bulaştırıp, **Türkiye**'nin aleyhine işler bir yere getirdikleri politikayı, Türk halkına yerip yakınmakla, sorumluluklarından kurtulacaklarını sanıyorlarsa, yanılmaktadırlar.

İkinci kademeden çıkaracağımız sonuçlarsa, şunlar olabilir: **a/ Yakınmalar içten değildir, yapaydır: Gerçekte ödün vermeye hazırlanmaktadırlar. b/ Sürdürdükleri ve savundukları politikanın iflas etmesi onları ürkütmüştür, şimdi yeni bir politikanın başını çekerek paçayı kurtarmaya çalışmaktadırlar.**

Hadi, yine madalyonun öteki yüzünü çevirelim.

Peki, **Türkiye**'de, batılı emperyalistlerin, sözde özgürlükçü ittifak örgütlerine girmenin, başımıza türlü belâ açacağını söyleyen çıkmamış mıdır? Ha, işte orda durun: 1949'da, **General Bradley Türkiye'**ye ilk ziyaretlerini yaparken, **Paris**'ten bu konuda bir şeyler yazdığımı hatırlıyorum ya, beni geçin bir kalem, o tarihlerde ve daha sonra sosyalist sol tarafından yayınlanan, her biri türlü vesileyle ezilip, yasaklanıp, kapatılan, **"Hür"** gibi, **"Zincirli Hürriyet"** gibi, **"Barış"** gibi, **"Gerçek"** gibi, **"Gün"** gibi çeşitli gazeteler, bu gazetelerde yazan toplumcu yazarlar, açık açık **NATO**'nun başımıza dertten başka şey getirmeyeceğini, sonunda bu işin kapitülasyonlara dönüşeceğini belirtmişler, şimdi somut birer gerçek olarak yaşadığımız bu öngörüşleri yüzünden belâlara uğramışlardır.

Demek ki, tarih o şaşmaz gelişmesiyle bugün kimlerin doğru söylediğini, kimlerin hem kendisini hem de ulusu aldatmış olduğunu elle tutulur bir halde meydana koymaktadır: Solcular haklı, sağcılar haksızdılar; solcuların savları haklı çıkmış, sağcılar yirmi beş yıldır **Türkiye**'ye izlettikleri dış politkayla ülkemizi çıkarlarını savunamaz, savunursa böyle dımdızlak bırakılır duruma düşürmüşlerdir. Sadece bu bile şimdi sağcıların tutturdukları yakınmayı geçersiz ve işe yaramaz kılar ya, hele bundan sonraki aşamalarda yeni ve ulusal bir dış politikanın kurulması ve işletilmesinde topunu safdışı eder

Oysa zor da değildi bu ulusal dış politika, **müdafaa-i hukuk** doktrinini "mazlum milletlere" yaymak, buradan **Üçüncü Dünya**'nın önde gelen ulusları arasına girmek yetecekti: **Doğu Bloku** ile iyi niyetli dostluk ilişkileri, **Batı Bloku** ile aynı nitelikte ilişkiler, alın size saygın, ulusal çıkarını kendi korur, kendi silâhını kendi yapar, ondan bundan izin dilenmez haysiyetli bir **Türkiye!**

Bence vakit hâlâ geçmemiştir, üstelik fırsatlar da elverişlidir.

II

DÖNÜM NOKTASINDAYIZ

Eski Amerikan casusu, **CIA** ajanı **Victor Marchetti, Doktor Kissinger** için ne demiştir bilin bakalım? Ben bunu bir yazımda aktarmıştım, bir daha gerekiyor:

"– Kissinger esaslı bir numaracıdır, yani demek istiyorum ki yeryüzünde Nobel Barış Armağanı almaya lâyık olmayan bir tek adam varsa, o da Dr. Kissinger'dir. Şili'ye CIA'yı sokan odur. Vaziyet artık bilindiğine göre bildiklerimi açıklayabilirim. Allende iktidarı aldığı zaman Kissinger şöyle demişti: 'Halkı sorumluluğunu idrakten aciz olduğu için bir ülke komünist olurken, biz niye eli kolu bağlı seyretmek zorunda kalacakmışız? Doğrusu anlamıyorum.' Oysa resmi demeçleri şu biçimdeydi: Şili mi? Biz Şili'ye kötülük mü edecekmişiz? Ne münasebet. Şili Güney Kutbunun kalbine çevrilmiş bir hançerdir sadece, hah hah hah!"

Doğrusu ben, 26 Ekim 1974'de, **"Kissinger'in intikamı"** başlıklı yazımı yazdığımda, **Marchetti**'nin değerlendirmesinden habersizdim, ama sezgilerimle doğruya yaklaşmışım. Ha, ne mi diyordum?

"... Şu Sampson darbesi de, James Bond romanından farklı bir şey miydi canım? Bir taşla kaç kuş vurmuş olacaklardı: Kıbrıs, Yunanistan'a katılacak, dolayısıyla NATO'nun yani Amerika'nın denetimine geçecek. Atina Cuntası güçlenecek. Kıbrıs'ı elden kaçıran Ecevit hükümeti bütün itibarını yitirecekti. Oyunu bozan Ecevit'in müdaha-

lesi oldu, o zaman Kissinger ancak hafiye filmlerinde rastlanabilen bir dönüş yaparak Sampson'u ve Ioannidis'i harcayıverdi. (Yahya Han'ı, Çankayşek'i, Van Tiyö'yü nasıl harcadıysa) **Türkiye'den yana görünmeye başladı.**

"– Ama tıpkı o kovboy filmlerindeki gibi, Kissinger güç duruma düştüyse, elbette inanılmaz dolaplar çevirip, içinden çıkacaktır. Kıbrıs'ta Türkiye Amerika'yı, özellikle Kissinger'i güç durumda mı bıraktı, şimdi o öyle bir numara yapacaktır ki sonunda kozlar eline geçecek, güç duruma düşecektir Türkiye.

"... Eh, Kongre'yle Başkan arasındaki yardım tartışmasının bağlandığı yere bakılırsa, diyebiliriz ki numara hazır: Koşullandırılmış bir kesme kararı çıkıyor ve onaylanıyor. Koşul da şu: Türkiye Kıbrıs işinde iyi niyet gösterisi yapacak vs. vs. Yoksa yardımı kesecekler."

Yazının bir ilginç yanı da şurası: **"Hesaplayamadıkları da şu, demişim, Türk ordusu, birkaç yıldır onların kullanmaya alışkın oldukları ordulardan olmadığını davranışlarıyla göstermeye koyulmuştur."**

Hanginiz çıkıp diyebilir ki, bayram değil seyran değil, niye bunları hatırlatıyorsun? Tam sırasıdır. **Kissinger**'in o zaman **Türkiye**'den yanaymış gibi görünüşü içten değildi; nitekim hazırladığı numara mükemmel işledi. Hem o, iki taraflı oynadığı halde! Sonunda "Askeri yardımı" kestiler, "Ambargo uygulaması"na geçtiler. **NATO**'yu, **Avrupa Konseyi**ni, hatta uluslararası bazı mali ve ekonomik kuruluşları, aleyhimize çevirerek, bizi, artık hep bildiğimiz somut yalnızlığın içine ittiler, **Kissinger** bastırdıkça bastıracak, böylelikle **Türkiye**'yi dize getirecekti.

Demirel gibi bir Başbakanın konuşması; **MC** iktidarı gibi bir iktidarın, **Türk/Amerikan** ilişkilerinde şu son önemli adımı atıp, üsleri kapatmayı düşünebilmesi o zaman işaret ettiğim bu noktada, **Dr. Kissinger**'in de, takımının da yanıldığını galiba kanıtlıyor: **Türkiye**'yi, geçmişi ve tarihi olmayan bir üçüncü dünya ülkesi gibi almak yanılgısını işlemektedirler, bu yanılgıyı işledikçe **Türkiye**'deki saygınlıklarını büsbütün yitireceklerdir.

İş dönüp dolaşıp nereye gelmiştir, hele bir düşünelim: **Türki-**

ye çeyrek yüzyıllık dış politikasını gözden geçirme dönemini aşmış bazı somut uygulamaları göze almıştır. Yıllardır yazıp durduğum bir başka şey kesinleşmekte, **Türkiye Ortadoğu** politikasında bin yıllık politikasına dönmektedir. Bu durum Başbakanca aynı anda belirtilmiş; üstelik, Arap ve Müslüman komşularımızla ilişkilerimizin, siyasal olduğu kadar ekonomik düzeyde olacağının üzerine basılmıştır. Şimdi bütün iş **Türkiye'nin yeni politikasını gerçekten kendisinin ve komşularının gerçek çıkarları üzerine ve bağımsız olarak kurması, böylelikle Kıbrıs ve Ege dolayısıyla yürütmekte olduğu bağımsız ve özgür dış politika eyilimini geliştirmesidir.** Fakat...

Fakat'ı ne mi? **Marchetti**'nin işaret ettiği: **Dr. Kissinger**, nasıl **Kıbrıs** darbesi sırasında, **Türkiye**'nin işe müdahale edip, işlerini bozmasını bağışlamadıysa; hazırladığı "numara"yı fazla önemsemeyip, bildiğini okumasını da bağışlamayacaktır. Belki, âdeti ve tabiatı üzere, sağa sola gülücükler dağıtıp, durumu anlayışla karşıladığını filân söyleyecektir; hatta espriler yapacaktır, ama **Şili**'ye yaptığı gibi, günün birinde bunu, **Türkiye**'ye ödetmek için, elinden geleni ardına koymayacaktır.

İşin daha kötüsü eski **CIA Başkanı Savunma Bakanı Schlesinger**'in, bu konuda ondan, daha "hızlı" olmasıdır. Hele iş, önümüzdeki başkanlık seçimlerinde, **Demokrat Parti**'nin kazanması halinde büsbütün çığrından çıkacak, adamakıllı aleyhimize dönecektir. **Demokrat Parti**'nin **Yunanistan** üzerine oynadığını duymayan bir sağır sultan kaldı.

O halde ne yapalım? Bana sorarsanız, **Türkiye** tarihinin yeni bir dönüm noktasını yaşamaktadır Son derece dikkatli, uyanık, hesaplı ve kararlı olmalıdır. **Amerika** ile ilişkilerimizin artık (yardım açılsa, ambargo kalksa da) eski durumuna gelmesi olmayacak şey! **Amerika**'nın, egemenlik sistemi içinde, **Türkiye**'nin gösterdiği disiplinsizliği bağışlaması, büsbütün zor. Hele iki koşul, çok tetik bulunmamızı ve yaşamamızı gerektiriyor. Siyasal kuruluş olarak da, örgüt olarak da, birey olarak da, alacağımız her karar, atacağımız her adımda, bu gerçeği göz önünde tutmak zorundayız.

Yanlış mıyım?

III

AMBARGO KALKSA NE YAZAR?

(–... **Başkan Ford** çağırmış Türkiye'ye karşı olan politikacıları, aklınızı başınıza toplayın demiş, **Ankara**'nın ağzını beğenmiyorum, bunlar bizim şu kadar üssümüzü kapatırlar, bu da işimize gelmez, gerekirse **Türkiye** için **Yunanistan**'ı feda ederiz...

– Sahi demiş mi? Vay canına! Zaten o **Alaman Dışişleri Bakanı**'nın gelişinden kuşkulanmıştım, durup dururken niye gelsin? Hem herif **Washington**'dan geliyor, **Başbakan**a mesaj filân, herhalde bizimkileri yatıştırmaya gayret ediyorlar.

–... Tabii elbette! Ya **Luns**'a ne dersin, **NATO Genel Sekreteri**'ne? Baksana **Ford**'la, **Türkiye**'nin önemi üzerinde mutabık kalmışlar, yalnız o da değil hem, bütün **NATO** ülkeleri!...

–... Anhası minhası sonunda biz bu ambargoyu kaldırtacak mıyız dersin ha. Amma yaman olurdu di mi?)

Türkiye'de son zamanlarda şu aktardığım türden konuşmalar bol bol oluyor, millet diplomat kesildi mübarek, kahvede o lâf, büroda o lâf, evde o lâf! Ambargoyu mu kaldırırlar, üsleri mi kapatırız? Pek de az olmayan bir kalabalık, ambargonun kaldırılmasından yana, **Amerika**'dan tekrar silâh almaya başladık mı iş bitti, **Türkiye** birden yeryüzü cenneti olacak, işler yoluna girivecek!

Ayıptır söylemesi, benim kafam pek almıyor bunu, bu satırları da onun için çiziktiriyorum. Diyelim ki, **Kongre**'nin aklı, yanlış bir iş yaptığını kesti de ambargoyu kaldırdı, yeniden silâh alma olanaklarını önümüze açtı, gelişen dünya koşulları içinde bunun **Türkiye**'ye yararı nedir düşündünüz mü? Niyetlendiyseniz, ya da

şimdi niyetleniyorsanız, önce şu soruya cevap aramanız gerekecek. **Türkiye** savunmasını kime karşı yapıyor? **Soğuk savaş** yıllarında bunun şaşmaz cevabı, **Rusya**'ya karşı idi. Bugün de öyle midir dersiniz?

Hadi biraz kurcalayalım. Anladınızsa anladınız, biraz meraki efendiyimdir ben, olur olmaz her şeyin dibini kurcalar, her olayın üstüne bir soru işareti oturtmayı severim; Ambargo Türk kamuoyunda tartışılırken, belki kimsenin aklına gelmeyen, şöyle kallavi bir soru sordum kendime:

"– Yahu, **NATO** ile **Varşova Paktı**, kanlı bıçaklı düşman! **NATO** içinden güçlüce bir devlet **Amerika** ile uyuşmazlığa düşer, üstelik başka bir ülkeye karşı savunmasında silâha ihtiyaç duyarsa, bunca yıldır bize sinsiliği ve hınzırlığı öğretilen Rusun yapması lâzım gelen nedir? Elbette o ülkeye envai silâh önerisi yapıp hoş tutmak; **Amerika**'nın çevirdiği fırıldakları alenen yermek; **Washington**'un sütlü sütlü meleyip, sırası gelince her ülkeyi ortada dımdızlak bıraktığını açıklamak değil mi? Eh **Türkiye** ile **Amerika**'nın arası bu kerte bozuk, **Türkiye**'yi yanına değilse bile başka bir yana, hiç değilse tarafsızlığa çelmek için, **Moskova**'nın diplomatik ya da siyasal bir şeyler yapması gerekmez mi? Savaşta en büyük tehlike nereden gelecek, **Türkiye**'den, elbet böyle bir sarsıntıda elden gelen yapılır, Türklerin Amerikan yörüngesinden, **NATO**'dan çıkması için çaba sarfedilir Peki ama var mı böyle bir çaba ortada?"

Soru şimdi, genel olarak, hepinize yöneltilmiştir. **"– Aylardır süren böyle bir uyuşmazlıktan, sineğin yağını çıkaran Rusya niye yararlanmayı denemiyor?"**

Gerçekte bu, **NATO**'dan ve **Amerika**'dan gelecek bir savaş tehlikesine, Rusların şu ara inanmadığını da, **Türkiye**'deki Amerikan işlerine burnunu sokmak istemediğini de mükemmel gösterir. **Amerika** ile **Rusya**, bu konularda, çoktan uyuşmuşlardır. Öyleyse ambargonun kalkması **Türkiye**'nin silâhlanmasının bu yönden sağlayacağı fazla bir şey yoktur pek!

Herkes de biliyor ki **Amerika NATO'**yu, şimdi petrol üreticisi Arap ülkelerini denetlemek için kullanmak peşindedir. **CENTO** bundan önem kazanmış, eski **CIA Müdürü Helms** ise, **İran**'ı bir

casusluk üssü haline getirmiştir **Türkiye** ile **Amerika** arasındaki ilişkilerin çok iyileşmesi, **Türkiye**'yi, güneydeki Arap ülkelerine karşı yeniden kötü duruma düşürür. Bunu da elbet hemen kestirdiniz, nedeni açık: Bir **Arap/İsrail** savaşı da olsa, petrolcü ülkelere silâhlı müdahale de gerekse, Amerikan uçaklarına **Doğu Akdeniz**'de üs lâzım, acaba var mı böyle üsler?

Portekiz üsleri, yengen, **İspanya, Amerika** ile yeni anlaşmasında bu üslerin Arap ülkelerine karşı kullanılmasına izin vermeyeceğini açıkladı. **İtalya,** malûm, gün geçtikçe komünistlerle sosyalistlerin denetimine giren bir ülke, **Amerika** oradaki üslerine güvenemez. **Yunanistan** derseniz, hele **Türkiye**'ye ambargo kaldırılırsa besbelli Amerikalılara üs müs vermez. Kala kala elde, **Türkiye**'deki üsler kalıyor mu? Şimdi anlıyor musunuz niye adamlar ille **Türkiye**'yi elde tutmak istiyorlar? **Kissinger,** açıkça söylüyor da: **Türkiye'yi kaybetmememiz Amerika'nın çıkarları yönünden (Türkiye'nin çıkarlarını takan kim?) gereklidir,** diyor. **Türkiye** öyle sağlam bir yerde ki, tuttun mu, hem kuzeyi denetleyebiliyorsun, hem güneyi! **Kıbrıs** sorunu, **Türk/Yunan** takışması olmasa, ne güzel gül gibi geçinilip gidiliyordu; şimdi amaç, ikircikli konularda **Ankara**'yı yola getirip sonra ambargoyu kaldırmak!

Ama niçin? Gidip **Kıbrıs**'ta kozumuzu paylaşalım, yoksa **Rusya** ile savaşa hazır olalım diye mi. ne münasebet yahu: Adamlar petrol alanını kuşatmak derdindeler, ambargoyu kaldırmışlar ne yazar, **Ankara**'ya düşen önce bunu anlamak, anladıktan sonra da **Amerika**'dan silâh alırım da Yunanlıyla da kozumu paylaşırım hayalinden vazgeçmek!

Türkiye'nin dış politikasını kökünden değiştirmesinden başka çıkar yol yoktur: **Müdafaa-i hukuk** doktrinine dayanan; bağımsız, özerk, özgürlükçü ve kimsenin çıkar hesaplarına âlet olmayan, bir dış politika gereklidir bizim için.

IV

KENDİMİZİ ALDATMAYALIM!

Nasıl ama, asıl ilginç olan adamın söyledikleri miydi, yoksa bizdeki yetkililerin söylenenleri "tevil" etme çabaları mı?

Doktor Kissinger'in kafası bozuluyor, biraz **Türkiye** ile **Yunanistan**'ı, biraz **Filipinler, Tayland, Malezya** vs'yi hedef alan bir "çıkış" yapıyor. **Kissinger**'i iyi tanıyanlara bakarsanız, son derece içinden pazarlıklı bir adammış; yazmıştım: **Allende** rejimini yıkmayı daha 1970'de kararlaştırmış ama, 1973'e kadar, (yani devirmenin koşullarını gerçekleştirinceye değin) son derece aşağıdan almış, uluslararası konuşmalarında ılımlı görünmüş; ama vakti gelince... bakın 13 Nisan tarihli bir **Şili Dışişleri Bakanlığı** raporu ne diyor:

"... kısa zamandan beri ABD Şili'ye karşı yeni bir politika uygulamaya başladı. Bu politika 1970 yılında Dışişleri Bakanlığı önerisi üzerine (Nixon'ın başkanlığında Kissinger'in yönettiği) **National Security Council tarafından kabul edilen politikayı hem sürdürmekte, hem onun yerine geçmektedir.**

"... ABD'nin hedefi Halk Birliği hükümetini yıkmaktır. Şimdi kullanmak niyetinde olduğu araçlar 1970 sonundan 1971 başlangıcına kadarki dönem sırasında kullanılmak istenilenlerden daha çeşitli, daha gözü kara, daha saldırgandır. Şili'ye karşı bu sertleşme politikası ABD hedeflerine hizmet etmede, ötekilerden daha etkili oldukları ortaya çıktığı ölçüde, çapraşık ve "gizli" yeraltı taktiklerine başvurmayı gözden uzak tutmamaktadır. Hiç ol-

mazsa kuramsal olarak (yani tehdit inanılır duruma gelince) ekonomik, siyasal, diplomatik vb. alanlarda şiddete ve dolaysız saldırıya başvurmayı da hesap dışı saymamaktadır..."

Hey mübarek, hey! **Allende**'nin Dışişleri, nasıl da sağlam görmüş olacakları? **Doktor Kissinger,** gerekti mi o gülümseyen maskesini atıyor, dişlerini gösteriyor: "Diplomatik vb. alanlarda, şiddete ve dolaysız saldırıya başvurmayı" da hiç ihmal etmiyor. İşte **ABD** müttefiklerine karşı son çıkışı, bu diplomatik saldırılardan birisiydi, içerdeki Amerikancılar istedikleri kadar aksini kanıtlamaya uğraşsınlar, bunun böyle olduğunu Amerikan basını da mükemmel gördü ve belirtti.

New-York Times'ın, **Kissinger**'in çıkışını doğrudan **Türkiye**'ye yönelttiğini yazdığını, elbette işitmişsinizdir.

Bunu bir kalem geçtikten sonra, gelelim Hazret'in dediklerine!

Ne diyordu: **Herhangi bir ülke, Amerika ile kurduğu bağların, kendi ulusal çıkarlarından çok, Amerika'ya yaradığını düşünüyorsa, ilişkileri değiştirme zamanı gelmiş demektir."** Bir de şunu: **"Hiçbir müttefikimiz, ittifak bağlarını koparma tehdidi ile, bize baskıda bulunamaz. O ülkenin güvenliğinin, kendisinden çok bizim için önemli olduğunu, kabul edemeyiz."**

Gerçekte dediklerinden çıkan anlam şu mu: **Amerika,** başka ülkelerle ortak çıkar anlaşmaları yapar; taraflardan birisi, anlaşmayı kendi çıkarına yorumlarsa, olmaz, denge bozulur; anlaşmanın bozulması da olasıdır.

Kissinger'in bu dedikleri "büyük devlet" tutumunun çarpıcı bir örneğini veriyor, bana sorarsanız. Nedeni ortada; yahu siz **Amerika**'nın savaş sonundan bu yana yaptığı anlaşmaların, **Amerika**'dan başka birisine yaradığını gördünüz mü? Yooo! Bu anlaşmaların temelinde, **Amerika**'nın çıkarları vardır, ortak çıkar etiketi altında, o çıkarlar korunur; öteki müttefikin çıkarları söz konusu olmaya başlarsa, "su koyverir **Amerika";** ya o ülkeyi bencillikle suçlar, ya da açıktan tehdit eder.

Örnek mi? Örnek kıyamet gibi; en mükemmelini **Çan-kay-**

şek oluşturuyor elbet! Sözde **Amerika** ile **Milliyetçi Çin** "ortak çıkarlar"ı savunmak için ittifak anlaşması yapmışlardı. **Çin Halk Cumhuriyeti** ile uğraşmak, **Amerika**'nın çıkarına elverdiği ölçüde sürdü bu ittifak, gün gelip **Milliyetçi Çin Washington**'ın ayağına bağ olmaya başlayınca, yani **Amerika**'nın çıkarı **Pekin**'le uzlaşmayı gerektirince, **Tayvan (Formoza) Çin**'i gümbür gümbür gürledi. **Amerika** parmağını bile oynatmadı onu kurtarmak için. Bu bir. Ama bizde Amerikancı çok, gizlisi var, açığı var, belki kanmazlar bu bir örnekle, o zaman hemen ikincisi ve daha dramatik olanını dayayacaksınız sakallarına: **Güney Vietnam!** Hani nerde **Tiyö** rejimi? Hani nerde **Amerika**'nın **Hanoi**'ye ve **Vietkong**'a karşı, ne pahasına olursa olsun **Güney Vietnam**'ı koruyacağına ilişkin büyük sözleri, yeminler? Orada da Amerikan çıkarları baskın gelince, **Güney Vietnam** kaderine terkedilmiş, uzun süre Amerikan köpekliği yapan **Tiyö**, ülkesinden hırsız gibi kaçmadan önce bunu açıkça söyleyip **Washington**'ı kalleşlikle suçlamıştır.

Nedeni de belli. **Amerika**'nın "yüksek" çıkarları bir süredir **Dr. Kissinger**'ın **Pekin**'le ve **Moskova** ile anlaşmasını, uzlaşmasını gerektirmektedir. O zaman da akan sular durur.

Kendimizi aldatmayalım!

Kissinger'in sözleri bal gibi bize de söylenmiştir. Bu sözlere karşı, bazı gazetelerin, bazı politikacıların davranışı. "tevile kalkışması" en azından utanç vericidir. **MC Ortaklığı** iktidarının ambargo kararının kaldırılması için **Amerika'**ya verdiği notada gerekli sertliği gösteremeyişi, hele üsleri resen kapatmaya cesaret edemeyişi **Kissinger**'i böyle düpedüz küstahlaşmaya itmiştir

Aslında Amerika ile Türkiye arasında söz konusu olan uyuşmazlık nedir? Kıbrıs sorunu dolayısıyla Türkiye'nin çıkarlarının Amerika'nın çıkarlarıyla çatışmış olması değil mi? Peki Amerika'nın istediği nedir? Amerika'nın çıkarlarını göz önünde tutarak Türkiye'nin çıkarlarından, Kıbrıs Türkleri'nin handiyse elle tutulur haklarından vazgeçmesi değil mi? Niye bunu açıkça söylemeyip de "ortak çıkar" etiketiyle yaldızlayıp bize yutturmaya çalışıyorlar? Amerika ile ilgili anlaşmalar hiçbir vakit "ortak çıkar"

için işlememiştir, daima Amerika'nın çıkarına işlemiştir, en ufak bir ulusal itiraz belirir belirmez Amerika "çamura yatmış", ekonomik, siyasal, diplomatik türlü baskıyla müttefikini yola getirmeye çalışmıştır.

Evcilleşenler olmuştur elbette, Amerikancıdan daha Amerikancı olanlar çok dünyada, akıbetleri **Çang** gibi, gurbette ölmek, **Tiyö** gibi göçebe yaşamak olsa da, onlar kâğıt mendiller gibi kullanılır, sonra çöp sepetine atılırlar, ama evcilleşmeyip ulusal gururunu önde tutanlar da vardır, onlar ne mi olur?

Bunun için bu yazının başını bir kere daha okumanız gerekecek!

V

DEMEÇ DEĞİL, İTİRAF!

Çağlayangil'in **New-York Times**'e **Amerika** ile ilişkilerimiz üzerine dediklerini okudunuz mu? Ah, muhakkak okumalıydınız! Lâfı biraz uzatmış ya, can alıcı yeri şurası:

"... Eskiden Amerika'nın günün birinde vecibemi yerine getirmem, hiçbir şey vermem diyeceğini düşünmemiştik!"

Gerçekte demeç değil, itiraf bu; bir ülkenin kaderinden ve geleceğinden sorumlu olanların, kaderi ve geleceği batılı ve emperyalist bir ülkenin dümen suyuna bağladıkları sırada, günün birinde ne türlü belâlara bulaşabileceklerini düşünmediklerinin, itirafı! Üstelik, ilk defa da yapmıyorlar bu itirafı; hanidir, türlü konularda ikide bir buna benzer sözler işitiyoruz: Vah filan işi neden böyle yapmışız, neden ilerisini düşünememişiz; vah falan işe neden böyle girmişiz, estek köstek!

İzninizle altı ay kadar öncesine dönüp o sıra soruna nasıl yanaştığımı duyurmak istiyorum, üstünde durduğum, kamuoyunda tartışılmasını isteğim bir konudur da ondan. Bakalım siz ne diyeceksiniz?

Şimdi de çıkmış diyorlar ki, vah biz ne yaptık, demiryolu taşımacılığına enayi gibi boş verdik, yüklendik karayolu taşımacılığına, gerçi memleketin dört bir yanını karayolları sayesinde ağ gibi ördük ama, bu demiryollarımızın ihmali pahasına oldu, oysa demiryolu taşımacılığı öbürüne oranla hem daha hesaplıdır, hem daha sağlamdır, ayrıca demiryolu inşaatçılığı da, tren, vagon ve lokomotif inşaatçılığı da **Türkiye**'de hayli gelişmiş olduğundan, daha da işimize gelir.

Vah biz ne yapmışız, petrol ve otomotiv sanayii tüketimi üzerine bir taşımacılık kurmuşuz, bundan yararlananlar da çokluk yabancılar olmuş! Böyle vah vah çektiğimiz bir bu mu? Daha neler neler?

Bir de şu ulusal savaş endüstrisi! Onda da kafasını duvarlara vuranlar çok: Niye var olan savaş endüstrimizi geliştirmemişiz de, niye ordumuzun, donanmamızın ve hava kuvvetlerimizin bütün donatım gereksinimini **Amerika**'nın vereceği yardıma bağlamışız diye! Çünkü sonunda ne çıkıyor, **Amerika** yapacağı askeri yardımı bize çıkarımıza uymaz koşulları kabul ettirmek için kullanıyor, yukarı tükürsen bıyık, aşağı tükürsen sakal, ara yerde kalıyorsun. Savaş endüstrin olsa öyle mi ya, bildiğini okursun! O zaman diyorlar ki, vah biz ne yapmışız?

Türkiye'nin enerji gereksinimi gittikçe artıyor. Artacağı belli değil miydi? Belliydi elbet! Ülkenin olanakları içersinde, enerji üretimi için en elverişli kaynak neymiş, linyit ve akarsular; peki biz neye ağırlık vermişiz, **fuel-oil**'la çalışan santrallara! Rakam bülbüllerine sorarsanız, size memlekette yararlanabilecek akarsuların ve linyit yataklarının çok büyük bir yüzdesinden yararlanmadığımızı söyleyeceklerdir. Vah biz ne yapmışız, neden kendi yağımızla kendimizi kavurabilecek su ve linyit santrallarına daha başından ağırlık vermemişiz de, enerji politikamızı dışarıya bağlayan bir yola girmişiz?

Va vahlayıp durmanın âlemi yok!

Şimdi bu çığlıkları atanlar, işin garibi, yakındıkları bu politikaları başlangıçta uygun görüp önerenler, hatta uygulayanlar. Bunun üzerinde sık sık duruyorum, durmanın gereğine de inanıyorum. Uygar bir ülkede bu derece yüzsüzlük olmaz: Hem görev başındayken, inanılmaz bir saflık, gaflet ya da dalâletle, ülkenin yararına olmayacağı kesin kararlar al, uygulamaya geçir; hem de sonra, işler arapsaçına dönünce vah biz ne yapmışız diye dövünerek, hiçbir şey olmamış gibi, ulusun kaderinde söz söylemek hakkına talip ol, yok böyle şey! **Şu yukardan beri sıraladığım yanılgıların bir teki bile demokrasinin gerçekten işlediği uygar bir ülkede kaç bakanı, kaç başbakanı yüksek mahkemelere, yüce divanlara götürürdü bilir misiniz?**

Ama bizimkiler pişkin, pek pek Türkün aklı geç gelir deyip, işin içinden çıkıyorlar ama öyle mi? Türklerin arasında daha o zamanlardan onları uyaranlar olmuş muydu, olmamış mıydı? söylesinler hele! Biz yahu bu adamlar bize otomobil kaktırmak istiyorlar dediğimizde, demiryollarımızı ihmal etmeyelim dediğimizde ajanlığımızı, casusluğumuzu öne sürenler kimlerdi bakalım? Ulusal savaş endüstrisinin üstünde durduğumuz, Amerikan yardımının tersine işleyen bir silâh olduğunu belirttiğimiz zaman, kimlerin işaretiyle takım takım mahkemelere düştük? Enerji politikasını eleştirince kim bölücülüğümüzün çürütülmez kanıtı saydı bunu?

Eğer o zamanlar dediklerinin doğruluğuna inanıyorlardıysa, şimdi vatana ihanet etmekte, bölücülük ve bozgunculuk yapmaktadırlar; yok şimdi vatana hizmet ettiklerine inanıyorlarsa, solculara ihanet suçlamalarını yakıştırdıkları sıralarda kendileri ağır yanılgılar içindeydiler.

Seçim olursa bir de halkın karşısına çıkıp oy isteyecekler değil mi?

İnsan utanır

Çağlayangil'in hazin itirafı çeyrek yüzyıldır **Türkiye**'nin kaderine hükmeden kadroların dramatik çelişkisini yansıtıyor. Bu çelişki bir yerde **Tiyo**'nün, bir yerde **Yahya Han**'ın, bir yerde **Güney Koreli Park**'ın çelişkisidir: **Amerika**'nın çıkar düzeyinde uzattığı eli, dostluk düzeyinde sıkmak! Bir kere inanınca da, ötesini aramamak! Daha ne desin **Dışişleri Bakanı,** açık açık söylüyor işte: **Amerika**'nın kendilerini böyle dımdızlak ortada bırakabileceğini hiç düşünmemişlermiş! Akıllarına gelmemiş imiş! Vah vah!

Hani Hoca bir gün camide minbere çıkmış, hık mık etmiş her zamanki içtenliğiyle: "– Ey cemaat demiş, size bir vaaz verecektim ama aklıma bir şey gelmiyor." Cemaatın arasındaki oğlu, seslenmiş: "– Minberden inmek de aklına gelmiyor mu baba?"

Bizimki de o hesap, çeyrek yüzyıl güvendikleri dağlara böyle kar yağacağı akıllarına hiç gelmemişmiş, açıkça söylüyorlar, bari bulundukları yerden inmek akıllarına gelse, işleri büsbütün berbat etmeden!

VI

"YUMUŞAMA" DEĞİL, "YUMUŞATMA"

Neredeyse bir yıl oluyor, yazdığım bir yazıda, **Amerika** ile **Rusya**'nın birlikte yürüttükleri, adına **"yumuşama"** dedikleri politikaya, ben **"Yumuşama değil, yumuşatma"** demiştim!

Hâlâ öyle düşünüyorum, bu iki dev, savaş sonrasında az kalsın kapışacaklardı, o ara toplayabildikleri kadar taraftar topladılar, iki büyük blok oluştu. Sonra sonra, aaa, bir de baktılar, savaşmak çılgınlık, bloklarındaki ülkeleri paşa paşa sömürmek, ekonomik birer imparatorluk olarak dünyayı paylaşmak varken; sonunda kimsenin galip çıkamayacağı bir nükleer savaşa girmenin, anlamı ne? Ondan sonra, yumuşama dönemidir başladı.

Bloklar arası ilişkilerde bu dönem, gerçekten bir çözülme dönemidir: **'soğuk savaş'** sloganları bırakılır, her Rusu casus görme, her ilericiyi komünist sanma; ya da tam tersine, her **Amerikalıyı CIA** ajanı, her tüccarı Amerikancı belleyip tutuklama âdetleri terkedilir; bir karşılıklı anlayış, hatta işbirliği esprisinin filiz sürdüğü görülür; baksanıza iş sonunda uzayda ortaklaşa deney yapmaya kadar gelip dayandı.

Buna karşılık, bloklar içi ilişkilerde sertleşme vardır. Yani, şöyle: Bir ülke, eğer Amerikan sistemine dahilse, Amerika'yı körü körüne dinlemek, onun çıkarlarına uygun hareket etmek zorundadır; Rus sistemine dahilse tabii Rusya'yı dinlemek, onun çıkarlarına uygun hareket etmek! Bunu yapmadılar mı hapı yuttular demektir: Ekonomik ambargodan diplomatik baskıya, silahlı müdahale-

den gizli hükümet darbesine kadar, her türlü edepsizlikle karşılaşabilirler. Durumun artık klasik olmuş iki örneği, herkesin de bildiği gibi, Çekoslovakya ile Şili!

Çekoslovakya, Rus sistemi içindeydi. **Dubcek, "Prag İlkbaharı"** deneyiyle, bir disiplinsizlik örneği verecek oldu; derhal Rusların silâhlı müdahalesine uğradı. **Brejnev doktrini** diye, bir çeşit Rus egemenliği doktrini, resmen açıklandı. **Şili** ise, Amerikan sistemi içinde özgürlükçü sosyalist bir deney yapayım dedi, **Amerika** başını yedi. Benim deyimimle, her iki ülke, **"Yumuşama"** döneminde, bir güzel "yumuşatıldılar.

İlk bakışta **Çekoslovakya'**ya Amerikalıların, **Şili'**ye ise Rusların yardım etmesi gerekiyordu gibi görünür, ama dedik ya, dönem yumuşatma dönemi, tınmadı mübarekler!

Peki bu giriş niye?

Türk dış politikası **"yumuşama"** dönemini bir türlü kavrayamıyor, bir; bunun sonucu olarak da, uygulamıyor, iki. **Yumuşama** döneminde, bir önceki dönemin komünizmle savaş sloganı işlemez olmuştur artık; hem içerde hem dışarda. bunun yerine dışta komünist ülkelerle işbirliği, içte solculukların serbest bırakılması, ama denetim altında tutulması, öngörülmüştür; buna karşılık, **ulusal çıkar savunmaları ile blok merkezinin çıkarları arasındaki sürtüşmeler, deyim uygun düşerse soğuk savaşı, sınır savaşını, bloklar arası düzeyden çıkarmış, bloklar içi düzeye indirgemiştir.** Tipik örneklerini görüp duyuyoruz, zira bir tanesi de biziz.

Türkiye ile **Amerika** arasındaki ilişkiler, **"Yumuşama"** başladığından beri bu doğrultuda gelişiyor: **Amerika** bizi istediği yönde **"yumuşatmaya"** uğraşmaktadır; **Türkiye** ise "büyük müttefikinin" bu lâf dinlemez tavrından şaşkın, ona dert anlatmaya! Bütün **Kıbrıs** sorununu ve silâh ambargosu uyuşmazlığını bu çerçeve içinde ele almadıkça, doğru bir çözüme ulaşmak olası değildir. Hele **Rusya** ile **Amerika** arasında gerginlik varmış da **Türkiye NATO'**nun doğu sınırını koruyormuş da vs. gibi enayice lâflar etmenin hiç yeri yoktur, zira bu lâflar tarihe karışmış bir dönemin lâflarıdır.

Bu böyle olunca, aylar süren uğraşmalardan sonra **Amerika**'nın ambargo konusunda gösterir gibi olduğu yumuşamayı daha iyi değerlendirmek, daha doğrusu yargılamak olanak içine girer. Yargılamak deyişim rastgele değil, bilerek kullanıyorum o sözcüğü, zira bu kadar kasıtlı ve hınzırca alınmış bir sözde anlayış gösterme kararı değerlendirilemez, yargılanır.

Bilmem öngörülen yenilikleri burada tekrarlamam gerekir mi?

(a/ Bize peşin parayla silâh satacaklar, b/ askeri yardım yapmayacaklar, kredi açmayacaklar, c/ aldığımız malzemeyi savunma dışında bir amaçla kullanamayacağız, d/ Başkan, Kongre'ye iki ayda bir bilgi verecek, bu bilgiye dayanılarak her zaman satış da kesilecek!)

Hoca'nın hikâyesi malûm. Tanrı onu sevindirmek istediği zaman, önce eşeğini kaybettirir, sonra buldurur, sevindirirmiş; bizimkisi de o hesap, peşin parayla silâh satın alma hakkı gibi, çok yaygın bir hakkımızı, önce kaybediyoruz, sonra da buluyoruz. Hem ne buluş, bir değil binbir koşula bağlı, sürüp sürmeyeceği belirsiz, vs. (Burada, izninizle biraz övüneyim: Daha **"Ambargo kalksa ne yazar"** başlıklı yazı çıkalı ne kadar oldu? Ne demiştim orada, ambargo kalksa da, eğer bizimkiler, **Amerika**'nın vereceği silâhları, **Kıbrıs** ve **Yunanistan** sorununda kullanabileceklerini sanıyorlarsa, avuçlarını yalasınlar, değil mi? Nasıl, yanılmış mıyım?)

Kısası biz aşağıdan aldıkça adamlar üstümüze biniyorlar, üstelik **Türkiye**'deki personelini çekip üslerin kapatılmasını filân da iplemediklerini belli ediyorlar, hatırlayacaksınız o konuyu da, havadan denetim sistemini geliştirdiklerini, bunun için yerden denetim üslerinin **Amerika** için artık öneminin kalmadığını filân.. İşte kokusu çıkıyor Amaçları, ne **Türkiye**'ye yardım, ne **NATO**'yu güçlü tutmak, ne şu ne bu! Amaçları ellerindeki bütün kozları kullanarak **Türkiye**'yi **"yumuşatmak"**tır. **Doğu Akdeniz**'de, çıkarlarına uygun bir doğrultuya getirmektir. **Kıbrıs**'ta olsun, **Yunanistan** ve **Ege** sorununda olsun, ulusal çıkarlarını savunur olmaktan çıkarmaktır!

İşte onun içindir ki **Ankara**'nın her şeyde önce bunu anlaması, politikasını ona göre ayarlaması gereklidir diyoruz: **Türkiye** için şimdi önemli olan **NATO** içinde Amerikan dostluğu filân değildir **(Avrupa**'ya yamanmak ham bir hayal, baksanıza İngilizler şimdiden ambargoyu biz de koyalım ayaklarındadırlar), bölgede **müdafaa-i hukuk** doktrininin esaslarına uygun yeni ve bağımsız bir politika geliştirmektir.

Ben bunu beş yıldır mı ne yazıyorum; ambargoydu, yardımdı, verdiydi, verecekti tartışması lâf-ü güzaf!...

VII

AMAÇLARI, "DİZE GETİRMEK"

Deme yahu, demek senin de gözünden kaçtı ha, hayret! Ortalıkta ambargo lâfından geçilmiyordu ama, her ikisi de ambargoyla ilgili olmasına rağmen, iki önemli haber, bizim **Bâbıâli** yazıişleri müdürlerinin ve sekreterlerinin gözünden kaçtı; kaçmayanları olmadı mı, (benim görebildiğim iki gazete) oldu ama, onlar da haberleri değerince göstermediler, iç sayfalarda bir yerlere sıkıştırıverdiler, oysa şu ara basbayağı önemli haberlerdi bunlar!

Ne, tıraşı kesip, ne söyleyeceksem onu mu söyleyeyim, tamam birader, ben de onu yapıyorum işte, lâfın özüne girmeden, şaştığım bir noktayı belirtmeyeyim mi yani?

Malûm, **Amerika Mısır**'a çöreklendi, sanıyor ki Mısır Müslüman ülkelerin lideridir, eline geçirirse hepsine hükmeder, yanlış tabii, yanlış ama, bu **Washington**'un yerli yersiz **İsrail** üzerine yüklenmesine, baskı yapmasına engel olmuyor **Türkiye** üzerinde olduğu kadar, **İsrail** üzerinde de ambargomsu bir karar var. Sebebi belli. **Mısır**'ın istediği, çıkarlarına elverdiği için **Amerika**'nın desteklediği ödünleri, **Telaviv** vermeye yanaşmıyor. Vay sen misin yanaşmayan, **Sam Amca**'da bir öfke, bir öfke!

Bu böyle sürüp gidecek sanılıyordu, pat bir haber: **"Amerikan Kongresi yeniden silâh alabilmesi için İsrail'e yeniden kredi verilmesini kararlaştırdı."** İyi mi? Üstelik kararı veren neresi, şu bizim ambargo işinde ayağımıza binbir çelme atan **Temsilciler Meclisi** yok mu, işte orası. Ha demek, Araplarla sürdürülen yakınlaşma politikasına rağmen, **Amerika** bir

çeşit ambargo demek olan kredi vermeme kararından vazgeçebiliyormuş! **İsrail**'in bu krediyle silâh alacağını, bundan dolayı Arapların bozulacağını bile bile. Nitekim, daha haberin dumanı üstündeyken **Beyrut**'ta yayınlanan **El Hayat: "Kongre'nin siyonizmin etkisinde olduğunu ve siyonizme boyun eğdiğini"** yazmıştır.

Yine malûm olan, bir başka durum:

Amerika ile **Küba**'nın arası, oldum olası açık. On yıl kadar önce, **Washington "Bunlar devrim ihraç ediyor"** diye, **Küba**'ya karşı sert müeyyideler uygulanmasına karar vermiş, tamamiyle denetimi altında tuttuğu **Amerikan Devletleri Örgütü (OAS)** aracılığıyla diplomatik ve ekonomik ambargo koydurmuştu. Hatırlayanımız çoktur Hatta **Küba**'nın **Sovyetler**'e yanaşmasına bu kararın neden olduğu bile, çok kere ileri sürülmüştür. **Küba** bildiğimiz **Küba, Amerika** bildiğimiz **Amerika** olduğuna göre, alınan kararın da sürüp gitmesi gerekirdi değil mi?

Hayır, ikinci haber zaten bununla ilgili: **Amerikan Devletleri Örgütü**'nün 21 üyesi, **Küba**'ya on bir yıldır uygulanan diplomatik ve ekonomik ambargonun kaldırılmasına karar verivermişler. Üstelik, örgüt **Küba**'ya karşı **"Uyulması zorunlu hiçbir müeyyide kalmadığına"** hükmetmiştir. **Birleşik Amerika** olumlu oy verenler arasında bulunuyor. Böylelikle **Wall Street** kapitalistleri, **Che Guevera** ve **Fidel Castro**'nun ülkesinin, inandığı ilkeler çerçevesi içinde yaşamasını, öteki **Amerika** ülkeleri ile ilişkiye girmesini tehlikeli bulmadıklarını açıklamış oluyorlar.

Yoksa on bir yıldır uyguladıkları sıkı ambargoyu kaldırırlar mıydı?

Tabii, şimdi gülersin, eğer bu iki haberi atlamasaydın daha önceleri gülecektin benim gibi; çünkü sen de **Amerika**'nın, "müttefiki ve büyük dostu" **Türkiye**'ye, uyguladığı sıkı ambargo kararını kaldırmamakta direndiği şu günlerde, birisi komünist iki ülkeye koyduğu ambargoları kaldırmasını hem ilginç bulacaktın, hem de anlamlı.

İlginç bulacaktın, çünkü **İsrail**'e kredinin açılmasında etkili olan espri, **Türkiye**'ye ambargonun kaldırılmamasında etkili olan

espridir; ne olursa, niyetleri ne yönde belirirse belirsin, **Amerika** için de, **Avrupa** için de Müslüman ülkelere karşı kendiliğinden bir itme, düşman değilse bile onları yabancı görme eyilimi vardır. Besbelli, Araplarla yakınlık niyetlerine rağmen, Yahudilere yakınlık ağır basmış, **İsrail**'e açılmak istenmeyen, kredi açılmıştır. (Bu arada, **Kongre**'deki demokratların Rum ve Yahudi kulisinde birlik olduklarını hatırlayacağız elbet.)

Anlamlı bulacaktın, çünkü **Küba**'ya uygulanan ambargonun kaldırılması, **Amerika** ile **Rusya**'nın canciğer kuzu sarması olduğu günlere rastlamaktadır, insanın aklına ister istemez, **Amerika**'nın verilmiş bir ödün karşısında Ruslarca elde edilebilmiş olabileceğini getirmektedir.

Buna karşılık, **Helsinki Konferansı**nda da görülmüştür ki, **Amerika**'nın **Türkiye**'ye karşı tavrı, araya Avrupalıları da sokuştursa, gerçekte bir "dize getirmek" politikasını içeriyor Bu açık ve meydanda, bağışlayamadıkları Türklerin kendi başlarına **Ortadoğu**'da işler çevirebilecek bir güç olduklarını kanıtlamalarıdır, onların kanıtlamaya uğraştıkları da, **Ortadoğu**'da Türklerin kendilerine danışmadan, kendilerinden izin almadan hiçbir şey yapamayacakları varsayımıdır.

Çünkü, tam **Amerika**'nın **Mısır**'ı Müslüman ülkelerin lideri diye benimsemeye kalkıştığı sırada, tam **Şah**'ı donatıp başka bir kanaldan Müslüman âlemini etkilemeye niyetlendiği aylarda, **Kıbrıs** harekâtıyla **Türkiye, Ortadoğu**'nun en güçlü ülkesi olarak belirivermiş; **Mısır**'ı da, **İran**'ı da, bölgenin öteki Müslüman ülkeleri nezdinde ikinci plâna düşürmüştür Bunu bağışlamıyorlar.

Ama, batının asıl bağışlamadığı, bağışlamayacağı, Ortadoğu'da tamamiyle kendi gücüne güvenerek kendi çıkarlarını savunan güçlü bir Türkiye'dir. İkinci Dünya Savaşına kadarki **Türkiye**'ye zayıf ve güçsüz olduğu, çıkarlarını ve hakkını aradığı sıralardaysa (**Hatay** sorunu gibi) karşı tarafın etkili olamadığı (**Fransa** iç sorunlarıyla zayıf düşmüştü) gerekçesiyle katlanmışlardı. **İkinci Dünya Savaşı**ndan sonraki **Türkiye** ise, onların **Ortadoğu**'daki ajanı gibi hareket ediyor, izinleri ol-

madıkça değil hakkını aramak, üstelik hakkından feragat ediyordu. **Kıbrıs** harekâtıyla ortaya çıkan ülkeyse... Ha, bu onlara geçmiş yüzyıllardan dinledikleri eski bir **Türkiye**'yi hatırlatmaktadır: **Ortadoğu**'daki gücünü ve nüfuzunu silebilmek için üç yüzyıla yakın uğraştıkları bir **Türkiye**'yi.

İşte buna katlanamazlar, onun için, ellerinden geldiğince **Ankara**'yı "dize getirmeye" uğraşacaklardır.

VIII

AMAN, DİKKAT!

(**Andre Malraux,** ki insanın ve insanlığın sorunlarını, bireysel değil, toplumsal da değil, uygarlıklar arası bir düzeyde ele alır, tartışır, bu yüzden de son derece güç beğenir bir yazardır; onun **"Bilgeliğin yedi temel direği"** adlı eserini çağımızın en önemli kitapları arasında sayar: Anlayın adamın çapını!

Hayrola, niyeti bozdum da size edebiyat eleştirisi mi okutacağım? Hayır! Hayırsa, o kim? Şu andığım eserin yazarı? Söyleyince şaşacaksınız, hani bizim ilkokul tarih kitaplarına bile geçmiş, ünlü İngiliz casusu **Lawrence** var ya, işte o, ta kendisi! Ben de ilk öğrendiğimde ne kadar şaşırmıştım, hatırlıyorum. Kitabı buldum okudum, çarpıldım. Arkasından adını **"Kalıp"** diye çevirebileceğimiz ikinci bir kitabının Fransızca çevirisi elime geçti, onu da okudum: Hayret! Değil yalnız adamın kumaşı, yazarlığı da basbayağı önemli ve etkili!)

İşte bu **Lawrence,** basbayağı Türk düşmanıdır ya, bırakın o yanını; ömrünü Araplar, Araplık ve Müslümanlık sorunları üzerinde eskitmiş bir adamdır. Sanıyorum **İntelligence Service**'in az bulunur ajanlarından biri. Ne yapıyor? O tarihte, birbiriyle içiçe ve ayrılamaz gibi görünen Osmanlılıkla Araplığı, aralarına fit sokup ayırıyor Amaç, belli: İngiliz emperyalizmi bu bölgelerdeki petrolün kokusunu almıştır, üzerine oturmak niyetindedir, buysa ancak **Osmanlı** etkisini ve gücünü Arapların üzerinden silmekle olur.

Eh, başaramadılar diyebilir misiniz? Ben diyemem. Sonraları, biraz dibini karıştırınca **İngiltere**'nin geçen yüzyılın sonunda Os-

manlılık, Araplık ve Müslümanlık sorunları üzerine bir kütüphanelik araştırma ve inceleme kitabı olduğunu farkettim. Demek işi sağlam tutmuşlar!

Cumhuriyetin ilk kuşaklarından itibaren, **Türkiye**'de bir Arap düşmanlığı alıp yürümüştür. Temeli de aynı: **Birinci Dünya Savaşı** sırasında **Lawrence**'in dağıttığı altınlar, bunlara satılıp **Osmanlı**'yı çöl savaşında arkasından hançerleyen Arap şeyhleri! Bunda hiç kuşkusuz gerçek bir yan bulunuyordu, bulunuyordu ama, **İngiliz emperyalizminin bölgedeki petrol çıkarlarını güven altında tutmak için Türklerle Araplar arasında sürekli bir düşmanlığı körüklemenin ne kadar yararlı olacağı da açıktı.** Bunu ne zaman anladım bilir misiniz. **İkinci Dünya Savaşı**ndan sonra, ilk tanışmak olanağını bulduğum **Mısırlı** aydın solcular, bana **Türkiye**'nin Araplara ihanetinden söz ettikleri zaman! Aaa, adamlar bizim onlara yakıştırdığımız kusurların aynını, bize buluyorlardı: Onları yalnız bırakmışız, terketmişiz, batılı olmuşuz, gâvur olmuşuz filân!

Demek, tavşana kaç tazıya tut politikasıyla, emperyalizm amacını bir güzel gerçekleştiriyordu.

İkinci Dünya Savaşından sonra Araplar, eski usul emperyalizmin açık köleliğinden, yeni usul emperyalizmin paravanalı tutsaklığına dönmüşlerdi: **Mısır, Irak, Suriye, Lübnan** vs. bağımsız oldular, oldular ama, hükümetleri üç aşağı beş yukarı eski metropollerinin kuklası birtakım adamların elindeydi. **Kral Faruk**'a karşı, aslında biraz da **CIA**'nın itişiyle ilk darbeyi gerçekleştiren **Albay Nasır**'ın, Arap milliyetçiliğinin önderi olabilmesi bu sayedendir biraz. Belki bu milliyetçilik uyandığı andan başlayarak, **Türkiye,** eski kader ortaklarına el uzatabilecek bir **Kemalci, bir Müdafa-i Hukukçu, bir Üçüncü Dünya'cı Türkiye** olabilseydi, o günde bugüne **Ortadoğu**'nun çehresi de, bizim orada oynayacağımız rol de bambaşka olurdu, ama ne gezer?

Biz o sıralarda Amerikan (ve genellikle **batı**lı emperyalizmin) **Ortadoğu**'daki bekçibaşılık görevini yüklenmiş bulunuyorduk: İngiliz ajanı **Nuri Said Irak**'ta devrildi diye handiyse savaşa girecek olan **Menderes** değil miydi? **Cezayir** aleyhine onun hükümeti oy vermedi mi? **Bandung**'da **Nasır, Nehru** ve **Tito** ile **Üçüncü**

Dünya'nın temelini atarken, bizim adamımız **Amerika** adına söylev çekmedi mi?

Lawrence'in yalnız altınları değil, elbet Türklerin sömürgeciliği üzerine propagandaları da, Arapların **İstanbul** aleyhine dönmesine etkili olmuştur. Yalnız sonradan keferenin (Fransız ve İngilizlerin) Araplara geçirdiği yaman boyunduruk, onlara çoktan **Osmanlı**'yı aratmaya başlamıştı ama, hem bir yandan Türkleri kötü gösteren propaganda bütün yoğunluğuyla sürdürülüyordu, hem de (işin kötüsü) Türkler bu kötü propagandaya kendileri kanmışlar, onun gerçek olduğunu kanıtlamak içinmiş gibi **Ortadoğu**'daki bütün kötü rollere sahip çıkmışlardı.

Onun için **Nasır** bize inanmamıştır. **Kasım**'ın inandığını da sanmıyorum pek. **Hasan El Bekr, Hafız Esad** inanmıyorlar mı? **Muammer Kaddafi**'nin inancı nereye kadardır? **Hayri Bumedyen** ne düşünür? Meçhul! Malûm olan, **Türkiye**'nin saçma sapan sadakatlardan sonra, **Ortadoğu**'daki gerçek rolünün eski kader ortaklarıyla yakınlaşmak, onlarla içli dışlı olmak biçiminde belirdiğini nihayet kavraması!

(Ben bunu galiba beş altı yıldır yazıyorum. İlk zamanlar tamamen akıl dışı bir şey gibi karşılanıyordu. İngiliz basın görevlisi Mister **Hyde,** bir keresinde de **Demokrat İzmir**'e geldiğinde, biraz hayretle ve inanmayarak bana, "Araplarla yakınlaşmak politikasının tutacağını cidden sanıyor musunuz" diye sormuştu. Türklerin soruna henüz önem verir gözükmedikleri bir sırada İngilizlerin bu derece uyanık bulunmaları, dikkatimi çekmişti ayrıca.)

Ama bir politikanın zorunluluk olması başka şey, geçerli olarak uygulanabilmesi başka şey!

Şimdi güneydeki dostlarımıza **Türkiye**'nin eski ve saldırgan **Türkiye** olduğu masalı anlatılmaya başlanacaktır yine. Ellerinde, enine boyuna geliştirecekleri bir konu da var: **Kıbrıs** müdahalesi! Araplar bunu **Türkiye** yanından mı aldılar, hemen değiştirilecektir, denecektir ki, bak işte genişlemeye başladılar, bugün **Kıbrıs**'a çıkanlar, yarın **Şam**'a, **Musul**'a ne bileyim, öteki Arap ülkelerine el uzatacaklardır.

Türkiye'nin üzerine düşen, bu propagandanın geçersizleştirilmesi için, gerçekten **Müdafaa-i Hukuk** ruhuna uygun bir dış

politika ilân etmesi, **Misak-ı Milli** sınırlarının dışında tek karış toprakta gözünün olmadığını kesinlikle açıklaması, barışçı niyetlerinin kesin kanıtı olarak da **Kıbrıs**'ta bağımsız bütün yabancı askerlerden ve üslerden arındırılmış **Üçüncü Dünya**'cı yönetim yanlısı olduğunu göstermesi gereklidir.

Ayrıca bu işi, Araplara karşı politikaların adamı olmuş kişilerin yürütmemesi şarttır.

Aksi halde, karşılıklı iyi niyetler ne derece yüksek olursa olsun, **Türkiye** için de, Arap komşularımız için de son derece hayati ve önemli saydığım yakınlaşma gerçekleşemez, bu da emperyalizmin eski başarısını sürdürmesine yarar.

Aman dikkat!

IX

KATMERLİ YABANCILAŞMA

Bizim pederin gençliği **Abdülhamit** istibdadı ile **Meşrutiyet İstanbul**'unda geçmiştir, sık sık o dönemi özlemle anardı, dinlerdik. Bir sözünü hiç unutmam:

"– Mekteb-i Sultani!"

Hangi okul bu biliyor musunuz, **Galatasaray Lisesi!** Bir keresinde, (Galiba **Bahçe**'deydik, **Gâvurdağları** üzerine ıslak bir kış abanıyor, geceyarıları akümülâtörlü radyodan bulduğumuz **Avrupa** istasyonları **Deutschland über Alles** diyor da başka bir şey demiyordu) neden böyle dediğini sormuştum, bana verdiği cevap aşağı yukarı şuydu:

...– Bu mektepte sultanlar, sultan çocukları okurdu, ya da saltanat kibarlarının oğulları.

Bilir misiniz, bu açıklama, bana, 1936'dan bu yana alkışladığım **Galatasaray** futbol takımının sahaya çıkınca, büyük seyirci kalabalıkları tarafından neden yuhalandığını, uzun psikolojik tahlillerden çok daha kolay anlatıvermiştir.

Toplumcu bilgim arttıkça da, bu okulun, bunun gibi **Robert Kolej**'in, bir de **Mekteb-i Mülkiye**'nin, **Osmanlı** toplumunda, imparatorluğu dağıtmaya ve paylaşmaya kararlı emperyalist ülkelerce açılmış köprübaşıları olduğuna aklım yetti.

Robert Kolej hariç, öbürleri bizim hükümetlerimizce açılıyorlarmış ama, açan kafalar **Tanzimat** kafası, o kafa derseniz komprador kafasının ya ta kendisi, ya çok benzeri; onun için de **"garba açılan bu pencerelerden" düpedüz kültür emper-**

yalizminin girdiğini, Türk aydınını Türk halkına yabancılaştırdığını farketmiyor.

Bu yabancılaşma elle tutulur haldedir.

Hani her yerde duyarız, Mülkiyeliler birbirini tutar, Galatasaraylılar birbirini tutar diye ya, ne demektir bu, hiç düşündünüz mü? Ben düşündüm: Aslında bu birbirini tutma hikâyesi suçortaklığı gibi bir şey! **Bunlar, basit ve kaba saydıkları halk karşısında, kendilerini seçkin, ayrıcalıklı, batılı ve Avrupalı buluyorlar; böyle bulunca da, elbet, gurbet eldeki iki yabancı gibi, halk içinde ve karşısında birbirlerine destek oluyorlar.** Ama bu arada **Düyun-u Umumiye**'de çalışıyorlarmış, **Osmanlı Bankası**'nın hatırlı memurları oluyorlarmış, bu nedenle de "fiilen" emperyalizme hizmet ediyorlarmış ne gam?

Yaşasın Galatasaraylılık ruhu!

İşin garibi, **Cumhuriyet**ten sonra, çok kısa bir dönem dışında, aynı alışkanlıkların sürüp gitmesi; yalnız Saray takımının yerini tek parti aristokrasisinin çocukları alıyor, **İstanbul** komprador burjuvazisinin çocuklarıyla bir arada yetişiyorlar, "garp irfanı" alarak! Aralarına tek tük eşraf çocuklarının karıştığı da oluyor elbet, sonunda öyle bir kadro çıkıyor ki ortaya zaten, yarısını liseyi bitirir bitirmez **Mason Locaları** kayda geçiriyorlar, öteki yarısını derseniz memleketimizin her yanında "kültürel faaliyetleriyle" yurdumuzu aydınlatan yabancı kültür merkezleri!

Şakayı bırakalım, ayrıcalıklı okullar sorunu, bugün dahi geçerlidir: Sadece, **Kuva-yi Milliye** hareketinin neden bir çeşit **neotanzimatçılığa** dönüştüğünü, neden dolayı **Türk Dışişleri**nin ülkeyi çok ciddi yabancı hipotezleri altına soktuğunu anlamak için, gerek tek parti döneminde, gerekse **Demokrat Parti** döneminde, kilit noktalarında bulunan sorumlu devlet adamlarının hangi okullardan çıktıklarını aramak yeterlidir.

Daha da dramatik olan nedir bilir misiniz, bu sorunun solcu aydınlar arasında bile olması! Üç solcunun ikisi bu ayrıcalıklı okullardan çıkmışsa, üçüncüsünü iyot gibi açıkta bırakıverirler. Aralarında ansızın doğan yakınlığın "Türk" bir yakınlık olduğunu söyleyebilmek son derece güçtür.

Oysa emperyalizmin bazen dinsel, bazen laik nitelikte fakat

daima yabancı ve ayrıcalıklı okullarla "gelişmekte olan" ülkelere girdiği, bugünün de gerçeği: Aslında **Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin de benzer koşullarda, benzer amaçlarla yaratıldığı bildiğimiz şey! Gerçekten de bu üniversitenin ilk mezunları Amerikancı yabancılaşmalar içinde oldularsa; sonraki öğrenci eylemlerinde, bunun doğurduğu aşağılık kompleksiyle, sonraki mezunları tam aksi kutupta Çinci ya da Rusçu yabancılaşmalara düştüler.**

Bana sorarsanız, okullarda, okul bitirmişlerde, bu tarikat erbabı olmayı andıran garip ayrıcalıkları çoktan gidermeliydik: Ne bağımsızlık kafasına uygundur böyle bir şey, ne sosyalizm kafasına! Hele solcu geçinip de yakasındaki rozetle çevre arayanlar yok mu, en zararlıları işte onlar.

Yabancılaşmaları katmerli de ondan!

X

"SENARYO"NUN PÜF NOKTASI

Hadi şu meseleyi konuşuverelim.

Herkeste bir merak, **Demirel** iktidar olur olmaz **Türkiye**'de bir siyasal kargaşalıktır başlıyormuş, bunun bir "senaryo"ya uygun olarak gerçekleştirildiği belliymiş ya, bu "senaryo"yu kim yazmış, ya da bundan yararlanacak olanlar kimlermiş?

Böyle **Türkiye**'nin kaderiyle ilgili bir soru ortaya kondu mu, bizde, her kafadan bir ses çıkması âdettir. En güzel örneğini de bunun, **mütareke** basınında bulursunuz: İş o raddeye varır ki, şeytanın aklına gelmeyen olasılıklar, en şaşmaz gerçekler gibi ortaya atılır, ciddi ciddi tartışılır. Bizim şimdiki halimiz de biraz buna benzemiyor değil ha! Baksanıza, aynı olayları, "beynelmilel komünizmin" kışkırtıp tertiplediğinden tutun da, **"CIA**'nın düzenlediğine" kadar, ileri sürülmedik ihtimal yok.

Bence işi falcılığa dökmekten ziyade, nesnel gerçeklerin ne olduğuna bakmak çok daha elverişli. İsterseniz, elbirliğiyle bunu deneyelim.

Türkiye gerçeği, bugün neyi deyimliyor.

Ortadoğu'da, "eskiden imparatorluk" olmuş bir ülkenin; nüfusu hızla elli milyona doğru giden, sanayileşmesi belirli bir aşamaya ulaşmış, askeri gücü yabana atılmaz, çevresindeki ülkelerle ilişkilerini bağımsız düşünme niyeti gittikçe gelişen, bir devlet haline gelişini mi? Bana sorarsanız, bu noktadan yola çıkmayıp, bu noktanın ilerdeki gelişme aşamalarını hesaba katmayacak bütün tahminler, yanılgıya mahkûmdur.

Şimdi, şu belirttiğim **Türkiye** gerçeği ve bu gerçeğin ilerdeki gelişmesi, (ki bu, ordusu, donanması ulusal, ağır ve hafif endüstrisi geliştirilmiş, halkı örgütlü ve çalışma kademelerinde uzman 100 milyonluk bir ülke demektir) şu içinde bulunduğumuz bölge ve bu bölgede birbiriyle çarpışan çıkarlar arasında, ne gibi yeni durumlara yol açabilir onu düşünelim.

Gerçekte bu **Osmanlı**'nın (daha önce aynı bölgede aynı güçle devletlik etmiş bütün ülkelerin, yani **Bizans**'ın, **Selçuklu**'nun, hatta **Hitit**'in) siyasal ve coğrafyasal yerine yükselmek, olanaklarına ve sorumluluklarına kavuşmak demektir. **Anadolu yarımadası üzerinde yüz milyonluk bir sanayi ülkesinin varlığı, besbelli bir şey ki, Doğu Akdeniz'deki başka çıkarlar için önemli tehlikeler oluşturur: Hele bu ülke, pazarlarını, çevresindeki henüz sanayileşmede geri kalmış, hiç değilse onun düzeyine ulaşamamış ülkelerle geliştirmek yolunu tutarsa, Ortadoğu'yu geleneksel bir pazar durumuna sokmuş, ya da sokmakta olan emperyalizmleri itiyor demektir.**

Bu kadarla kalsa iyi, Ortadoğu petrol bölgesidir, bazı endüstrileşmiş ülkelerin petrole ne derece muhtaç oldukları, herhangi bir sürprizi önlemek için gerekirse petrol üreticisi ülkeleri basmayı bile göze aldıkları akılda tutulursa, güçlü bir Türkiye'nin bütün Arap ve Acem petrolü üzerinde handiyse denetleyici bir role yükselmesinden ne derece "gıcık kapacakları" hemen görülür.

Şu halde?

Şu halde, **Doğu Akdeniz**'de çıkarları olan güçlerin (ki bunlar aslında **Amerika** ile **Rusya**'dır, fakat gerçekte Amerika daha ağır basmakta, galiba **Vladivostok** zirvesindeki pazarlıkla **Rusya**'ya **Güneydoğu Asya**'yı bırakıp **Doğu Akdeniz**'i kendisine ayırmış bulunmaktadır), **Türkiye**'nin şu yukarda vermeye çalıştığım güce ulaşmasından hoşlanmayacakları açıktır. Hoşlanmazsa ne yaparlar? Gerçekte bu sorunun cevabı çok kolay: Şimdiye kadar yaptıklarını.

Bu da nedir dersiniz? Önce ve temel kural olarak şu: Kalkın-

manızı endüstrileşmeye bağlamayınız, ya da hafif tüketim endüstrisinden, turizmden, orman ürünleri endüstrisinden filan öte gitmeyiniz tavsiyeleri. Arkasından şu: Yahu siz çok üretmektesiniz, hemen nüfus plânlamasına geçin, böyle üretmekten kurtulun, nüfus artışınızı yavaşlatın tavsiyeleri! Arkasından şu: Ordunuzu, donanmanızı, güçlendirip de ne yapacaksınız? Hele bunlar için, ulusal silahı endüstrisi filan, gereksiz efendim; siz asker verin (çünkü ucuza geliyor sizin asker), bizde donanma da var, füze de var, nükleer silahlar da var, gerektiğinde biz sizi nükleer şemsiyemiz altına alırız, tavsiye ve vaatleri. Kısacası bu özet bile bizim çeyrek yüzyıllık can dostlarımızın, harıl harıl, bizi demindenberi çizdiğim gelişme tablosundan nasıl uzak düşürmeye çalıştırdığını göstermiyor mu?

Türkler kendi aralarında birbirini yer, doğru, kimimiz özel sektörle, kimimiz bürokratik bir devletçilikle, kimimiz özgürlükçü bir sosyalizmle kalkınma isteriz ama, hepimiz, ülkemizin o yüz milyonluk, o bağımsız endüstri ve silâh gücüne sahip, o gelişmiş ülke olmasını isteriz. Aradaki tartışmalar yöntem tartışmalarıdır, toplumsal gelişmenin olağan gereğidir. Oysa adamların karşı oldukları bizim hepimizin birleştiğimiz o ana hedef. İşte o yüzdendir ki efendime söyleyeyim...

Artık çocuklar bile biliyor ki, **Menderes** de, **Demirel** de, **Türkiye**'nin ağır endüstrileşmesi konusunda **Amerika** ile ciddi çatışmalara düşmüşlerdir. **Amerika** da, onun denetimindeki uluslararası kredi kuruluşları da **Türkiye** için önemli ve ciddi sanayileşme tasarılarını kabul etmemekte, kredi vermemekte, yerine tarımsal bir kalkınmayı, hafif tüketim endüstrisini önermektedirler. Yine herkes biliyor ki **Menderes** de, **Demirel** de **Amerika**'dan ve uydu kuruluşlarından umudu kesince, **Rusya**'ya yönelmişler, bu ülkeden bu türden sanayi tesisleri için krediler almak istemişlerdir. Birincisi alamadan devrilmiştir, ikincisi almış uygulamaya geçmiş, fakat çok geçmeden süprülmüştür.

Türkiye bugün de o çıkmazı yaşıyor. **Sovyetler'le yeni temaslar, yeni krediler düşünülmekte, Ruslar dolaylı bir yoldan Amerika'nın denetimine vermeyi kabul ettikleri bir ülkeyi sanayileştirerek ondan bağımsızlaştırmakta, buna**

karşılık kendilerine tehlikeli olmayacak bir bölge politikasını istemektedirler. Türkiye bunu benimsemiş görünüyor. Böyle olunca, artık senaryonun kimin tarafından, ne için hazırlandığını hâlâ düşünmeye gerek var mı? Senaryoyu daima aynı taraf hazırlamakta, ama **Türkiye** içinde herkes onu işine geldiği gibi yorumlamaktadır.

XI

ZURNA NEREDE ZIRT DİYOR?

Ha bakın, politika başka, ideoloji başka!

Başımıza ne geliyorsa, çokluk, bunları birbirine karıştırmamızdan geliyor. İdeoloji, adı üstünde (**ide**, fikir demek) üstyapısal bir kurum, bir yaşama biçimi önerisi, bir sistem; politika ise, ünlü tanımlamasına göre, belirli çıkarları elde etmek, belli amaçlara ulaşabilmek için gerekli önlemleri seçmek, almak, uygulamak sanatı. Kısaca söylemek gerekirse, ilkinin yakın çıkarlarla ilgisi uzak, belki yok bile, ikincisininse var, yakından, dolaysız olarak hem de!

Bunlar soyut laflar, evet, durumu daha elle tutulur kılmak için, ister misiniz örneklerle somutlaştıralım?

Amerika'nın, genel olarak **emperyalist sistem**in, ideolojisi liberalliktir. Özgür girişimcilik sözgelişi, ama bu ekonomi düzeyinde; politika düzeyinde de, fikir özgürlükçülüğünü kimseye vermez bunlar, ülkelerinde iyi kötü uygulamaları da vardır. Düşünsenize, yeryüzündeki bloklarına ne demişler, **"hür dünya"** değil mi? Neden, temelde özgürlükçü sayıyorlar. Özgür bir yaşama biçimi, özgür bir toplum ideolojisi öneriyorlar da, ondan.

İyi ama, iş kestirmeden **Amerika**'nın, (ya da **emperyalist sistem**in) çıkarlarına dayandı mı, ideoloji ve gerekleri hemen rafa konur, en gözü kanlı diktalar, en aşağılık faşizmler desteklenir, özgürlükçülükle bağdaşması olanakdışı işlere, göz yumulur. **'Batılı' 'hür dünya"** adına, **Amerika**'nın, **Üçüncü Dünya**'da ne karanlık işler çevirdiğini, bilmeyen kalmamıştır. Çünkü ideoloji olarak, **"hür bir dünya"**dan yanadır **Amerika** ama, sistem içerisine aldığı ülkelerin kesinlikle çıkarlarına uymasını politika haline getir-

miştir, sen istediğin kadar, "İdeoloji" düzeyinde özgürlükçü ol, kendini **"hür dünya"**dan say; eğer politika düzeyinde **Amerika**'nın dediklerine ve çıkarlarına kayıtsız şartsız uymazsan, yandın, bakmaz gözünün yaşına, "İdeolojisinin" liberallik olduğunu da unutur, sözünden çıkmayacak bir faşizmi pat diye yerine oturtur.

Gelelim ülkemize, bizde sağın **AP** kanadı liberal geçiniyor. Özgür girişimcilikten yana, ideoloji olarak özgürlükçü demokrasiyi seçmiş, ağababa olarak da **Amerika**'yı tanıyor. Yalnız ideoloji ile politikayı birbirine karıştırdığından, sözgelişi **Türkiye**'nin kalkınmasına, ya da dış politikasına ilişkin konularda **Amerika**'yla ters düşmesini bir türlü anlayamıyor. Oysa sorun adamakıllı basit. Özgürlükçülük **Amerika**'nın kendisi için uygulanmakta olan bir ideolojidir (**Amerika**'da **Komünist Partisi** bile vardır). Ama öteki ülkelerin liberalliği, gerçekte, **Amerika**'nın politikasına başeğmesinden ibarettir, bunu yapmadı mı, isterse özgürlükçülüğün feriştahı olsun, işe yaramaz. Oysa, **Amerika**'nın işine geldi mi, yalnız faşist diktaları değil, **"soğuk savaş"** ilân ettiği sözde komünist bürokrasi diktalarını bile tuttuğu, desteklediği, yardım ettiği çok görülmüştür.

Bu çıkmaz, solda yok mu, orada da var.

Sovyetler de, **Çin** de, ideolojik olarak sosyalisttirler, önerileri toplumcu bir hayat görüşüdür. Yaşamanın toplumculuk ilkelerine göre uygulanmasıdır Ne var ki, politika düzeyinde iş daha çok **Rusya**'nın ya da **Çin**'in çıkarlarına göre ayarlanır. İdeoloji, bir de bakarsınız bu büyük ülkelerin o sıradaki ekonomik ya da politik çıkarlarına göre kılıf değiştirmiş! Oysa, **Rusya**'nın da, **Çin**'in de, öteki ülkelerden istediği, kendi ülkeleri içinde kesinlikle ideolojiye uygun olarak hareket etmek değildir, öyle gibi görünse de değildir. İstediği **Rusya**'nın ya da **Çin**'in politikasına gözü kapalı itaattir, ancak o zaman sever bu ülkeleri bunlar, ancak o zaman ideolojik bakımdan da, "doğru" sayarlar.

Bunun da örneği kıyamet gibi, hadi çevremizde olanlarından birini vereyim. **Mısır**'da biliyorsunuz **Nasır** komünistleri hapisten çıkarmaz, nefes aldırmazdı. Oysa Ruslar onu sonuna kadar desteklediler, rejiminin ayakta durabilmesi için akıl almaz masraflar ettiler. Niye, politik düzeyde **Nasır**'cılık çıkarlarına uyuyordu. Bu-

na karşılık, uygulanan rejim düpedüz komünistlik olduğu halde, Rusların yıldızı **Yugoslavya** ile bir türlü barışamamıştır. Neden, **Belgrad** politikada **Moskova** düzeyine inmez de ondan.

Bizim solda da, ideolojik düzeyde **Sovyetler**'den yana olup da, politik düzeyde başka havalar çalmak isteyen örgütler yok değildir. Onlar da **Demirel**'in ve partisinin sağdaki yanılgısını kendi içlerinde yaşarlar.

Peki, çıkar yol? **Sağda da, solda da, kimseye bakıp hizaya gelmeyeceksin. İdeolojiler evrensel, politikalar ulusaldır. Evrensel yöntemlerle, ideolojinin kendi koşullarına uygun bileşimini kuracaksın, bundan ulusal politikanı çıkaracaksın! Sonra da, uygulama faslı gelecek!**

Onlar, öyle yapmıyorlar mı?

XII

ŞU İŞE BİR BAKIN!..

Menderes, 'Amerikancı' bir politikanın kuyruğuna yapışmakla ne büyük bir hata işlediğini kolay kolay anlayamamıştır Yanılmıyorsam, hesapları basitti: **Dulles** türünden bir komünist düşmanlığı, **Amerika**'nın keseyi açmasını sağlayacak, bu da **Türkiye**'nin 'Amerikan yardımıyla' kalkınmasına yol açacaktı. Yağma mı var? Elin oğlu, parayı santimle verdikten başka, her meteliğin hesabını soruyor, nereye harcandığını öğrenmek istiyor. Dahası, **sistem**in politikasına âlet ediyor seni!

Önce de yazmışımdır ya, elimin altında yok, olanı 25 Mart 1971 tarihini taşıyor. Şu sözleri okur musunuz:

"... Sovyetler Birliği ve Çin'den sonra, genellikle geri kalmış Asya kıtasında sosyalizmin yeni aşamalara doğru ilerlemesi Washington'u dehşete düşürmekte, bu yüzden göze aldığı Vietnam savaşıysa umutlarının bir bir kırılmasına yol açmaktadır. Güneydoğu Asya'da partiyi yarı yarıya kaybetmiş gibidir. Güneybatı Asya'ya yani bölgemize gelince..."

"Sovyetler'e karşı, soğuk savaş döneminin güvenlik kuşağı NATO'nun Yunanistan/Türkiye/İran/Pakistan üzerine uzatılması herhangi bir Sovyet yayılmasına karşı batının Çin Seddi gibi çekilmiş oluyor, hem Arap ülkeleri, hem de Hindistan elde kalıyordu."

İngiltere ve **Amerika,** önce **Bağdat Paktı,** sonra **CENTO** 'numarasıyla' **Türkiye**'yi, **Menderes** dış politikası yüzünden, uzun süre **Ortadoğu**'da emperyalizmin bekçisi gibi kullanmıştır.

Ha, **İsrail**'i de unutmamak lâzım!

David Ben Gurion zamanında, **Doğu Akdeniz**'deki yanyana iki Amerikan savunma üçgeni, **Atina/Telaviv/Ankara** ve **Ankara/Telaviv/Tahran** değil mi? **NATO**'yu, açıkçası **Amerika**'nın **Doğu Akdeniz**'deki çıkarlarını tehdit ediyor diye, bu ülkeler o tarihte kendi çıkarlarını nasıl çiğnemişlerdir; ibrettir! 1958 yazını hatırlar mısınız? Vah vah, hatırlamanız gerekir oysa, hadi ben hatırlatayım.

14 Temmuz'da **Irak**'ta darbe oldu, **Nuri Sait** ve **Kral II. Faysal** devrildi. Herkesin bildiği gibi devrim yarı **Nasır**'cı yarı **Baas**'cı bir nitelik taşıyordu. **Ortadoğu**'daki devrimci uyanışın dinamiği içindeydi. **Türkiye** ki bu uyanışı başlatan ülkedir, dakikasında cephe alıyor, 17 Temmuz'da **Ankara**'da toplanan **Türkiye, İran** ve **Pakistan** delegeleri bir bildiri yayınlayıp ne yapıyorlar dersiniz, **'Bağdat'ta devrimin işlediği suçları yerip, hür ve barışsever ülkelerin bütünlük ve bağımsızlığını korumak için Amerika'nın kendiliğinden harekete geçmesini'** istiyorlar. Şu rezilliğe bir bakın!

19 Temmuz'da Türk Hükümeti **'seferberlik için ihtiyati tedbirler alındığını ve 22-45 yaş arasındaki erkeklerin askere çağrıldığını'** bildiriyor. 20 Temmuz'da ise **Amerika**'dan Türkiye'ye petrol gelmeye başlıyor. Anlamlı mı, değil mi, düşünün.

Gürültü ayyuka çıkmış olmalı ki, Ruslar **Ankara**'ya üstüste iki nota verip, **Türkiye**'yi **Irak**'a karşı bir saldırıya hazırlanmakla suçluyorlar Aslında bu suçlamada gerçek payı var, ben o tarihte **Erzincan**'da askerim, bazı birliklerin **Irak** sınırına kaydırıldıklarını biliyorum. Derken, temmuz sonunda **Londra**'da yapılan bir **Bağdat Paktı** toplantısı hangi kararları alıyor acaba, yeni **Irak** rejiminin tanınması ve... sıkı durun; **Amerika**'nın, toplantıya katılan **Türkiye, İran, Pakistan** gibi devletlerle İKİLİ anlaşmalar imzalanmasını!

Menderes hükümetinin **Amerika**'dan aldığı bir avuç borç üzerine, **Paris Kulübü**'nün zorladığı 'istikrar kararlarını' açıklaması ağustosun dördündedir. Unutmayalım.

Şimdi sözü toparlayalım!

Ekonomik durumun berbat, emperyalist sistem seni kıskıvrak bağlamış, o kadar ki borçların için iflas masasına oturtuyorlar, ülkende ne yapacağını sana 'empoze' ediyorlar. O curcunada **'Irak**'ta darbe oldu diye, sen hâlâ Amerika'nın gayretkeşliğini yapıyorsun, **Irak**'ın üstüne yürümeye kalkışıyorsun. İyi ama niçin, **'istikrar kararlarını'** kabul edip iki yüz, iki yüz elli milyon dolar daha kredi bulmak için mi?

Peki bu arada ikili anlaşmalar ödününün verilmesine ne buyrulur? Daha bok bir ödün var ki, bütün bunlardan söz açmanın nedeni asıl o, onun da üzerinde söyleşeceğiz.

Bizi iyi yönetiyorlar sanıyorduk üstelik, öyle ya!

XIII

BATTIKÇA BATMIŞIZ

1958 yazında, **Türkiye**'ye bir yandan ikili anlaşmalar kazığını atan, bir yandan **'istikrar kararları'**nı kabul ettiren **Amerika'**nın asıl büyük numarası, andığım o iki üçgeni bir punduna getirip birbiriyle bağlantıya sokmasıdır.

Nasıl diye hiç sormayın, **İsrail**'de eski **Başbakan Ben Gurion**'un hayatını kaleme alan **Michael Bar-Zohar** adında bir yazar, bunu kitabında açıklamış. Dedikleri şunlar:

1958 yılının ağustos ayında (**Irak** darbesinden bir ay sonra, istikrar kararlarının açıklandığı ayda) **David Ben Gurion,** yanında **Golda Meir** ve birkaç **İsrailli** yetkiliyle **Türkiye'**ye kısa ve gizli bir ziyaret yapmış meğer, amacı da neymiş biliyor musunuz, **Sovyetler**'in **Ortadoğu**'ya sızmasının durdurulması ve **Nasır**'ın **Rusya**'nın **Ortadoğu**'daki nüfuz politikasını destekleyen çabalarının engellenmesi, evet!

Bu ziyaretin sonunda, **Türkiye, İran, İsrail** ve **Etiyopya** arasında bu amaçla bir sözlü ve gizli anlaşma gerçekleştiriliyor. **Bar-Zohar**'a bakarsanız, uzun süre, hem de etkili olarak uygulanıyor

Anlamı nedir bunun, **Türkiye**'nin biri bütünüyle **Amerika**'nın ve **İngiltere'**nin eseri **(İsrail),** öbür ikisi oldum olası **İngiltere**'nin ajan-devleti (**İran** ve eski **Habeşistan**) üç devletle kendini bir tutması emperyalizmin **Ortadoğu'**daki savunuculuğuna angaje olması değil midir? **Irak**'taki İngiliz ajanı **Nuri Said**'in devrilmesi üzerine **Türk Silahlı Kuvvetleri**'ni alarma geçirmek, **Nasır** türünden ilericilikler **Ortadoğu**'da yayılmasın diye, **Haile Se-**

lasiye ve **Şah Muhammed Rıza Pehlevi** ile gericiler ortaklığına girmek; 1919'da **Sovyetler**'in de yardımıyla batılı emperyalizmlere karşı savaşmış, bu tür savaşların **Üçüncü Dünya**'da bayrağını açmış **Türkiye**'ye yakışır mıydı?

Hele bu işi iki yüz üç yüz milyon dolar daha fazla yardım elde edebilmek, karşılığında gizli servislerini bile emperyalizmin denetimine bırakmak şeklinde yaparsa!..

Şimdi biri çıkar der ki, iyi canım **İsrail**'in çetin devlet adamı **Ben Gurion** başında dolaşan tehlikeyi görmüş, bölgedeki yandaş devletlerle bir savunma düzeni aramış, ne var bunda?

Acaba o mu aramış? **Bar-Zohar** diyor ki, **Amerika**lı liderler, **Ben Gurion**'un **Türkiye**'ye yapacağı gizli ziyareti desteklemişlerdir. Demekle de kalmıyor, kitabında mektup klişeleri yayınlıyor, dediklerini kanıtlamak için **Ben Gurion,** bu konuda **Eisenhower**'e, **Dulles**'a mektuplar yazmış, mektuplar almış. Ayrıca kitapta, **Amerika** liderlerinin, **Ben Gurion**'un **Türkiye** gezisini desteklemekten başka, sağlanmasına yardımcı oldukları ve ziyaretin büyük bir gizlilik içinde gerçekleştiği, **Ben Gurion**'un yanında o sıralar **Dışişleri Bakanı** olan **Golda Meir** ile **Ankara**'ya şafak sökmeden geldiği, resmi konuklar köşkünde kaldığı ve gece yarısına doğru da **İsrail**'e döndüğü belirtilmektedir.

Bu sözlerden, aslında bütün bu 'ayakları' **CIA**'nın çevirdiğini, yapılan gizli anlaşmayla da, **Türkiye, İran, İsrail, Etiyopya** (biz buna **Yunanistan**'ı da ekleyebiliriz) gizli servislerini kendi denetimi altına aldığını anlamak olasıdır.

Bir süre önce **Çağlayangil**'in **12 Mart** sonrasında bir gazeteye verdiği mülâkat yayınlanmıştı, oradan hatırlayacaksınız, **Dışişleri Bakanı SAVAK ve İsrail** servisleriyle olan ilişkileri aşağı yukarı 'teyid' ediyordu.

Ötesi var mı?

Peki bu kadar lâf niye? Herhalde caka satmak için değil. Emperyalizme karşı özgürlük ve bağımsızlık savaşını başlatmış **Türkiye Cumhuriyeti**'nin, "Amerikan yardımı" ayaklarıyla nasıl bir batağa sürüklenmiş olduğunu bir kere daha gözler önüne sermek için! Bir de elbet, kamuoyunun dikkatini, bazı politikacıların halkın güvenini nasıl çarçur ettiklerine çekmek amacıyla! **Men-**

deres, çok değil bir iki yıl sonra, girdiği batağı farkedip durumunu bir **Rusya** gezisiyle dengelemek isteyecektir ama, artık çok geç kalmıştır. 1960 şubatında ise, **İnönü Amerikan Elçisine** evinde öğle yemeği veriyor, **'Amerikan / Türk dostluğunun hükümetler değil, milletlerarasında olduğunu'** söyleyerek gerçekte asıl dostun **CHP** olduğunu **Washington**'a anlatmak istiyordu.

Siz ne derseniz deyiniz, **Türkiye**'nin demokrasi tarihi, **Amerika**'yla başımızın belâya girmesi tarihidir.

XIV

İTTİFAK MI PARA TUZAĞI MI?

Şurda oturmuş tatlı tatlı söyleşiyoruz; doğru, kimseden bir şey beklemediğim için sözümü sakınmam, bu da çok kişinin ayağına basmama neden olur, kimi kibarca belli eder bunu, kimi de söver sayar, aldırmayacaksın, doğru bildiğini söylemeyi sürdüreceksin; eh ben de öyle yapıyorum, farkındasınız ya, elalem şu ya da bu tarafın eşeğine binmiş onun türküsünü çağırırken, bizim baş uğraşımız **Türkiye**'nin bağımsızlığı, gelişmesi, geleceği gibi hepimizi birinci derece ilgilendiren konular, yıllardır o binilen eşeğe göre çağrılan türküler yüzünden halka çok yalan söylemişlerdir, bu yalanların dibini eşelemeli, gerçeğini ortaya çıkarmalıyız.

Diyeceksiniz ki bayram değil seyran değil bu 'girizgâh' nereden gerekti, yine o yalanlardan birisinin üzerine gideceğim de, oradan!

Türkiye Cumhuriyeti, son otuz yıl içersinde, kendine bol keseden **'hür dünya'** adını yakıştırmış **'batılı'** emperyalist **sistem**den çok şey ummuştur. Şöyle bir düşünün canım, 'büyük müttefikimiz', 'aslan dostumuz' diye başlayan çok 'devlet adamı' söylevi hatırlayacaksınız, hemen hepsi **Amerika**'nın, **Almanya**'nın, **İngiltere**'nin, şunun bunun sağlayacağı olanaklarla bizim ne türlü atılımlar yapacağımızı müjdelemişlerdi, otuz yılın sonunda ise, 'elim hamur karnım aç' sözünde dendiği gibi, **Türkiye** kıyamet kadar borcuyla düpedüz yalnız bırakılmıştır.

Ama **sistem**in mantığı bu, tarihsel gelişmesi de toplumsal oluşması da, giderilmez çelişkiler taşıyor. Hani bizimkiler şimdi kalkıp endüstrileşmemizde batılı firmalardan ya da ülkelerden yar-

dım göreceklerini filan söylüyor ya, nah şuraya yazıyorum, yardım mardım hepsi hikâye, emperyalist **sistem**in içinden gelecek her şey mutlaka bir çıkar karşılığıdır, herif bu alışverişten kendisi asıl kârlı çıkmadıkça bize zırnık koklatmaz. Böyle kurulmuştur bu **sistem,** güçlünün daha az güçlüyü sömürmesi temeline dayanır, bu yalnız kişiler arasında değil, ülkeler arasında da böyledir.

Evet, gelelim somutlanmasına!

Ucundan kıyısından söz etmiş miydim acaba, sabit üslere dayanan uyarı sistemlerinin **Amerika** tarafından geçersiz ilan edilip de yerine **uçan uyarı** sistemi diye son derece pahalı bir sistemin önerildiğini! Palavra değil ha, bunu **NATO**'ya öneriyor herif, önerirken malını övmeyi de unutmuyor elbet, adına **Awacs** denilen sistemin özelliği şuymuş, radarlı uçaklar havadan düşman tarafını izleyecekler, en ufak bir kıpırtı duyarlarsa ileteceklermiş, öyle ki radar sistemlerinin genellikle dışında kalan alçaktan uçan filoları bile saptayabiliyorlarmış, bir harika canım, harika! Böyle oldu mu, yapılacak iş de son derece basitleşiyor, **NATO** ülkelerini ve ortaklaşa savunma düzenini eski sabit uyarı sistemlerinden vazgeçirip bu yeni **uçan erken uyarı** sistemine gireceksin!

Geçenlerde **NATO Dışişleri Bakanları** yine bunu konuştular, daha doğrusu tartıştılar, zira havanın pek de tatlı olduğu söylenemez. Çünkü **Amerika** için 'iş iştir', adamlar bunu da ticaret konusu diye alıyor, **Awacs** dalgasını bulan kim, yapan kim, onlar, eh sistemi **NATO**'ya bedava mı verecekler, hayır, satın alınması gerek, o zaman ne görüyorsun, anasının nikâhına patlayan bir şey, bulunan formül de **NATO** ülkelerinin ulusal onayları sağlandıktan sonra giderleri aralarında paylaşmaları! Şimdi cümbüşe bakın, eski sistem bozuk diyen, **Amerika;** yeni bir sistem lazım diyen, **Amerika,** bu yeni sistemi yapan **Amerika, NATO**'ya kaktırmaya kalkışan yine **Amerika!**

Böylesine açıkgözlük mü dersiniz, açgözlük mü?

Ne demiştim, **'hür dünya'** denilen düzen güçlünün daha az güçlüyü sömürmesi esasına dayanır, **Amerika** da bunu yapıyor, **Rusya**'yı öcü gibi kullanıp ikide bir yeni silahları 'müttefiklerine' anasının nikâhına resmen kaktırıyor. Öbür fukaralar da, ne halt etsin, boyun eğip ceremesini çekiyorlar.

Yooo, bu defa öyle olmadı, bir **Londra** haberi yakaladım, İngilizlerin kafası bozulmuş, bırak Allah aşkına sen de diyen bir halleri var, adamlar galiba haklı, zira bunların **Nimrod** dedikleri yeni bir uçakları Amerikalıların **Awacs**'larından aşağı değilmiş, aynı erken uyarı sistemini ulusal olarak kendi uçaklarıyla yapabilirlermiş, o zaman ne diye dünyanın parasını ödeyip **Amerika**'nın mallarına pazar olsunlar, öyle mi? **İngiltere** resmen açıklıyor, biz erken uyarı sistemimizi kendi uçaklarımızla yapacağız, işte bu kadar.

Emperyalist **'batılı' sistem**in kendi içinde hem çelişkili, hem de sömürücü bir düzen olduğuna bu ilginç bir örnek, ama örnek bir değil, bin. Şimdi, şu erken uyarı hikâyesinin, bizi ilgilendiren yanına dikkatinizi çekmek istiyorum: Havadan **erken uyarı** sistemine geçilmesi halinde, zaten modası geçmiş **Türkiye**'deki Amerikan ve **NATO** üslerinin önemi büsbütün azalmaz mı, bunu bir 'pazarlık' kozu zanneden sağcı hükümetler büsbütün açıkta kalmaz mı? Bu bir. İkincisi, **Sovyetler**'le sınırdaş olan **Türkiye**'ye yeni sistemin 'askeri' yönden ne kadar katkısı olabilecektir ki, Amerikalılara bir de bu yüzden para ödeyelim?

Hadi, bir düşünün bakalım.

XV

BİRBİRİNİ "KAZIKLAYAN" MÜTTEFİKLER

Emperyalist **'batılı' sistem,** ortaklaşa savunma' yaldızıyla ortaklarının gözlerini boyayıp, sistemin güçlülerinin daha az güçlülerine 'mal satması' yalanını içerir mi demiştim, aynı **'havadan erken uyarı'** sistemine bağlı olarak ortaya çıkan batılılar için ikinci büyük çelişkiyi döküp saçayım da dediğimin havaya konuşmak olmadığı iyice anlaşılsın!

Efendim, Almanlar da, bu **Awacs** tasarısında su koyverecek gibi görünüyorlar, aman o nasıl söz mü, **Amerika**'nın **Avrupa**'daki bir numaralı müttefiki Alaman, hiç **Washington**'un sözüne karşı gelir miymiş filân demeyin, zira işin içinde iş var.

Hele görelim.

Çoğunuz bilir, bilmeyeniniz de şöyle böyle işitmiştir, **Amerika, Latin Amerika**'yı babasının çiftliği sayar, bu bölgede İngiliz emperyalizminin yerine kurulduğundan bu yana, hemen her ülkedeki her gelişmeyi dikkatle izler, burnunu aralıksız içişlerine sokar. Sokar da ne yapar, sözgelişi **Brezilya**'nın kafası bozulur: **Batı Almanya**'dan atom (nükleer) santralı almaya kalkışırsa, düpedüz engeller. Şaka maka değil, böyle de olmuştur bu, **Almanya** 1975 Ocak ayında **Brezilya** ile 4,7 milyar dolarlık bir nükleer yardım anlaşması imzalamıştır, amaç gelişmekte olan bu **Güney Amerika** ülkesinde atom santrallarının kurulması, orada da bizde olduğu gibi enerji açığı olmalı, herhalde bununla kapatmayı düşünmüşler, **Amerika** buna sevinmeli değil mi, ne münasebet, **Almanya**'ya bozuluyor, anlaşmaya itiraz ediyor, gerekçe olarak da neyi göste-

riyor bilin bakalım: **Brezilyalılar, nükleer santral sahibi olursa, atom bombası yaparlarmış!** Pes mi?

Almanya'nın **Amerika**'ya bozulması biraz bundan, ama biraz da başka bir nedenden: Bizim basında da adı geçti. Almanların **Leopard** tankları vardır, **NATO** içinde **Batı Alman** endüstrisi bu tankları 1980'lerin sonuna kadar en etkili, en kral tank kabul ettirmek istiyor, kısacası o da **Leopard** tanklarını **NATO**'lu müttefiklerine kaktırıp yolunu bulacak. Bulacak ama, **Amerika** bırakırsa, zira onların elinde de **XM-I** adını verdikleri yeni tanklar alesta duruyor, **Washington** göz göre göre Amerikan silah endüstrisinin çıkarını Alman endüstrisinin çıkarına feda eder mi? Nasıl etmez, **Amerikan Genelkurmayı** inceleme minceleme derken pat bir karar çıkartır, der ki, biz bu işi biliriz, askeri bakımdan elledik külledik, gördük ki **XM-I** tankları, **Leopard** tanklarından üstündür. Alman silah endüstrisi yedi mi zokayı? İş inada binerse ne olur, **Amerika** kendi tanklarını **NATO**'lu müttefiklerine kaktırır, böylece Almanları dünyanın parasından eder.

Emperyalist **'batılı' sistem**in içindeki çelişkiler nasıl işliyor görüyorsunuz ya, o bizim aklı az politikacılarımız kürsülere çıkıp da **Amerika** şöyle asar böyle keser dediler mi, inanmayın. İşte **Amerika** böyle yapıyor, Alamanın da, İngilizin de gözünün yaşına bakmıyor.

Peki İngilizler, **erken uyarı** sistemini kabul etmeyip kendi sistemlerini uygulayacaklarını bildirmişler, Almanlar ne yapmış?

Bizim gazeteler üstünde pek durmadı. **Alman Dışişleri** ve **Savunma Bakanları** kalkıp **Washington**'a gittiler, ciddi ciddi bu sorunları tartıştılar **Carter** yönetimine besbelli o kadar da enayi olmadıklarını anlatmaya çalıştılar, haberlere bakılırsa, Amerikalılar Almanları yatıştırmış biraz, fakat tam bu sırada Alman kaynaklı haberlerin **erken uyarı** sistemi konusunu ortaya atmış olmalarına ne demeli?

Almanlar da İngilizlerin yaptığının bir başka türlüsünü yapıyorlar, diyorlar ki atom santralları, **Leopard** tankları konusunda **Amerika Almanya**'nın çıkarlarını tanımazsa, **Almanya** da **erken uyarı sistemi**ne katılmaz. İşte o kadar, al âşıklarını git kumda oyna! Başka deyişle, kapitalistin birisi öbürüsüne, ancak kendi

malını satmasına izin çıkarsa, onun malını satın alabileceğini bildiriyor.

Kıssadan hisse, **'batılı' 'hür dünya' aslında birbirini kazıklamanın hür olduğu dünyadır, gücü gücünün yettiğini kazıklar,** işte örnekler, (Daha bitmedi) bizim gibi gelişmekte olan ülkelerin bu para hırsıyla birbirini yiyen kurtlardan kalkınma yardımı ummaları enayilik değilse, enayiliğe çeyrek kala bir saflıktır ki, aksini düşünmek ihaneti dostluk diye yutturmak demeye geleceğinden ağır bir yargılama olur. Bu bir.

Bir lâf da solcularımıza: Ortalıkta çokuluslu tekeller lâfından geçilmiyor, bundan hareket ederek bütün emperyalist **sistem**i handiyse çelişkisiz bir bütün sayma eğilimine giriliyor, örnekler de göstermektedir ki, **çokuluslu da olsa kapitalizm kapitalizmdir, tarihsel ve ekonomik çelişkilerinden kurtulamaz.** Günümüzde ulusal öğe hâlâ etkisini gösteriyor, bu da hesaplara dahil edilmeli.

Şimdi de sıra, **General Dynamics** firmasının **Avrupa**'ya attığı kazıkta!

XVI

KAZIĞIN KATMERLİSİ

Bizde, (bizde deyişim ağız alışkanlığı, aslında dünyanın her yerinde) iki tür politika meraklısı var, bunlardan birisi, politikanın kendisine değil, dedikodusuna meraklı, falan ne demiş, filan ne yapmış, falanın partisi kazanır mı, kazanmaz mı, bunların sözünü eden, dibini kurcalayan meraklı tip; ikincisi, politika dediğimiz zırıltının üstünde döndüğü temelleri araştıran, neyin neden dolayı öyle olduğunu, kimin hangi sebepten öyle dediğini bulup çıkararak, halka yaymaya çalışan meraklı tipi; politikacılar da, onların dümen suyunu izleyen kötü basın da, politika meraklısının birincisini sever, öylesini çoğaltmaya çalışır, nedeni belli, ikincisi işine gelmez de ondan; oysa hem dünyada çoğalmakta olan tür ikincisidir, hem bizim burada söyleşmeye çalıştıklarımız onlardır.

Eh sizi de öyle bir politika meraklısı farzedersek, iki yıl kadar önce **Avrupa**'da büyük sorun haline gelen bir uçak satışını hatırlamanız lazım: Hepsi **NATO** üyesi dört **Avrupa** ülkesi hava kuvvetlerindeki eskimiş **F-104 Starfigher** uçaklarının yerine yenilerini almaya niyetlenmişlerdi de, acaba Fransız yapımı **Mirage FI-E** uçaklarını mı alsak, yoksa Amerikan yapımı **YF-16** uçaklarını mı diye tereddüte düşmüşlerdi, iş büyük işti ha, yüzlerce uçak satılacak, ayrıca **Danimarka, Hollanda, Belçika** ve **Norveç**'in hava kuvvetleri satın aldıkları uçağa, daha doğrusu o uçağın ülkesine "biraz gebe" kalacaktı.

Fransızlar biliyorsunuz, dünya silah pazarına girmeye pek iştahlı, uçaktan tutun da öteki pahalı silahlara kadar hepsinden iyi kötü, bir şeyler üretiyorlar, ürettiklerini de satmak istiyorlar, bu

Mirage FI-E'leri adını andığım ülkelere satabilmek için, neler yapmadılar neler, geniş ve önemli bir pazarın elden kaçacağını gören Amerikalılar neredeyse gökteki ayı vaadettiler, al takke ver külah çekişmeyi kazandılar, Fransız **Dassault** firması davayı kaybetti, Amerikan **General Dynamics** ise kârlı çıktı.

Buraya kadar, pek bir şey yok gibi değil mi?

Efendim, mevlüdün firaklı yeri arkadan geliyor!

General Dynamics, malını satabilmek için Avrupalılara sütlü sütlü melemiş, onların endüstrilerine bazı olanaklar tanımış, yapılan anlaşmaya göre üretilecek uçakların bazı önemli aksamı bu ülkelerdeki fabrikalarda yapılacakmış. özellikle motorları, elektronik donatımları filan. Öyle ki, bin uçak hesabı üzerinden, bu şekilde, dört ülkenin verdiklerinin yüzde 58 kadarını geri almış olacaklarını belirtmiş Amerikalılar, 348 uçak içinse, bunun iki milyar doları aşacağını ileri sürmüşler İşte müttefik dediğin de böyle olur, hem sana uçak yapıyor, hem de verdiğin paranın bir kısmını geri kazandırıyor, böyle müttefiki bul, kuş sütüyle besle. Yalnız... Evet, yalnız imzalanan **'memorandum of understanding'**te şöyle bir ihtirazi kaydın konulması da unutulmamış elbet, efendim, Amerikalılar dört ülkeye bu olanakları tanıyorlarmış ama, bir şartla: **Bu ülkelerin 'akla yakın bir biçimde rekabet fiyatlarını korumaları' şartıyla!** Mevlüdün firaklı yeri de işte burası. Geçenlerde bu maddeyi ileri sürerek, **Belçika**'nın **Charleroi** elektrik atölyelerinde üretilmekte olan uçakların radar siparişini iptal ediyor mu sana? Arkasından benzer iptaller öteki üç ülkeye de yöneltiliyor mu? Eh ne yapsın, adamlar, **Avrupa**'da enflasyon almış yürümüş, işçi ücretleri artmış, maliyet yükselmiş, **Amerika** ise bunu fırsat bildiği gibi sözleşmeyle verir göründüğü her şeyi yine sözleşmeye koyduğu bir maddeyle küt diye geri alıyor.

Şimdi **Danimarka**'nın kafası bozulmuş, öbür üç ülkeyle kurdukları konsorsiyoma işi yatırmak önerisinde bulunuyor. Zira bunlara ayrıca birlikte yapımına geçilecek uçakların başka ülkelere de ihraç edilebileceği, ihraç arttıkça da paylarının artacağı vaadedilmiş, şimdi fiyatlarınız rekabete elverişli değil denilip çırak çıkarılıyorlar, kafaları kızmaz mı, kızar, ama işi yatırmaları da zor, zira geri dönülemeyecek kadar ileri gitmişler. Hani iki ucu boklu ço-

mak lafı vardır ya, "büyük müttefik" **Amerika**'nın, **'batılı' "hür dünya"**nın savunması ve selameti adına, küçük müttefiklerine attığı bir kazık da bu.

Peki ben bunu nereden öğreniyorum? Bu bile emperyalist **sistem** içindeki kurtlar sofrasının niteliği hakkında hepimize bir ders: Başlangıçta dört ülkeye **Mirage FI-E**'leri satmak isteyen Fransızlardı ya, davayı kaybettikten sonra işin gelişmesini canavar gibi izliyorlar, hem kendi kamuoylarını, hem dünya kamuoyunu durumdan 'haberdar' ediyorlar. İşte siz **Amerika**'yı yeğlediniz ama, görün attığı kazığı kabilinden!

Sözü bağlayalım, **'batılı' 'hür dünya',** 'demokrasilerin dayanışması' vs. emperyalist **sistem** içersinde büyüklerin küçükleri sömürmesinden, kazıklamasından başka bir şey değildir, bir koca yalandır, bunun kanıtı da işte hem büyüklerin küçüklere, hem de birbirlerine attıkları şu kazıklarla gözler önüne serilmektedir. **Sistem**in içyüzünü ve işleyişini iyi anlayalım ki, ilişkilerimizi düzenlerken enayi yerine konmayalım.

XVII

NE DOYUM VAR, NE DE MUTLULUK...

Biz bunları **Miss Higgins**'le konuşurduk, o günler çok uzaklarda kaldı, tarihini bile çıkaramıyorum artık, ama handiyse yirmi beş yıl oluyor. Endüstri uygarlığı, bir yerden sonra, insanı hem düzene, hem topluma, hem kendi kendine yabancılaştırır? Nasıl yalnız ve savunmasız kılar? **Batılı** toplumlar, bilimle üretimi kaynaştırarak çağdaş teknolojiyi yaratmış; gelişmiş kapitalizm yeni kârlar aradığı için, sürekli yeni ihtiyaçları kışkırtıyor; endüstri toplumunda iş o kerteye varıyor ki adam olmak demek, reklamlardaki hayat **standingi**ne ulaşmak demek, filan mobilyalarla döşeli salonun yoksa, araban filan marka değilse, filan tatil köyünde yazlığa gidemiyorsan, git kendini öldür. Bu **standingi** (yaşama düzeyini) elde etmek, karmaşık endüstri toplumunun çarkları içersinde bireyin kendini harcamasını gerektiriyor. Acımasız olacak, eş, dost, arkadaş, aile, gözü görmeyecek, dostluk, dürüstlük, iyilik, yardımlaşma ne kelime, var mı yok mu başarı, bunun ölçüsü ne belli: Para, ün, mevki!

Birey, –hele gelişmiş, aşırı derecede uzmanlaşmış **batılı** toplumlarda– bu çarka girdi mi, çok geçmeden hem öteki insanlara yabancılaşıyor, hem kendine. **Sistemin ona sürekli olarak tek ve en önemli başarı belirtisi diye gösterdiği şeyleri sağlasa bile doyuma ulaşamaz, çünkü icat edilen ihtiyaçlar sonsuz, oysa kazanılan para daima sınırlıdır. O halde, her reklam edilen ürünle yeni mutluluk vaadedildiği halde, bu gelişmiş endüstri toplumu, gerçekte bir doyumsuzluk ve mutsuzluk toplumu.** Çalışıyor, çabalıyorsun, yıllar son-

ra bir yere geldim sanıyorsun, bir de bakıyorsun ki, arpa boyu yol gitmişsin, önünde daha çok uzun yıllar var, geldiğin yer bir anlam taşımıyor, çaban boş, mutluluk hayal. O zaman içini bir kaçış isteği sarmaz mı? Bu insanlık dışı toplum düzeninden kaçmak...

Son yirmi beş yıldır şu söylediklerimi kanıtlayacak çok olay yaşadık.

Miss Higgins söylerdi ama söz sanırım onun değildir: **"– Şu meşhur batı uygarlığının bireye yirmi yılı bulan öğretim sonunda sağlayabildiği hayat biçimi, ölünceye kadar dar bir büroda bir yazıhane arkasında oturmaktır."** 1968'den itibaren **Amerika**'dan başlayarak bütün batıyı saran 'itirazcı' gençlik hareketinin ve eylemlerinin kökeninde bu düşünce bulunuyordu. Haksızlar mı? **Amerika** sözde dünyanın en güçlü, en zengin, en büyük ülkesi, çocuklarına ne sağlayabiliyor: Kıyasıya bir başarı savaşı, birbirinin kafasına basan insanlar, bir avuç tekelin çıkarları için dünyanın dört bir yanında, ölmek ya da bir büroda bir yazı masasının ardında ömrünü tüketmek. O tarihte düzeni değiştirmek için devrimci çıkış arayan gençlerin çoğu, 'babamız gibi olmak istemiyoruz' demekteydiler Ne var ki, gelişmiş kapitalist endüstri toplumu bu türden devrimciliklere karşı adamakıllı örgütlenmiştir, 1968 hareketlerinin sonucunu biliyorsunuz, **Amerika**'da şiddete yönelen zenci Müslümanlar, kara panterler, öteki radikal hareketler, birer ikişer ufalandılar, onların uzantısı sayabileceğimiz **Avrupa**'dakiler de...

Düzenin baskısı insanı, özellikle gençliği, bir değiştirme eylemine iter de –ister yanlış tutulduğundan olsun, ister toplumsal bir tabanı olmadığından–, bu eylem boşa çıkarsa, mutsuzluğun kışkırttığı kaçış bambaşka yollardan kendini gösterecektir. Bunu da yaşadık, yaşıyoruz: Şu **hippilik** dediğimiz nedir, endüstri uygarlığının acımasız baskısından bunalan, düzene yabancılaşmış kişiler, düzenden kaçıyor ve mutluluğu yarı doğaya, yarı dinsel bir mistikliğe dönüş diyebileceğimiz bir çekimserlikte arıyorlar. **Hippilik** basbayağı çekimserlik, birey topluma, toplumun dozunu gittikçe artıran istek ve baskısına karşı, sayım suyum yok diyor, çekiliyor: Kısmen göl kıyısına, dağa, bayıra, kısmen esrarın, afyonun, eroinin yalancı cennetine. Çoğumuz şaşırmıştır, yahu bu çocuklar en

zengin ülkelerin çocukları, nasıl o rahatı bırakır da eski dervişler gibi bir lokma bir hırka diyerek, **Katmandu** yollarına düşerler? Cevabı basit, bir rahatı bırakmıyor, bir rahatsızlıktan kaçıyorlar.

Bu kaçışın bir başka belirtisi, mistisizmin örgütlü tarikat bolluğuna dönüşmesidir. **Amerika**'da inanılmayacak kadar çok din ve tarikat olduğunu duyuyoruz. Hıristiyanlık inanılmayacak biçimlere dönüştürülmüş, Yahudilikle birleşmiş olanı var, putataparlıkla birleşmiş olanı var, Yezidilikle birleşmiş olanı var, İslamla kaynaşanı var, var oğlu var. Gündelik hayatında umutsuz ve doyumsuz küçük burjuvazi için bu tarikatlar hiç olmazsa bir ahret mutluluğu vaadediyorlar. Aralarında bu mutluluğu bir yeryüzü cennetinde sağlayabilecek olduğunu iddia edenler de çıkıyor, o tabii daha iyi. İşte şu yüzlerce 'müridi' bir arada intihar eden **'Halkın Tapınağı'** tarikatı bu sonunculardan. İnsanlık niteliklerini kaybetmiş bir çıkar toplumunun bireylerini nerelere sürüklediğini bu örnekten daha iyi ne gösterebilir?

Şu genel birkaç düşünceden ilk çıkarılacak sonuç acaba bizim o çok tutkusal ve duygusal **batı** yandaşı 'ilericilerimizi' öfkeden ayağa kaldıracak şu saptama mıdır: **çağdaş ve gelişmiş denilen batı toplumu yaşadığımız yüzyılı bir dünya savaşları dönemi yapmakta yetinmemiş, kendi içinde sürekli mutsuzluklar yaratarak kendi bireylerini kendisine yabancılaştırıp umutsuzluğun götüreceği en son iskeleye, ölüme sürüklemiştir.** Batı uygarlığının tartışmasız hayranları için, ne büyük bir darbedir bu.

XVIII

KENDİNİ TANIYAMAYAN "BATI VİCDANI"

Allah bilir, şu **Jonestown** olayını bir delinin sapıklığı saymaktan çıkarıp, kapitalist endüstri uygarlığının çıkmazına bağlayışıma şaşanlar çıkmıştır Hemen söyleyeyim, düşüncem daha başlangıcında bu idiyse de, fikrin babası ben değilim. Yabancı dil bilenler olayı batılı dergi ve gazetelerden izleyenler, görmüşlerdir: Batı basını, aynı düşünceyi işliyor. İçlerinden birisi, hemen hepsinin ortak tutumunu ve düşüncesini yansıtan şu ilginç cümleyi yazmış: **"Dehşete düşmüş batı vicdanı, aynada birdenbire kendisini görüyor ve tanıyamıyor."**

Olayı başından izlemeyenler için, bazı gerekli bilgiyi verelim mi?

'Halkın Tapınağı' öteki tarikatlar gibi bir tarikat, başında **Jim Jones** diye bir din adamı bulunuyor. Amerikan tipi din adamı ama, yakışıklı, ağzı laf yapan, etkileyici. İlişkileri müthiş, **Başkan Carter**'in karısından tutun, **Başkan Yardımcısı Mondale**'a kadar. İşlediği fikirler benimsenmeyecek gibi değil, bu toplum kokuşmuştur, yoksullar ezilmektedir, onları tutup kaldıralım, toplumsal dayanışma içinde olalım, faşistlere ve nazilere karşı gelelim, vs. Bunun yanısıra dünya malından vazgeçmeyi, azla kanaat etmeyi, çok çalışmayı, mutluluğu özveride aramayı öneriyor. Yalnız bu özveri isteği biraz tuhaf, tarikata girenler malını mülkünü oraya bağışlıyorlarmış, tarikatın verdiği kadarıyla yetiniyorlarmış, kaldı ki 'peygamber'in tarikat üyeleri üzerinde egemenliği mutlak ve tartışmasız, astığı astık, kestiği kestik. Birtakım fırıldaklar çevirdiği söylentileri yayılınca, **'FBI**'dan, nazilerden ve öteki düşman-

lardan kurtulmak için, **Jim Jones** takımını toplayıp **İngiliz Güyan**'ına göçediyor, orada **Jonestown**'ı kuruyorlar, varlıklarını büsbütün doğaya adamış oluyorlar.

Olayın patlak verişi, bildiğiniz gibi, **Temsilciler Meclisi Üyesi Ryan**'ın, yanında bazı televizyon ropörtajcılarıyla birlikte, incelemelerde bulunmak için **Jonestown**'a gelişiyle başladı. Daha önce **New West** diye bir gazete **'Halkın Tapınağı'** tarikatında olup bitenler üzerine müthiş şeyler açıklamıştı: **Jim Jones** bir mutlak egemen, tarikat üyeleri sanki onun köleleri, silahlı muhafızlar onda, istediğini çırılçıplak soydurmak, istediğini kırbaçlattırmak onda, her dakika ölüme hazır olun deyip intihar talimi yaptırmak onda. İşte **Ryan,** sorumluluk sahibi bir milletvekili olarak, bunlar doğru mu yanlış mı, izlemeye geliyor. **Jim Jones**'in bundan hoşlanmadığı kesin, adamın dönüşünü önlemek niyetindedir, bir fedaisini uçağı düşürmekle görevlendirir, adam **Ryan**'ın uçağına binemeyip öteki uçağa kalınca, milletvekiline ateş açar, daha önce oraya gelmiş öteki muhafızlar da işe karışırlar, **Ryan** da ölür, yanındakiler de.

Arkasından toplu intihar olayı geliyor Siyanür karıştırılmış portakal suyunu, bütün üyeler "anne, anne, anne" diyerek kaşık kaşık içiyorlar, ölüyorlar Olayın en ilginç ayrıntısı, elbette **Jim Jones**'in kanser olduğunu, yakında öleceğini bilmesi. Olay üzerinde konuşan bazı ruh uzmanlarını dinlerseniz, megaloman ve psikopat olduğu besbelli olan **Jim Jones,** ancak bu türden hastalarda görülen bir davranışla kendi ölümünü tarikatının üyelerinin ölümüyle bütünleştirmiş.

O zaman dehşet verici soru şu mu oluyor: Peki yüzlerce tarikat üyesinin gık demeden ona uymasına ne buyrulur?

Hepsinin uymadığı saptandı, aralarında kaçanlar olmuş, doğrusu beni daha çok kaçmayanlar ilgilendiriyor, onların davranışlarına akla yakın bir çözüm arıyorum. Sanırım bu aramanın getireceği, **endüstri toplumunun yabancılaştırdığı bireylerin kişiliklerinden soyunması gerçeği olacak. Düzen onları öylesine eziyor, öylesine mutsuz, doyumsuz ve çaresiz bırakıyor ki, kurtuluşu varlıklarını adadıkları bir tarikata girmekte buluyorlar.** Varlıklarını adamak sözü önemli, zira tarika-

ta girdikten sonra artık kişilik olarak, birey olarak siliniyor bunlar, 'peygamber' geçinenin iradesiyle şekillenen bir bütünün parçacıkları haline geliyorlar. Bunu **Profesör Devereux** şöyle açıklamış:

"... Olay sayılabilecek olan intihar değildir, neredeyse mantığa uygundur o, çünkü Halkın Tapınağı üyeleri tarikata girdikleri andan itibaren kişiliklerini 'şeyhleri' Jim Jones'in ellerine teslim ettikleri için, birey olarak zaten bir çeşit ölüydüler. Tarikatın içinde erimek yolunu seçmişlerdi, fiziksel olarak yokolmaları işin bir gereğiydi artık, hatta mantığa uygun sonucu..."

Dinsel toplumbilim uzmanı **Gurtwirt**'e göre ise, **Batı**'da tarikat mistisizmi, uyuşturucu salgını; öğrenci hareketleri, zenci terorizmi ve şehir gerillası dönemlerinden artakalmış bir umutsuzlar yığınını taban ediniyor. Eh, bu tabanın, artık handiyse makineleşmiş bir endüstri sonrası toplumunun, kendine ve düzene yabancılaştırdığı, umutsuz kişiler olduğunu söylemek, pek yanlış değilmiş demek. Yalnız galiba bir noktayı daha eklemek fena olmayacak: **İnsanı ahret umutlarıyla değil, pozitif bilimlere dayanarak mutlu edeceğini temel ilke sayan çağdaş endüstri uygarlığı –kökeni 18. yüzyıl–, bütün mistisizmlerin kökeni ve dinlerin anası olan ölüme çare bulamadıkça, gelişmiş toplumun gelişmiş insanını bu türden inanılmaz umutsuzluklara düşmekten kurtaramayacaktır.**

XIX

O AVRUPA NERDE, BU AVRUPA NERDE?

Aklıma hep **Romain Gary**'nin akıllıca sözleri geliyor. **Batı,** özellikle **Avrupa** uygarlığından söz edilirken, ince ince dalga geçer. **Avrupa,** kendinde olmayan hammaddelerin bolluğuna ve kolay elde edilirliğine dayanan bir uygarlık kurmuştur, ne var ki, on dokuzuncu yüzyıl içinde elinde tuttuğu hammadde deposu sömürgeleri, yirminci yüzyılın başından itibaren birer ikişer kaybetmeye başlamış, sonunda gerçekleştirdiği kocaman teknik mekanizmayı işletebilmek için eski sömürgelerinin insafına kalmıştır. Oysa, **Afrika** ve **Güney Amerika** ülkeleri petrol vermedi mi, **Batı** felce uğrar, besin göndermedi mi, çoğu aç kalır, öteki hammaddeleri kıstı mı, sanayii durur.

Besbelli **Gary,** sözlerini bu kelimelerle söylememiştir ama, anlamı budur. Eh, **İran**'ın şu kadar günlük grevi sonunda doğan petrol açığının o anlı şanlı ve güçlü **Batı** ülkelerinde ne türlü sıkıntılara, darlıklara ve bunalımlara neden olacağını görüp de **Romain Gary**'yi hatırlamamak elde mi? Söz arasında ondan söyleştiğimizi unutmadım, bildiğiniz gibi ünlü bir romancı, yaman bir rejisör, **İkinci Dünya Savaşı**nda hür **Fransız Hava Kuvvetleri**'nde pilot, daha sonra **Fransız Dışişleri Bakanlığı**'nda diplomat. Bu kadar laf, söylediklerinin boşuna olmadığını belirtmek için. Bu işlere aklı erer, yani. **Avrupa**'nın **Ortakpazar**'la, ona benzer başka dümenlerle, azgelişmiş, ya da gelişmekte olan hammadde ülkelerini kendisine bağlayıp, önemli bir güç olamayacağından emin. Nedeni de çok basit ve açık: Siz diyor, bu hammadde ülkelerini sömürge iken bile elinizde tutamadınız, nerde kaldı ki

uyanıp bilinçli olarak çıkarlarını savunmaya başladıktan sonra, elinizde tutup, işinize koşasınız.

Bu sözlerde büyük hakikat payı var.

Cumhuriyeti yapan kuşak –ki gerçekte **Osmanlı**'nın meşrutî döneminde yetişmiş, yarı alafranga, yarı alaturka bir kuşaktı– **'Avrupa**'ya inanırdı. **Mustafa Kemal Paşa,** bir avuç askeriyle 'yedi düveli' dize getirmiş, ülkeyi saldırgandan kurtarmıştı ama, **'İstiklâl-i tam'** içinde yaşayabilmesi için, **'muasır medeniyet seviyesine ulaşmasından'** başka çare göremiyordu. O tarihte, **'muasır medeniyet seviyesi'** neydi derseniz, cevabı belli: **Avrupa.** 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başı, **Avrupa**'nın, yeryüzünü gerçekten titrettiği bir zaman parçasıdır Hele bir düşünün, **Avrupa** ülkeleri dışında 'bağımsız' diyebileceğiniz ülke kalmış mı? Koskoca **Hint,** koskoca **Çin, İran** ve **Osmanlı İmparatorlukları** bile sömürge, ya da yarı sömürge durumuna getirildikten sonra, gerisinin çekiver kuyruğunu. Üstelik bu büyük emperyalist güç, aynı zamanda o zamana kadar eşine rastlanmamış bir teknolojik güç oluşturuyor. Ne silahlarıyla, ne ürettikleri mallarla, ne kültürleriyle başa çıkabiliyorsun. Yeryüzünün söylenmiş son sözüdürler, gerçekten 'tam bağımsız' yaşamak niyetinde isen, en az onlar kadar 'mücehhez' olacaksın. Bunu **Mustafa Kemal** böyle diyordu da, rutuculuklarıyla ünlü Japonlar başka türlü mü söylüyorlardı sanırsınız. Eğer **Japonya,** daha o tarihte tam ya da yarı sömürge durumuna düşmediyse, bunu biraz elbette coğrafya konumuna, ama bir o kadar da **'muasır medeniyet seviyesine'** ulaşma çabasında kaptığı önceliğe borçluydu.

O **Avrupa** nerede, bugünkü **Avrupa** nerede? Evet, hâlâ güçsüz sayılmazlar, hâlâ yeniliklerin çoğu oradan geliyor, değer yargılarının çoğu orada oluşturuluyor, yine de, **Gary**'nin dediği gibi, **Avrupa** aslında **Rusya** ve **Amerika**'da varlığını sürdürmektedir, bu da bir yozlaşma biçiminde olmaktadır. Hele **İkinci Dünya Savaşı**ndan sonra, yeryüzü yeni ve büyük bir uyanışı yaşıyor, daha düne kadar esamisi okunmayan halklar, bugün en eski özelliklerini ve niteliklerini 'emperyalizm' tarafından atıldıkları çöplüklerden bulup çıkarıyorlar. Dün **Batılı** gibi hissedemediğinden, **Batılı** gibi giyinemediğinden, **Batı**lı yaşantısına uyamadığından eksikle-

nen, nice halk, bugün **Batı**'nın normlarını ve değerlerini bir yana itmiş, en azından onları kendi kişiliğinin potasında eriterek, yeni bileşimler yapmanın gereğini anlamıştır.

Bunun kökeninde temel bir saptama yok mu?

Yerküre dediğimiz şu gezegen, yaşantısının çeşitli dönemlerinde, nice uygarlıklara sahne oldu. İyi ama, şöyle yukardan (**Malraux** buna **Cosmique** diyor) bakarsanız, o dönemlerin her birinde yaşanan o uygarlıklar birer **'muasır medeniyet seviyesi'** değiller miydi? Hepsi belirdiler, geliştiler, doruğa yükseldiler, sonra giderek yozlaşıp tarih sahnesinden silindiler. İnsanlık, **Mısır, Roma, Çin, Aztek** vs. uygarlıkları için geçerli olan bu kuralı, geçen yüzyılın sonlarında, **Batı uygarlığı** için geçerli değilmiş gibi alıyordu. Sanki **Avrupa**'da beliren **Hıristiyan/Yahudi,** kapitalist ve teknik uygarlık getirdiği bütün yeniliklerle insanlığın son sözüydü, nokta onunla konmuş, gelişme bitmişti. **Oysa yirminci yüzyılın son çeyreğine girerken, hepimiz anlıyoruz ki, ünlü Avrupa (Batı) uygarlığı da, daha önce gelmiş ve geçmiş uygarlıklar gibi, belirli bir zaman ve yerde, belirli bir süre için egemenliğini sürdürmüş bir uygarlıktır, onun da saltanatı sonuna doğru yaklaşmaktadır.**

Bu temel saptama üzerinde, asıl yenilerin düşünmesini isterim. Eskiler, **Avrupa** ile koşullanmış olanlar, geçirdiğimiz büyük başkalaşmayı pek anlayamadan nasıl olsa yeryüzünden göçeceklerdir.

meraklısı için ekler

I

('Hangi Batı' yayınlanır yayınlanmaz, çeşitli 'batı' yandaşlarından, çeşitli tepkiler geldi. Bunlardan birisi de, Nedim Gürsel'in Yeni Ufuklar'da çıkan yazısıydı. Aynı derginin, şubat 1973 tarihli 233. sayısında, aşağıdaki yazıyla cevaplandırdım. Kitabın ikinci basımına eklemeyi lüzumlu görmemiştim. Fakat Nedim Gürsel kitabına eleştirisini almış, bunun üzerine ben de verdiğim karşılığı tekrar yayınlıyorum.)

BİLMEM. AMA...

Formel mantığın şematik açıklaması şöyledir: a, a ise; b, a'ya karşıt ise; a, b değildir. Diyalektik mantığın şematik açıklaması ise şöyledir: a, a ise; b, a'ya karşıt ise; a, b'yi kapsar. Bu sonuncu şemayı şöyle deyimlemek de olasıdır: Tezle antitezin çatışmasından doğan sentez (bileşim) ayrı ayrı her ikisini kapsayan yeni bir oluşumdur.

Yöntemi, kültür konusuna uygulayalım: Ulusal kültür, yalnız burjuvazinin kültür bileşimi sayılsa bile, aslında antitezi olduğu feodal. tezi olduğu proleter kültürleri de içerir. Bu bakımdan 'bizatihi' kültür kavramının sınıfsal özelliğinden söz etmek yanlış, kültürün sınıfsal açıklamasından, sınıfsal amaçlarla kullanılışından söz etmek doğrudur

Örnek: Fransız kültürü kendi başına ne burjuvazinin, ne işçi sınıfının kültürüdür, Fransız halkının kültürüdür ama, Fransız burjuvazisi bu kültürü **Senegal**'e götürüp **batı** kültürü budur, siz de bunu benimseyeceksiniz dedi mi, o kültürün sınıfsal niteliği emperyalisttir.

'Hangi Batı' adlı kitapta, sorun **Türkiye** için konurken, şu

önemli ayırım yapılmıştır: **Türkiye**'nin sorunu batılılaşma değil, çağdaşlaşma, çağdaş kişiliğini bulma sorunudur.

Çağdaşlaşma, toplumsal gelişme süreci içinde ülkemizin bilimsel verilerin ve toplumsal hareket yasalarının gereğine göre gerçekleştireceği atılımlardır. Bunlar altyapıya doğru gelişirler. Üretici kalabalıkların elbirliğiyle oluşturulurlar. Kültür gibi bir üstyapı planında değil, ekonomi gibi bir altyapı planında gerçekleşirler. Çağdaşlaşmanın, batılılaşmayla ilgisi yoktur. Zira en başta batılılaşma bir üstyapı kurumudur, kültürdür. Kültürün ekonomiyi etkilediği görülmüş, değiştirdiği görülmemiştir.

Batılılaşmaysa, **Türkiye**'de emperyalizmin görülmesiyle ortaya çıkmış, müthiş bir aldatmacadır. Nasıl **Tanzimat** gerçekte bir çökertme hareketi olduğu halde kurtuluş gibi gösterilmişse, batılılaşma da **Tanzimat** esprisinin olmazsa olmaz bir öğesi olduğu halde, kurtuluşun ikinci koşulu olarak ileri sürülmüştür. Gerçekte batılılık, emperyalizmin **Türkiye**'deki elemanları olan levanten ve kompradorların, 'enayi' aydınlar aracılığıyla geliştirdiği, yaman bir sınıfsal araçtır. Zira **batıcılık, batılılaşma tezi, ülkemizde daima 'egemen sınıfların' ideolojisi olarak belirmiş, bu fikri komprador levantenler savunmadığı zaman, egemen bürokratlar savunmuştur.**

Bir toplumsal kategorinin sınıfsal 'aidiyeti' bir üstyapı kurumu olan kültürel alanda ve konularda tavır takınmasından çok, üretimle ve üreticilerle ilişkisiyle belirlenir. Türk aydınlarının en büyük sıkıntısı, üretimi yürütenlerle ilişkisinin hanidir kopuk olmasından doğuyor. Bu kopukluğun nedeni, doğrudan doğruya, batılılaşmak masalıyla uyutulan aydınların asıl toplumsal ortamlarına yabancılaşmasıdır. Buradan bakılınca batılılaşma sloganının, ne büyük bir hınzırlık, ne 'sınıfsal' bir dümen olduğu gayet iyi anlaşılır. **Türk aydını kültür emperyalizminin ajanı durumuna düşürülmüş, üreticisiyle bağları koparılmış. Aslında kozmopolit kıyı şehirlerindeki levanten kompradorları nasıl emperyalizmin ekonomik ayakları ise, yine bu şehirlerde üstelik o levanten kompradorlarla aynı hayatı paylaşan aydınlar kültürel ayakları olmuşlardır.** Zaten, ağızlarından dev-

rimci laflar düşmese de, üretimle ilişkilerinin kopuk oluşu onları masa başı bürokratları durumuna düşürmüş, bu bürokrasiyse genellikle halkın değil, mutlu azınlığın (enazından kendisinin) çıkarlarını savunmuştur. **Aydınların, üreticilerle bütünleşmesi için bir 'egemen sınıf' ideolojisi olan batılılaşma, batıya öykünme tutumunu kökünden eleştirmesi, yerine ulusal bileşime dayanılarak yürütülecek bir çağdaşlaşma tutumunu önermesi zorunludur.**

'Derin' eleştirmeci **Nedim Gürsel**'in bilgilerine sunulur.

II

İLERİCİLİĞİN BÖYLESİ...

1949 içinde olmalı, **Paris**'te üçü beşi bir araya gelen solcu delikanlılar, sosyalist bir örgüt oluşturur, örgütlerine ad koymak gerekince, son **Osmanlı** ilericilerinin yaygın adına sığınırlar: **"İlerici, Jöntürkler Birliği."** Hepsi hızlı, atılgan ve gözü pek olan bu yiğitlerden, hiçbirisinin aklına, 'Jöntürk ilericiliğinin' geçerlilik derecesini tartışmak gelmiyordu. Nasıl gelsin, hepsi klasik 'maarif'in tarih bilgisini edinmişler, hepsi 'zalim **Osmanlı** padişahlarına karşı, **Avrupa**'da hürriyet mücadelesi veren Jöntürklerin efsanesiyle' büyümüşler.

Jöntürk demek, ülkesini özgürlük uğruna bırakıp, gönüllü bir sürgünde, 'zalim padişaha karşı savaşım veren yiğit aydın demek. Acaba öyle mi?

Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa, Paris'ten **Sultan Abdülaziz**'e bir 'âriza' gönderiyor: Memlekette 'meşrutiyeti tesis ve umumi ıslahat icrasını' saygılı ama anlamlı bir dille rica etmektedir. Ne hikmetse, Mısırlı Prens dilekçesini Fransızca yazmış, **Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik** ve **Sadullah** beyler Osmanlıcaya çeviriyorlar, **Tasvir-i Efkâr** gazetesi tarafından halka dağıtılıyor **Sadrazam Âli Paşa** buna bozulur, 'yeni Osmanlılar'ı cezalandırır İşte 'methaldar olduğu anlaşılan' **Ziya Bey (Paşa) Kıbrıs Mutasarrıflığı**na, **Namık Kemal Bey** ise **Erzurum Vali Muavinliğ**ine atanırlar. **'Muhbir'** gazetesiyle **Mısır Hidivliği** sorununu kurcaladığı için de, **Ali Suâvi Kastamonu**'ya gönderiliyor. İlginç bir cezalandırma biçimi değil mi?

Mustafa Fazıl Paşa ne de olsa prens, bu zavallı aydınları

kaderlerine terketmek ona yakışır mı? Hepsini **Paris**'e yanına çağırıyor. **Ziya Paşa** ile **Namık Kemal,** 17 Mayıs 1867'de Fransız Bandıralı **Fresni** vapuruyla **İstanbul**'dan ayrılıyorlar. **Ali Suavi 'Kastamonu** menfasından' kaçırılıyor. **Paris**'te, **Kayazade Reşat, Menapirzade Nuri, Çapanoğulları**'ndan **Agâh** ve **Sağır Ahmet Beyzade Mehmet** beyler de onlarla birlik oluyor. Bu 'hürriyet mücahitlerinin' hepsine **Mustafa Fazıl Paşa** aylık bağlamıştır. Ayrıca, **'Hürriyet'** gazetesinin çıkarılması için, **Ziya Paşa**'nın emrine 250.000 frank vermiştir. Daha şaşırtıcı olanı elbette şu: **Namık Kemal Bey** veliaht **Murat Efendi**'den de yardım görüyordu. Bunu yazan da Jöntürklüğe bulaşmış birisi, **Ahmet Bedevi.**

Sultan Aziz, 1868'de Paris sergisini ziyaret için **Paris**'e gitmiştir ya, **Prens Mustafa Fazıl Paşa Sultan**'ı **Marsilya**'da karşılar, af dileğinde bulunur. Dileği kabul edilir edilmez kapağı **Dersaadet**'e attığı gibi, bir de bakarsınız nazır olmuş. Oysa Jöntürkler onun **Meşrutiyet Sadrazamı** olacağını beklemekteydiler. Beklentileri gerçekleşmeyince ne oluyor, birer ikişer memlekete dökülüşüyorlar. Prens vazgeçince özgürlük davası bitmiştir. Daha da vurucu bir gerçeği öğrenmek istemez misiniz? Dönmemekte direnen **Ziya Paşa**'nın gurbet ellerde yoksullukla pençeleştiğini öğrenen **Sultan Abdülaziz,** ona parayla birlikte şu mektubu yazmıştır:

> **"İşittim ki büyük bir sefalet içinde kalmışsın. Rıza-yı şâhânem haricinde yaşamaklığına rağmen, Sultan Aziz'in fâzıl bendegânından olan bir kimsenin, yar-ü ağyare karşı sürünüp mahvolmasına tahammül edemediğimi bil, âtini yine sen düşün / Sultan Aziz."**

Jöntürk ilericiliği epeyce masonluk, bir hayli Tanzimat kompradorluğudur, işte böyle kişilerin çevresinde döner. Adamı vuran yanı, elbette, 'özgürlük savaşımını sürdüren aydınların' yönetici çevrelere yakınlıkları, hatta bu çevrelere bağlılıklarıdır

Yalnız bu çevrelere mi?

Damat Mahmut Paşa'yı tanır mısınız? Böyle kupkuru sorunca tanımayacağınızı biliyorum, bu zat, **Osmanlı** düşün hayatında önemli etkileri olduğu bilinen **Prens Sabahaddin**'in baba-

sıdır, **Sultan Abdülhamid**'in de enişte si. **Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa** gibi, **Damat Mahmut Paşa** da, **Abdülhamid** istibdadına karşı yurtdışında savaşım veren Jöntürklerin koruyucusu olur. Çünkü hasbelkader, o da gönüllü sürgüne gitmiştir. Evet, padişahın enişte si olduğu halde. Bu işin nasıl olduğunu merak etmez misiniz?

Damat Mahmut Paşa, Abdülhamid'e memleket işlerine değgin 'layihalar verirmiş', padişah günün birinde bunlardan hoşlanmadığını belli etmiş, o da kırılmış. Kendi iddiası, muhalefetinin bu noktadan başladığı yolunda. Bir başka iddia daha var. Hatırlayacaksınız, **Osmanlı**'nın son döneminde en çok tartışılan sorunlardan birisi **Bağdat Demiryolu** imtiyazının hangi ülkeye verileceğiydi, meğerse **Damat Mahmut Paşa** da yılan hikâyesine dönen bu olaya karışmamış mı? Oğulları **Sabahaddin** ve **Lütfullah**'ın özel eğitimlerini yapan **Mösyö Çeza Heke,** bir gün öğrencilerine **Mr. Maymon** adlı bir İngilizin babalarıyla görüşmek istediğini bildirir, görüşme gerçekleştirilince anlaşılır ki, bu **Mr. Maymon** güçlü bir İngiliz şirketler grubu tarafından görevlendirilmiştir, amacı da **Bağdat Demiryolu** imtiyazının İngilizlere verilmesini sağlamaktır. Tabii bunu, nüfuzlu bir Türk aracılığıyla yapacak, seçtiği nüfuzlu Türk **Damat Mahmut Paşa**'nın ta kendisi. **Sultan Abdülhamid**'in hesapları başka, o Almanlarla uzlaşma peşinde, enişte sinin müdahalesine kızıyor, 'oturduğu yerde otursun, benim işlerime burnunu sokmasın' diye haber gönderiyor. Vay sen misin bunu yapan!... **Damat Mahmut Paşa** iki oğlunu kaptığı gibi ülkeyi terkedecek, 'Jöntürkler'e katılacaktır

Nasıl mı? Allah aşkına bakın nasıl!

"... Paşa'nın bu kararından haberdar olan Maymon, kendilerine yardımcı olmak için Lord Salisbury'nın imzasını taşıyan üç pasaport getirerek firarı kolaylaştırmak istemiştir. Lâkin firarın takarrür ettiği gün yolcuları almak üzere Maltepe sahillerine geleceği Maymon tarafından vâdedilen İngiliz vapurunun görünmemesi, Damat Paşa ile oğullarının ümidini kırmış ve Maymon'ın bu işi becerememeyeceğini anlatmıştı..."

"... Avrupa seyahatı, nihayet, dostlarından İsviçreli

Mösyö Charlier delâletiyle vücut bulmuş ve Beyoğlu'nda piyano ticaretiyle meşgul Mösyö Komvendinger de bu hususta kendilerine yardım etmiştir. Mösyö Charlier, Paquet Kumpanyası'nın İstanbul Acentesi Mösyö Reboul ile uyuştuktan birkaç gün sonra Paşa ve oğullarıyla Mösyö Charlier, Hüseyin Daniş Bey ve Paşa'nın hizmetçisi İstanbul'dan uzaklaşmaya muvaffak olmuşlardır..."

Peki, yabancıların **Damat Mahmut Paşa**'ya gösterdikleri kolaylık bu kadarla mı kalıyor? Hayır! Paşa ve oğulları, yurtdışında para sıkıntısına düşüyorlar, **İstanbul**'da malı mülkü var ama, **Paris**'te işine yaramıyor ki! Fakat, **Damat Mahmut Paşa** ve çevresindeki 'Jöntürk aydınları' üzerine bazı yabancı çevreler ne kadar umut bağlamış olmalılar ki, yardım için bir sendika oluşturuluyor.

> **"... Evvelce kendilerini İstanbul'dan kaçırmaya muvaffak olan Mösyö Charlier delâletiyle istikraz akdine teşebbüs etmiş ve bu maksat etrafında da bazı sermayedarlarca bir sendika teşkil edilmiştir. Bu sendikayı Paris'te Rue de Provence 31'de yazıhanesi bulunan Mösyö Silvain ve yine Paris'te Boulevard des Capucines 25'de oturan Mösyö Bousquet temsil ediyordu..."**
>
> **"... Sendika Paşa ve oğullarına ayda 1.000 lira vermeyi kabul etmişti. Bu borç tabii yüksek bir faizle Paşa'nın İstanbul'daki emlâkinden ileride alınacak irad ile ödenecekti. Bu suretle sendikanın matlubu, o tarihlerde, Paşa'ya ve oğullarına verilen 7.500 lira ile 'Osmanlı' gazetesinin Londra'ya nakli münasebetiyle yapılan masraftan (1.500 lira) ve bir de simsarlık olarak verilmesi lâzım gelen 2.000 liradan ibaretti. Yuvarlak bir hesapla borç miktarı takriben 10.000 lira kadardı..."**

İnsanın aklına neler geliyor? 'Jöntürk ilericiliği'ni ya prens ya damat paşalar, prensleri ve damat paşaları da yabancı sendikalar 'finanse etmiş' **Damat Paşa'**nın oğlu 'teşebbüs-ü şahsiyi ve adem-i merkeziyetçiliği' savunuyor. Her ikisinin de Osmanlı maliyesini ve ekonomisini yıkmakta, **Osmanlı** mülkünün parçalanmasını hazırlamakta ne kadar işe yaradığını tarih sonradan gösterecektir.

Jöntürk aydınının biçimsel komprador ilericiliği böyle kişiye bağlı bir ilericilikti, işte.

Ümmet toplumunda saltanat, Tanrı adına, 'emir-ül-mümin' tarafından sürülüyor. İktidar 'bireysel' **Osmanlı**'da iktidarın bireyselliği, padişahın ve halifenin kişiliğinde öylesine yoğunlaşmış ki, 'muhalefeti' bile denetleyebiliyor. **Saray**ın 'yeni Osmanlılardan' da 'Jöntürklerden' de istediği, 'padişaha tam mutavaat'tı. **Osmanlı** ilericileri, gariptir, mülkün padişah tarafından emperyalizme peşkeş çekilmesine pek karşı çıkmazlar da, 'teşkilât-ı esasiye'yi sorun haline getirirler: Anayasa ilan edilir, meşrutiyet gelirse sanki bütün sorunlar çözümlenecektir. Padişahın buna tepkisi hem şiddetlidir, hem de etkili. Hadi bir göz atalım.

Paris'te **Cenevre**'de 'Jöntürk makulesi' işi büyütür gibi olunca, **Sultan Abdülhamid** ötedenberi güvendiği bir bendesini, **Ferik, Ahmet Celâlettin Paşa**'yı 'fevkalade selâhiyetle' **Avrupa**'ya gönderir. **Ahmet Celâlettin Paşa**'nın gizlisi saklısı yok, Jöntürkleri yola getirmeye geldiğini kimseden gizlemiyor, **Paris**'in en ünlü otellerinden birisine yerleşip, mükemmel bir istihbarat ağı örüyor. Jöntürkler arasında, ona **indicateur**'lük edenlerin sayısı hesaba sığar mı? Hangisinin mektubunu okusanız şaşarsınız; hepsi, sözde 'kızıl sultan'ın zulmüne muhalif olan bu aydınlar, garip bir 'göze girmek' telâşı içindedirler. **Ahmet Celâlettin Paşa** da bundan fazlasıyla yararlanır.

En çarpıcı örnek, kuşkusuz **'Mizancı' Murat Bey** örneği. **Ahmet Celâlettin Paşa, Cenevre**'de **Murat Bey**'le birkaç görüşme yaptıktan sonra, ne görüyoruz, ünlü muhalif **Murat Bey,** 'kararlaştırılan bazı şerait dahilinde' memlekete dönmeyi kabul etmiştir. Kabul etmiş ne lâf, dönüyor adam, tarih 2 Ağustos 1897 O sıralarda **Paris**'teki **Osmanlı Sefareti** 'aff-ı şâhâne' benzeri bir 'tebliğ-i resmi' yayınlayacak, bu da öteki Jöntürklerin sapır sapır dökülmesini sağlayacaktır. Nereye ve nasıl mı dökülüyorlar? Görelim:

> **"Gerek Ahmet Celâlettin Paşa'ya dehalet edenler, gerek Paris Sefareti'nin tebliğ-i resmisinden mülhem olarak, bilâhare Sefir Bey'le uyuşanlar arasında, Jöntürk âleminin tanınmış şahsiyetleri ve 'İttihat ve Terakki' müessesesinin müessislerinden iki mefkûreci de bulunuyordu. Uyuşmadan sonra, Cenevre'de çıkan Mizan gazetesi de kapanmıştı. Bunun yerine İshak Sükuti ve Abdullah Cevdet Beyler tarafından, Osmanlı gazetesi çıkarıldı. Lâkin Münir Bey ve bu sırada sahneye dahil olan Ne-**

cip Melhame uyuşması üzerine bu gazete de tatil edilmişti. Dr. Abdullah Cevdet Bey, Viyana Sefareti doktoru, Çürüksulu Ahmed Bey ise Belgrad Ataşemiliteri olmuştu. Serasker Yaveri Şefik Bey Bükreş, Ali Kemal Bey Brüksel, Tunalı Hilmi Bey Madrid, Rauf Ahmet Bey Atina Sefaretinde vazife almışlardı. Şerafeddin Mağmumi ve daha bazıları tahsillerine devamı tercih eylemişler, Rahmi ve Süleyman Nazif Beylerle daha birkaç ihtilâlci memlekete dönmüşlerdi..."

Bu 'kadro' sonraki **Meşrutiyet** döneminin 'aydın' kadrosu değil mi? Emperyalizm, nasıl **Saray**ı da içeren bir komprador burjuvazisi ağı yaratıyorsa, aynı şekilde bir de komprador aydınlar ağı yaratıyor. Aralarındaki çekişme, temele ilişkin değil, üstyapısal. Öyle ki, 'mülkü ayakta tutmanın' ancak halifeliğe sığınmakla mümkün olabileceğini sanan **Abdülhamid,** komprador eğilimli Jöntürkler tarafından tahttan indirilince, bu aydınlarla sonraki padişahlar gül gibi geçinirler.

Ümmet toplumlarında aydının ilericiliği, eğer ulusal burjuvazi gelişmemişse, üstyapısal kalıyor; ister istemez yabancı kültürlerin çığırtkanlığını yapıyor. İktidarın ondan istediği, ya mutlak itaattır, ya da rütbe, mansıp, para mukabilinde susması. Çokluk, bu yalnız bizim ülkemizde böyle olmuştur sanırız ya, değil. Aynı dönemde, aynı sorunları yaşayan **Rusya**'da benzer olaylar geçmiştir Çarların, ilerici Rus aydınlarına –ki onların da birçoğu komprador ilericisiydi– karşı tavrı, **Osmanlı** padişahlarının Jöntürklere karşı tavrından pek farklı sayılmaz.

Puşkin örneğine bir göz atalım mı?

Rus devrim tarihinde, yenilgiyle sonuçlanan 'deçembrist' hareketi, dolaylı olarak **Puşkin**'in sanatçı davranışını da etkiliyor. Önce **Puşkin**'in **Çar I. Aleksandr** dönemindeki tutumunu hatırlamak gerek. O dönem **Herzen**'in toprak aristokrasisinin henüz bağımsızlığını yitirmemiş olduğunu söylediği, **Çar I. Aleksandr**'ın şövalye geleneklerine bağlılığının altını çizdiği dönem. **Puşkin,** 'halk için' sanat yanlısı, 'zincirlere, kırbaçlara, önyargıların yoğun karanlığına' karşı şiirler yazıyor. Zamanının ve sanatının ölçüleri içinde kalarak, 'ilerici' sayılabilir. Devrimci bile.

1826 dolaylarında 'deçembristler' yenilgiye uğrar. Artık **Çar I. Nikola**'nın saltanatı başlamıştır. **Plekhanov**'a göre 'deçembristler'in yenilgisinin de, **I. Nikola**'nın mutlak saltanatının da, Rus toplumunun gelişmesinde son derece olumsuz etkileri olmuş. **Herzen** o dönemi anlatırken diyor ki:

> **"... çevremizde tam bir yalnızlık, kesin bir sessizlik hüküm sürüyordu. Her şey insanlık dışı denebilecek derecede dilsiz, umut kırıcı, aşağılık, aptalca ve yavandı. Sempati arayan bir bakış ya uşakların tehdidiyle karşılaşıyordu, ya da korkuyla, ondan ya kaçıyorlardı, ya da üstüne geliyorlardı..."**

Aynı dönemlerde **Puşkin**'in yazdığı mektuplarda, sık sık, canının sıkıldığından, 'iki başkentte hüküm süren bayağılıktan' yakındığından haberimiz var Yazdığı şiirler de çok değişmiş, belirgin biçimde 'sanat için sanat' görüşüne yakın, içe dönük. Bunun nedenini öğrenmek istemez misiniz? **Plekhanov**'dan birkaç satır okuyalım öyleyse:

> **"... bizim orada çok yaygın, üstelik etkileyici bir söylentiye göre, 1826'da Çar I. Nikola Puşkin'in gençliğinde işlediği siyasal hataları bağışlamış, hatta koruyuculuğunu üstlenmiştir. Aslında gerçek başkadır. Nikola da, onun bu tür işlerdeki sağ kolu Polis Müdürü A.X. Benckendorf da Puşkin'e hiçbir şeyi bağışlamış değillerdi, 'koruyuculuk'ları' ise onu ikide bir küçük düşürmek biçiminde ortaya çıkıyordu. 1827'de Çar Nikola'ya verdiği bir raporda, Benckendorf şunları yazıyor. 'Puşkin, kendisiyle yaptığım görüşmeden sonra, İngiliz kulübünde Majestelerinizden coşkuyla söz etti, birlikte yemek yediği kişileri Majestelerinizin sağlığı için kadeh kaldırmaya davet etti. Her ne kadar rezilin hası (vaurien fieffe) ise de, eğer sözlerini ve kalemini güdümlemeyi becerebilirsek, bizim için çok yararlı olacaktır..."**

Plekhanov'un **Benckendorf**'un **Nikola**'ya raporu üzerine eklediği not ilginç: **'Puşkin'**i kurulu düzenin ozanı yapmak istiyorlar.'

O zaman, **Abdülaziz**'in, **Abdülhamid**'in **Ziya Paşa**'dan, **Namık Kemal**'den, **'Mizancı' Murat Bey**'den ve ötekilerden 'ne yapmak' istedikleri de, daha iyi görülmüş olmuyor mu? Demiştim ya, 'ümmet' niteliğini yitirmemiş, 'yasakçı' toplumlarda, siyasal

otoritenin görevi sanatçıyı ya evcilleştirmektir, ya da etkisizleştirmek! Bunu ya aba altından sopa gösterip yapar, ya da 'ihsan dağıtarak'. Nasıl **Çar I. Nikola, Puşkin** gibi bir ozanı, etkisiz kılmayı başarmışsa, **Osmanlı**'nın Jöntürk dönemi padişahları da, çokluk, saltanatlarına karşı çıkan 'devrimcileri' etkisizleştirmeyi, ya da evcilleştirmeyi başarmışlardır.

O kadar böyledir ki bu, Rus ve Türk toplumlarının, saltanat sonrası dönemlerinde de önemli izler bırakmıştır. Fakat o ayrı konu.

Klâsik şemaya uygun gelişen bir toplumda 'devrimci' aydın nasıl 'zuhur' ediyor? Bu şemaya uygun gelişmemiş toplumlardaki 'devrimci' aydın tipinin sağlıksızlığını, ancak, bunu bilirsek belirleyebiliriz.

En 'klasik' gelişme, bilindiği gibi, **Fransa**'da olmuştur. Orada 'ümmet toplumu', giderek içinden burjuvaziyi yaratır, toprak değerleri yerini para değerlerine bırakır, üretim ilişkilerinde görülen bu değişiklik, bir de bakarız, toplumun üstyapısına yansımaya başlamış: O güne kadar, derebeyi olan (ağalar), bir de en büyük derebeyi olan kral çevresine toplaşan düşünür ve yazarlar, düpedüz ona karşı tavır takınırlar. Bizim tarih kitaplarında bile, Fransız devrimini yaptığı söylenen büyük düşünürler, **Fransa**'da burjuvazinin ulusal ve devrimci bir sınıf olarak ortaya çıktığı tarihlerde belirmişlerdir. **Jean-Jacques Rousseau, Voltaire, Montesquieu, Diderot, d'Alambert vs...** gerçekte, toprak aristokrasisinin çıkarlarını koruyan kurulu düzene karşı, burjuvazinin çıkarlarını koruyacak olan yeni liberal düzenin öncüleri olarak gözükmüşlerdir. **Saray** onları sevmez, aristokrasi düşman olur ama, dayanakları Fransız ulusal burjuvazisidir, bunun için de kökenleri ülkelerin toprağındadır.

Osmanlı'da (kısmen **Çarlık Rusya**'sında da) devrimciliğe yeltenen aydının, yeltendiği devrimcilik klasik burjuva devrimciliği de olsa, böyle sınıfsal bir dayanağı var mı? Hiç olmamış. Nedeni çok basit: **Osmanlı**'da birtakım aydınlar ortaya devrimciyiz diye çıktıkları zaman, batılı emperyalizmlerin **Osmanlı**'yı parçalamak için onun toprağına çöreklendiği, ekonomik düzeyde olduğu kadar, kültürel düzeyde de, onu sıkboğaz ettiği zaman. Hadi isterse-

niz, sorunu çevirip başka türlü koyalım: Osmanlı ümmet toplumu, olağan gelişmesini sürdürebilse, derebeylik aşamasından burjuvazi aşamasına geçecek, bu arada da altyapısıyla ve üstyapısıyla ulusal burjuvazisini yaratacaktı değil mi? Yaratamıyor. Bunun türlü nedenleri var, ama önemlilerinden birisi de, emperyalizmin **Osmanlı**'nın ümüğüne çökmesi, orada komprador burjuvazisini ve kültürünü geliştirmeyi çıkarına elverişli bulmasıdır. Emperyalizm, aynı şeyi, **Rusya**'da, **İran**'da, **Hindistan**'da ve **Çin**'de de yapmış: **İlkin dinsel ve kültürel kurumlarını iletiyor, orada batı kültürüne uygun bir aydın tabakası yetiştiriyor, sonra bu tabakayı ülkesini sömürmek için maşa gibi kullanıyor. Osmanlı'da emperyalizm için daha da elverişli bir ortam bulunuyordu, zira Müslüman olmayan hayli büyük bir halk kalabalığı emperyalizmin bu yöredeki 'temsilcisi' olmaya dünden razıydı.**

Osmanlı'da komprador tüccarı ile komprador aydını içiçe yetişmiştir 20. yüzyılın başlarına doğru, **Osmanlı**'nın yalnız **Asya** topraklarında, **Tevfik Çavdar**'ın verdiği rakamlara göre, aşağı yukarı 30 İngiliz okulunda üç bin dolayında **Osmanlı** öğrencisi, 60 Fransız okulunda 9 bine yakın **Osmanlı** öğrencisi, 13 Alman okulunda bin dolayında **Osmanlı** öğrencisi, 190 Amerikan okulunda ise 15 bin dolayında **Osmanlı** öğrencisi okumaktaydı. Bu okulların çoğu Hıristiyan okullarıdır. Hepsinde mensup oldukları ülkenin kültürü ve çıkarları savunulur. Bu okullardan çıkan aydınların, dünya görüşleri değişmiş, yaşama biçimleri kendi ülkelerine yabancılaşmıştır. **Osmanlı** bu kadarla da kalmaz. Yabancıların kendi toprağında yaydığı yabancı kültürleri, kendi açtığı okullarda benimsemeye yönelir. Önce **Sultan** çocukları için açılan **Mekteb-i Sultani (Galatasaray),** 'ülkenin bu garba açılan tek penceresi' gerçekte, **Osmanlı**'nın çıkarlarından çok **Düyun-u Umumiye**'nin, **Osmanlı Bankası**'nın, **Reji İdaresi**'nin ya da **Bağdat Demiryolları Şirketi**'nin çıkarlarını koruyacak ve savunacak aydınlar yetiştirecektir.

Jöntürk devrimcilerinin büyük bir kısmı, **Osmanlı**'daki yabancı okullarından çıkmış, ya da **Mekteb-i Sultani**'de, okumuşlardır. O zaman, batılı emperyalizmlerin **Osmanlı**'ya benimset-

mek istediği görüşleri savunmalarından başka olanakları olabilir mi? **Mekteb-i Mülkiye**'de ders veren ünlü bir hoca, harıl harıl, 'bırakınız yapsın, bırakınız geçsin' liberalizminin ülke için tek çıkış yolu olduğunu savunuyordu. Oysa bu politikanın **Tanzimat-ı Hayriye** ile uygulanmasına geçilmesi, sadece **İstanbul**'daki 25.000 dokuma tezgâhını beş altı yılda 5.000'e düşürmüştü. **Prens Sabahaddin** adem-i merkeziyet ilkesini savunurken, sonunda savunduğu fikrin, **Osmanlı**'nın İngilizlerin istediği biçimde parçalanmasına varacağını elbette düşünemiyordu. Osmanlı devrimcisi, elinde olmadan bir komprador devrimcisiydi, iktidara geçtiği zaman mülkü on yılda batırmasının nedeni de elbette buydu.

Hüseyin Avni Bey, bu gerçeği pek güzel saptamış, yazmıştır.

> **"... Osmanlı aydınları, darülfünun müderrisleri, iktisatçıları, politikacıları bu fikri hiç değişmez bir iktisat ilkesi olarak kabul etmişlerdi. İmaratorluğun yüksek okullarında öğrenciye iktisat dersi verilirken liberalizm sisteminin yararları açıklanıyordu.**
>
> **Meşrutiyet devrinin maliye bakanları da bu fikrin adamıydılar. Memlekete yüksek faiz ve ağır şartlarla yabancı sermaye getirmişlerdi. Bundan başka eskiden kurulmuş ve imtiyaz süresini tamamlamış şirketlerin sözleşmeleri de daha ağır şartlarla tazelenmişti.**
>
> **Osmanlı aydınları arasında Avrupa sermayesinin girişine yandaş olan ve memleketin ekonomik çıkarlarını burada gören kimseler vardı. Avrupa sermayedarlığı hesabına bu iyi bir fikirdi. Sermayedarlık hükümette bu fikri taşıyan devlet adamlarını görmek isterdi."**

Görmemiş midir? **Osmanlı**'yı yabancı devlet çıkarları adına **Harb-ı Umumi**'ye sokanlar da, savaştan sonra ülkenin batması demek olan **Sevres Anlaşmasını** imzalamış olanlar da, aslında **Tanzimat**'la başlamış olan Jöntürk devrimciliğinin yetiştirmeleri olmamış mıdır? 'Amerikan mandası' yandaşları, nasıl ülkedeki Amerikan okullarının ürünü aydınlar ise, 'memleketin **Büyük Britanya**'nın tam mali ve ekonomik denetimine girmesinde' yarar görenler de İngiliz okullarının ve kültür emperyalizminin yetiştir-

meleri idi. Şu halde, **üzerinde yetiştiği toprakta ulusal/ sınıfsal kökenini bulamayan aydınlar, devrimci olsalar da, ya kendi ülkelerini yabancılara peşkeş çekmek gibi bir ihanete düşerler, bunu devrimcilik sanırlar, ya da sonunda gelir ülkelerindeki kurulu istibdat düzeninin buyruğuna girerler.**

Peki, ya Cumhuriyet dönemi aydınları? Ya onların devrimcilikleri?

Yaygın bir düşünce, **'Atatürk devrimciliği'**nin, 'batılı ve batıcı' **Meşrutiyet** devrimciliğinden, Jöntürk devrimciliğinden farklı olmadığını ileri sürer. Böyle midir? Bence, ilkin **Mustafa Kemal**'in bu yoldaki gözlem ve saptamalarına bakmak yararlı olur. Ne görürüz? **Mustafa Kemal**'de ulaşılması öngörülen 'amaç' **Batı kültürü** ve **uygarlığı** değildir, 'muasır medeniyet seviyesi'dir. **'Batı kültürü** ve **uygarlığı'** bu amaca ulaşılmak için bir araç olarak önerilmiştir. Asıl istenilen, ulusal bir kültürün, ulusal bir bileşimin yaratılmasıdır.

Mustafa Kemal'in iki metni, bu dediğimi tartışma bırakmayacak bir açıklıkla kanıtlıyor. Birincisi şudur:

> **"... bozuk zihniyetli milletlerde ekseriyet-i azime başka hedefe, münevver denilen sınıf başka zihniyete maliktir. Bu iki sınıf arasında zıddiyet-i tamme vardır. Münevveran, kitle-i asliyeyi kendi hedefine sevketmek ister, kitle-i halk ve avam ise, bu sınıf-ı münevvere tâbi olmak istemez. O da başka bir istikamet tayinine çalışır. Sınıf-ı münevver telkinle, irşadla, kitle-i ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca, başka vasıtalara tevessül eder, halkı tahakküm ve tecebbüre başlar; halkı istibdatta bulundurmaya kalkar. Artık burada asıl tahlili noktaya geldik. Halkı ne birinci usul ile, ne de tahakküm ve istibdat ile kendi hedefimize sürüklemeye muvaffak olamadığımızı görüyoruz. Neden?**
>
> **Arkadaşlar, bunda muvaffak olmak için münevver sınıfla halkın zihniyeti ve hedefi arasında tabii bir intibak olmak lâzımdır. Yani, sınıf-ı münevverin halka telkin edeceği mefkûreler halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalı. Halbuki bizde böyle mi olmuştur? O münevverlerin telkinleri milletimizin, umk-u ruhundan alınmış mefkûreler midir?**
>
> **Şüphesiz, hayır! Münevverlerimiz içinde çok iyi düşünen-**

ler vardır. Fakat, umumiyet itibariyle şu hatamız vardır ki, tetkikat ve tetebbuatımıza zemin olarak alelekser kendi memleketimizi, kendi tarihimizi, kendi ananelerimizi, kendi hususiyetlerimizi ve ihtiyaçlarımızı almayız. Münevverlerimiz belki bütün cihanı, bütün diğer milletleri tanır, lâkin kendimizi bilmeyiz.

Münevverlerimiz, milletimi en mesut millet yapayım der. Başka milletler nasıl olmuşsa, onu da aynen öyle yapalım der. Lâkin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Bir millet için saadet olan şey, diğer millet için felâket olabilir. Aynı sebep ve şerait birini mesut ettiği halde, diğerini bedbaht edebilir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken, dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim, lâkin unutmayalım ki asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.

Milletimizin tarihini, ruhunu, ananatını sahih, salim, dürüst bir nazarla görmeliyiz. İtiraf edelim ki, hâlâ ve hâlâ münevveranımızın gençleri arasında halk ve avama tetabuk muhakkak değildir. Memleketi kurtarmak için bu iki zihniyet arasındaki ayrılığı durdurmak, yürümeye başlamadan evvel bu iki zihniyet arasındaki tetabuku tevlit etmek lazımdır. Bunun için de biraz avam kitlesinin yürümesini tacil etmesi, biraz da münevverlerin çok hızlı gitmesi lazımdır. Lâkin halka yaklaşmak ve halkla kaynaşmak, daha çok ve daha ziyade münevverlere teveccüh eden bir vazifedir."

Mustafa Kemal'i saptamaları, **Hüseyin Avni Bey**'in saptamalarından hiç de aşağı kalmıyor. Jöntürk aydınını pek güzel tanımlamış, çıkış yolunu pek âlâ göstermiştir. Eğitim ve öğretimi konu diye alan başka bir metninde, soruna başka bir yönden, fakat aynı tutumla yanaşır:

"... şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin, milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatındayım. Onun için biz milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsaf-ı fıtriyemizle hiç de münasebatı olmayan yabancı fikirlerden şarktan garptan gelen bilcümle tesirlerden uzak, seciye-i milliye ve tarihiyyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-yı milletimizin inkişafı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lalettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin tahrib edici neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (ha-

raset-i fikriyye) zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir."

Mustafa Kemal'in bu metni, gerçekte, İslamcı dogmatik eğilimlere olduğu kadar, Tanzimatçı alafranga eğilimlere de, kesin bir karşı çıkışı içerir. **Mustafa Kemal'e göre, Türk devrimcisinin yoğurması gereken ulusal bir kültür bileşimidir.** Zaten, onun bu fikri bilinmezse, **Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu** gibi, sonradan yozlaştırılmış kurumları kurmasının anlamı da anlaşılmaz. **Mustafa Kemal,** ulusal bir bileşim için gerekli malzemeyi bu kurumların hazırlayacağını umuyordu. Zamanla, yeni bir Tanzimatçılığın organları olacağını ne bilsin?

İyi ama, neden böyle oldu? Neden devrimin lideri ne yapılması gerektiğini bir güzel saptamıştı da, devrimin gelişme süreci bu saptamadan saptı?

Sanırım bu ilginç sorunun karşılığı da, Türk devriminin ayrıksı niteliğinde yatıyor **Türk devrimi, mayası itibariyle bir ulusal demokratik devrimdir. Bu tür devrimler, gelişmiş burjuvazilerin, köhnemiş soyluları tasfiye ettiği ülkelerde başarılı sonuçlar verir. Oysa Türk devrimini, gelişmiş, gürbüz ve sağlıklı bir ulusal burjuvazi yapmıyor. Her ne kadar, özellikle Harb-ı Umumi içersinde, İttihat ve Terakki bu tür ulusal bir ekonomi tutumu tutar gibi olmuşsa da, ortaya tam anlamıyla ulusal denebilecek bir burjuvazi çıkmamıştır. Ülkedeki burjuvazi komprador burjuvazisidir, dışa bağımlıdır. Zaten Mütareke döneminde İstanbul Hükümeti'ne bağlı, Ankara Hükümeti'ne karşı olmuştur. O halde devrimi kim gerçekleştiriyor? Kısmen derebeylik artıkları, sivil ve asker burjuvazi, aydınlar, Gramsci'nin anladığı manada bir Tarihsel Blok oluşturuyorlar, üstesinden geliyorlar. Başka türlü söylersek, Sevres sözleşmesinin emperyalist niteliği, anti emperyalist bir tepkiyi kolaylaştırıyor, ortaya çıkan 'vatan cephesi' ulusal demokratik devrimi sağlıyor.** Sağlıyor ama, bu devrimin tarihsel ve olağan sınıfsal kökeni yok, burjuvazi yok. Burjuvazi olmayınca, kültürü de yok. **Mustafa Kemal** istediği kadar,

geçmişe dayanan ama geleceğe açılan ulusal bir kültür gereğinden söz etsin, aydının bildiği kültür onun da saptadığı tatlısu frengi kültürü, komprador kültürü. Halk ise, hâlâ ümmet dönemi kültürünü aşamamıştır.

Cumhuriyet devrimi, tıpkı **Rusya**'da sosyalist devrimin yaptığı gibi, önce sınıfsal tabanını yaratmaya çalışır. Ruslar, kalabalık bir işçi sınıfı yaratmayı iş edinmişlerdi, Türkler ise ulusal bir burjuvazi yaratmayı iş edindiler Gel gör ki, bu arada, yaratılmak istenen ulusal kültür, **Beyoğlu** alafrangalığı ile **Ziya Gökalp** Anadoluculuğu arasında kaldı. **Mustafa Kemal** dönemi, burjuva olamamış, **narodnik** kalmış bir kültür çabasını içeriyor. Tabiatı gereği soyluların kültürünü (saray ve divan kültürü) reddeden **Cumhuriyet,** dayanacak bir burjuva kültürü bulamayınca, kompradordan kaçıyor, ister istemez feodal kültürün kucağına düşüyordu. Halkçılık da, **Halkevleri** de, kültür ocakları da, hep bu yanlış çevresinde dönüp durdular

İnönü'yle beraber, her şey eski rayına oturdu.

En dikkatsiz bir gözlemci bile, **Cumhuriyet** tarihimizin **Atatürk** ve **İnönü** dönemlerini karşılaştırırsa, temel bir farkı görmezlikten gelemez. **Mustafa Kemal** dönemi, özetlenmek istenirse, şöyle özetlenebilir: **Ulusal bir ekonomi ve ulusal bir kültür kurma; bunun için de, a) yabancı sermayesini ulusallaştırmalar yoluyla, yurtdışına çıkarma, b) ulusal demiryolu ve sanayileşme politikasıyla kalkınma, c) emperyalist ülkelerle ittifaklardan kaçınma, d) ulusal bir kültürün oluşması için gerekli örgütlenmeleri gerçekleştirme** (Tarih Kurumu, Dil Kurumu vs).

Mustafa Kemal döneminin dikkati çeken özelliği, ulusallığı ve bağımsızlığıdır.

İnönü dönemi, o dönemin şakşakçıları tarafından **'Perikles dönemi'** diye adlandırılmıştır. Bunu niye mi yapıyorlardı? Basit bir sebepten: **İnönü** dönemi, bir 'kültür seferberliği' dönemidir. **İnönü kalkınmayı, ülkenin gelişmesini bir ekonomi sorunu olarak almamış, alamamış, bir kültür sorunu olarak almıştır. Böyle olunca, döneminin belirleyici niteliği,**

köylere zorunlu okul götürmek, konservatuvar açmak, opera kurmak, devlet radyolarını batı müziğine tahsis etmek, Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarıyla 'batılı kültürü' Türkçeye aktarmak, işi liselerde Yunanca ve Latince derslerinin konulmasına kadar götürmek olmuştur. Kültürel düzeyde batı kültürüne bağlanma, siyasal düzeyde **Türkiye**'nin **İngiltere** ve **Fransa** ile ittifak yapmasına uygundur ve koşuttur.

Mustafa Kemal, bağımsız bir ulusallık, bağımsız bir ulusal bileşim yaratılmasından yanadır. **İnönü,** 'batılı' bir Türk kültürünü savunur. Bunu **Mustafa Kemal**'in yukardaki sözlerinden de anlayabiliriz. Ne diyor, 'şarktan garptan gelen bilcümle tesirlerden uzak' diyor, 'kültür zeminle mütenasiptir, o zemin milletin seciyesidir' diyor. Oysa İnönü, 'milletin seciyesini', 'ruhunu, ananatını' bir kenara koymuş, 'seçkin' batılı aydınlar yetiştirerek halkı bunların yönetimine vermeyi öngörmüştür Halk, başeğmeyince, **Mustafa Kemal**'in söyledikleri, **İnönü** döneminde aynıyla gerçekleşmiştir: **'Münevveran, kitle-i asliyeyi, kendi hedefine sevketmek istemiş, kitle-i halk ve avam ise, bu sınıf-ı münevvere tâbi olmak istememiş, o da başka bir istikamet tayinine çalışmıştır. Sınıf-ı münevver telkinle, irşadla, kitle-i ekseriyeti kendi maksadına göre iknaa muvaffak olamayınca başka vasıtalara tevessül etmiş, halka tahakküm ve tecebbüre başlamıştır, halkı istibdatta bulundurmaya kalkmıştır.' İnönü** döneminin, ne büyük bir baskı dönemi olduğunu, o dönemi yaşayanlar bilir Ama acaba, bu baskı döneminin kültürel anlamda, **Kemal Paşa**'nın eleştirdiği **Tanzimat** usulü bir batıcılık olduğunu da bilir mi, düşünmüş müdür?

İnönü döneminin 'ilerici'si tipik bir Jöntürk ilericisidir Devlete kafa tutsa da, onun önüne atacağı kemiği kapmaya hazırdır 'Kültür seferberliği' oyununa hangi 'ilericilerin' nasıl candan katıldığını şöyle bir hatırlamak bile bunu kanıtlamaya yeter. Tıpkı **Abdülaziz** ya da **Abdülhamid** döneminde olduğu gibi, **'ilerici'**lerin en büyük devlet memuriyetlerinde bulunması doğaldır, üstelik bu defa **Meşrutiyet** döneminin nitelikleri resmen benimsenmiş, yö-

netim kendisini 'ilerici' saydığı için **batılı** aydınlar, halka karşı yönetimle ittifak etmişlerdir.

Oysa ne yapılması gerektiğini, **Mustafa Kemal**'in 'yabancı kültürleri', **'şarktan da gelse, garptan da gelse'** aynı kefeye koyan mantığından çıkarmak olasıydı. Çünkü **Kemal Paşa,** 'şarktan gelen kültür baskısı'ndan söz ederken, 'ümmet kültürü'nü kastediyor, Türklerin ulus aşamasına vardıkları için ümmet kültüründen millet kültürüne geçmeleri gerektiğini vurguluyordu. 'Garptan gelen kültür baskısı' ise, bildiğimiz komprador kültürünün aydınlar üzerindeki etkisidir. **Mustafa Kemal,** emperyalist kültür yabancılaşmasının aşılmasını istemiş, ulusal bir kültür bileşimine ulaşılmasını önermiştir **İnönü** dönemi ise, ümmet dönemi kültürünü halka bırakmış, tıpkı **Tanzimat** sonrasında olduğu gibi, batılı kültür çevresine 'mensubiyeti' kalkınmanın ve uygarlaşmanın tek yolu saymıştır. Bu yolun, 1950 başlarından itibaren **Türkiye**'yi ekonomik ve siyasal bağımsızlığını kaybetmeye kadar götürdüğünü söylemek bilmem gerekir mi? Bu olay bile, tek başına, **İnönü** dönemi politikasının nasıl bir yeni **Tanzimatçılık** olduğunu kanıtlamaya yeter.

Söze **Paris**'te Türk solcularının kurduğu **'İlerici Jöntürkler Derneği'** ile başlamıştım. Türk sosyalistleri, uzun süre, Jöntürkleri ilerici saymışlardır. Çünkü Türk sosyalistliği de, gerçekte, bir Jöntürk özelliği olarak, tarih sahnesine çıkmıştır. **Osmanlı aydınları, nasıl batılılara bakarak, liberal oluyorlardıysa, aynı biçimde batıklara bakarak sosyalist oluyorlardı. Sosyalizm Osmanlı toplumunun nesnel koşullarında, bir gereksinme haline geldiği için değil!** İlk Osmanlı sosyalistlerinin, **Selânik** gibi komprador ekonomisinin ve kültürünün beşiği bir şehirde belirmesi, üstelik bunların Yahudiler olması boşuna mıdır sanırsınız? **Mütareke**'de, **İstanbul**'da kurulan **Türkiye Sosyalist İşçi ve Çiftçi Fırkası**'nı, **Selânik**li **Dr. Şefik Hüsnü**, Fransız aydını **Barbusse**'ün tavrından esinlenerek örgütlemiş, dergisine **Aydınlık** adını bile, **Barbusse**'ün dergisi, **La Clarte**'den alarak vermiştir. Onun çevresinde toplanan öteki sosyalist Türk aydınlarının, savaş sonrasında **Almanya**'daki sosyalist hareketlerden etkilenen gençler olduğunu biliyoruz. İşin tuhafı, bu sos-

yalist Jöntürkler de, tıpkı kendilerinden öncekiler gibi sonradan **Cumhuriyet** bürokrasisi tarafından benimsenmiş, yüksek yöneticilik olanaklarına kavuşmuştur.

Peki, **Paris**'teki **İlerici Jöntürkler'e** ne buyrulur? O örgütün fedailerinden birkaçını belki **Türkiye**'de bulabilirsiniz ama, bazılarının **Doğu Almanya**'da, bazılarının **Macaristan**'da, bazılarının **SSCB**'de olması. 'Jöntürk' düzeyindeki devrimciliğin çağımızdaki bir kalıntısı sayılmamalı mıdır?

III

TANZİMAT'IN TABİİ SONUCU 'SEVRES ANLAŞMASI'DIR

Tanzimat-ı Humâyûn kimin eseridir? **Koca Reşid Paşa**'nın mı? İyi de, **Koca Reşid Paşa** kimin eseri? Hiç kuşkusuz, o devirde 'Sultanların Sultanı' diye anılan, **İngiltere**'nin **Dersaadet** Büyükelçisi **Lord Stratford Canning**'in, 1853'de karısına yazdığı şu mektuba bir göz atar mısınız? **"... Reşid'le sadrazam azledildi, o saat padişaha çıktım, yeniden vazifeleri başına getirildiler."**

Aynı **Reşid Paşa**'yı, yakından tanımış olan Fransız devlet adamı ve tarihçisi **F. Guizot,** şöyle anlatmış: ...**Reşid Paşa, ülkesinde giriştiği hareketin başarıya ulaşması için, en gerekli niteliklerin birisinden yoksundu: Türkiye'de güçlü bir reformcu olamayacak kadar az Türktü...**" O yüzden de, **Guizot**'ya göre, Paşa'nın **"...Türkiye'yi Avrupa'da tutabilmek için..."** bulduğu çare şudur: **"...Avrupa'yı Türkiye'de tatmin etmek!"**

Tanzimat-ı Hayriyye, işte bu **tatmin**in ismidir; bu konuda, **M. Fuad Köprülü**'nün söylediklerine katılmamak, elde değil: **"...Tanzimat dediğimiz inkılâp hareketi, o zamana kadar tam bir ortaçağ cemiyeti mahiyetinde olan Osmanlı cemiyetinin tabii ve dahili tekâmülü neticesi olarak değil de, bu emperyalist ve kapitalist medeniyetin zorla kendini kabul ettirmesi neticesi ortaya çıktı..."**

Öyleyse o şartlar altında değerlendirilmemeli mi?

Önce doğru teşhis! XIX yy'da **Devlet-i Aliyye** eski **satveti-**

ni kaybetmiştir. Birbirini izleyen askeri yenilgiler, hepsi **mülkün** aleyhine **Karlofça, Pasarofça, Kaynarca** anlaşmaları; **Osmanlı** askeri üstünlüğünün artık sona erdiğini gösteriyor. Öyle ki, Hıristiyan, kapitalist ve emperyalist **Batı** için, eski **Şark tehlikesi,** yavaş yavaş **paylaşma** anlamına gelen **Şark Meselesi**'ne dönüşecek; gerçek tehlikeyi gittikçe yayılan, yayıldıkça güçlenen **Rusya** oluşturacaktır

O zaman **Batı**'nın yapacağı basit: Güçten düşen **Devlet-i Aliyye**'yi denetimi altında tutarak, **Rusya**'ya karşı **kullanmak! Osmanlı**'ya kabul ettirilen **Tanzimat** fikrinin ardında yatan stratejik hesap budur; nitekim, **Reşid Paşa**'nın özel 'kâtibi' **M. Cor** bunu saklamıyor, diyor ki: **"...Fransa ve İngiltere için Türkiye'yi Rusya'ya karşı bir engel teşkil etme zorunluluğu içinde düşünüyoruz..."** Bunun pratikteki sonucu, XVIII. yy'a kadar, savaşlarını **Batı**'da **Avusturya/Macaristan,** Doğu'da **İran**'a karşı yürüten **Osmanlı Devleti**'nin, artık "münhasıran" **Rusya** ile savaşması olmuştur: 1768'den 1918'e kadar, tam altı kere!

Peki, ya denetim altında tutmak? **Gülhane Hatt-ı Humâyûn**'unu okudunuz mu? Bu aslında, bir yandan ülkenin, tam bir açık pazar olmasının koşullarını sağlamak, bir yandan Müslümanlığa karşı Hıristiyanlığın ağır basması için 'elverişli' koşulları gerçekleştirmek anlamına gelir **Taner Timur,** hedefi şöyle anlatıyor: **"...Osmanlı bütünlüğünü korumak; fakat Osmanlı Devleti içindeki Hıristiyanların durumunu giderek düzeltip, sonunda onları iktidar yapmak!"** Bu politikanın en güçlü temsilcisi **Lord Palmerston**'un sözlerini kanıt olarak vermiş: **"...Türklere, Müslümanlıkları açısından, hiçbir şekilde taraftar değilim. Eğer Hıristiyan yapılabilirlerse, son derece mutlu olacağım!"** Elhak 'yapmaya' çalışmışlardır **"...Tanzimat Fermanı ilan edilirken, İngiliz Elçisi Canning, Sultan'ın açıkça Müslümanların din değiştirme hakkını ilan etmesini istemiştir..."** Bu kadar mı, hayır! **Demirtaş Ceyhun, 'Haçlı Emperyalizm**'de şunları yazıyor: **"...Hatt-ı Humâyûn'un okunmasından, (....) Birinci Dünya Savaşına kadar geçen yarım yüzyıllık sürede tam 69 adet yabancı**

(misyoner) okulun açılması, Batılı kapitalist devletlerin, Anadolu'da ne denli bir kültürel sömürgeleştirme hareketine giriştiklerini açıkça göstermektedir." 1869 yılında, meğerse, yalnız **İstanbul**'da 306 rahip, 354 rahibe varmış! **Osmanlı mülkünün** taşrasında, durum, elbette çok daha vahim!

Emperyalist **sistem**in denetleme stratejisini, **J. M. Albertini** pek güzel anlatmamış mıdır? **"... Sömürücü, yerli halkın, metropoliten sömürücü halka benzemesi amacıyla, eski anlayış ve kuruluşlara, yeni bir biçim vermeye çalışır. Ama yerlileri aşağı düzeyde tutarak, tam bir benzerlikten kesinlikle kaçınır. Bu politika iki temel ırkçı, düşünce üzerine kurulmuştur: Bu düşüncelere göre, hiçbir insan için, bir Avrupalıya benzemekten daha güzel bir şey olamayacağından ötürü, Afrika, Asya, Latin Amerika halkına, Batı uygarlığı aktarılmalıdır ve hiçbir uygarlık Avrupa uygarlığından üstün değildir. Bu arada yerlinin, daima aşağılık bir varlık olduğuna ve hiçbir zaman düzelemeyeceğine inanılmaktadır."** Bu kadarla kalsa iyi, öyle bir **komprador** aydın ipi yaratılır ki, o da kendi halkını aşağı görür, kültürünü inkâr eder. **Tanzimat** sonrasında, durumun **Osmanlı**'da da böyle olduğunu hep biliriz ya, bir de 'keyfiyeti' **Said Halim Paşa**'nın ağzından dinleyelim: **"... Milletçe yükselmek için Batı medeniyetinden istifade etmek lüzumunu duyduk. Bu düşünce, nasıl olduysa, bunun için mutlaka batılılaşmamız gereklidir gibi yanlış bir kanaat doğurdu. İşte bütün gayretlerimizi faydasız ve güdük bırakan, en esaslı yanlışımız bu olmuştur. Bu yanlış kanaattan bir de kurtulmak için her bakımdan batı milletlerini taklide mahkûmuz fikri doğmuştur ki, bu da öteki kadar kötü ve yersizdir. Ne yazık ki, bu kanaat ve zanlara uyarak, bütün varlığımızla taklide koyulduk, bunu o kadar başardık ki inancı, his ve ananesi, ilim ve fenni tamamen taklidden ibaret sahte bir dünya kurabildik..."**

Sistem'in amacı da bu değil miydi?

Üstünkörü yaklaşılırsa **Tanzimat, Devlet-i Aliyye**'de kulun tebaaya, hatta eşit haklara sahip vatandaşa **yükselişidir;** herkes

için eşit mal mülk güvencesi, kazanma ve gelişme imkânlarıdır; soyut olarak alınırsa, gerçekten böyledir bu, somut olaraksa, daha çok **Osmanlı Avrupa'**sında yaşayan Hıristiyan kalabalığın, 'ayrıcalıklı' bir statüye geçmesi sonucunu getirir; ticarette var olan sınırlamaların kaldırılması, gümrüklerin açılması yerli sanayii mahvetmiştir. Nasıl mı, **Halep** oradaysa arşın burada:

Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni'nde, Prof. Celâl Ömer Sarç'tan naklen şu bilgileri veriyor: **Avrupa** fabrikalarının rekabetinden, önce, pamuklu sanayii zarar görmüştür. **İstanbul** ve **Avrupa Türkiye**'sindeki bu sanayi zayıflamıştır. Fakat pamuğu aile içinde işleyenler, sefalete düşmek pahasına dayanmışlardır. **Urquhart, "İngiliz pamuk ipliklerinin ithali dolayısıyla, kazançları yarı yarıya hatta bazen üçte bire inmiştir. Ancak bu ithalat, dahilde fiyatları düşürmek ve Türkiye'nin pamuk ipliği ihracatını durdurmakla beraber, aile sanayiinin yerini hissedilir derecede alamamıştır"** demektedir Fakat zamanla sanayiin çöküşü hızlanmış ve yaygınlaşmıştır. Önce pamuk sonra ipek sanayii buhrana sürüklenmiştir. **Visquenel** 1845/1855 yıllarına ait olan eserinde, **Şam, Halep, Amasya, Diyarbekir ve Bursa** gibi şehirlerde, ipek tezgâhı sayısının gittikçe azaldığını yazmaktadır. **Hommaire de Hell**'e göre, boyalı bezlerin bütün halk sınıflarına nüfuzu ipek sanayiini yıkmıştır 1847'den önceki yıllarda **Bursa** 25 bin okka ipek işleyen 1000 tezgâha sahip iken, işlenen ipek miktarı 4000 okkaya, tezgâh sayısı 75'e düşmüştür. 1851'de **Modrtmann, "Unutmayalım ki İstanbul'da hâlâ hemen hemen hiçbir ecnebi kumaşın ithal edilmediği zamanları hatırlayan birçok tacir vardır; halbuki şimdi Marsilya ve Trieste'den gelen her vapur, Milano, Lyon ve İsviçre'den balyalarca ipekli getirmektedir"** demektedir.

Daha da müthişi. **açık pazar** siyasetinin, çok sistemli bir borçlandırma politikasıyla birlikte yürütülmesi idi. Çoğumuz bilmez, ünlü **Osmanlı** borçları, ilk defa **Tanzimat** yıllarında alınmaya başlamıştır; yanılmıyorsam, hem de **Koca Reşid Paşa**'nın yönetimde bulunduğu bir dönemde! Gittikçe çığ gibi büyüyen borçların, sonunda **Osmanlı Maliyesi**'nin iflasına, onun da başımıza

Düyun-u Umumiye belâsını musallat ettiğine, kim hayır diyebilir ki! **Seyfettin Gürsel,** Tanzimat sonrasındaki borçlanma serüvenini şöyle özetlemiş: **"... 1854/1914 arasında Osmanlı Devleti'nin aldığı borçların nominal değeri 348.376.000 Osmanlı lirasıdır. Net olarak eline geçen para ise 220.313.000 liradır."** İşin neden dolayı nereye varacağını ise, şöyle açıklıyor: **"... bu tür borçlanmaların en önemli yanı iflası kaçınılmaz kılmasıdır. İflaslar alacaklı büyük devletlerin borçlu devletlerin ekonomileri üzerinde egemenliklerini perçinlemeleri bakımından önemli bir aşama oluşturmuştur. Düyun-u Umumiye türü kuruluşlar Tunus'a 1864'de, Mısır'a 1876'da, Osmanlı İmparatorluğu'na 1881'de, Yunanistan'a 1893 yılında empoze edilmiştir."**

Hayır, bu kadarla kalmaz; döner dolaşır, sonunda iş 'ecnebi'nin **Silahlı Kuvvetler**'e burnunu sokmasına varır. **'Satvet Devri**'nde kendi teknolojisi, kendi askeri ve kumandanlarıyla, 'yedi düveli' dize getiren **Osmanlı Silahlı Kuvvetleri, Tanzimat** sonrasında, **ıslah projeleri** çerçevesine uyularak, düpedüz **ecnebi mütehassıs, -daha da beteri- ecnebi kumandanların** yönetimine verilmiştir. **Amiral Vebb, General Von der Goltz, General Von Sanders vb...** Sözü uzatmaya ne hacet, tarih gözüyle bakıldı mı **Tanzimat**'ın tabii ve kaçınılmaz sonucu, **Sevres Anlaşması** olarak görünür: **Tanzimat, Devlet-i Aliyye**'nin, önce gizli bir sömürge olmasını hazırlamış, sonra da paylaşılmasını sağlamıştır. Hal böyleyken, okul kitaplarında niye önemli ve büyük bir devrimmiş gibi yazıldığını, anlayabilmek mümkün değildir

Bir de **Tanzimat-ı Hayriyye** demişler! **Hayır** neresinde bunun, tepeden tırnağa **şer!**

IV

O KARANLIKTA, TÜRKİYE

(Tadını ancak çocukların çıkarabileceği, görkemli yaz sonu!

Menemen'de, bağdayız; sultaniye üzümler çoktan kehribar sarısına dönmüş, incirler ballanmış; ağustosböcekleri, hele öğle saatlerinde, ortalığı velveleye veriyor: Biz çocuklar, sabahtan akşama, elde lastik sapan, kuş avı; devâsâ kara incir ağaçlarının, yoğun gölgesi altında, saklambaç veya körebe: atların çevirdiği su dolabının küçük havuzu başında, envai türlü şaklabanlık: biz yani kim, ben ve kardeşim **Cengiz** (**Çolpan,** çok küçük): yaşça bizden az büyük, teyzemizin çocukları, bir de ortakçının oğlu.

Babam o tarihte **Balya** Kaymakamı, 'şark hizmeti' geldiği için, **Muradiye**'ye **(Van)** nakledildiyor; ben ve **Cengiz** okul çağındayız ya, o yüzden ailesini **İzmir**'de bırakacak; oralarda doğru dürüst okuyamazmışız, öyle diyor; **Menemen**'de bağda bulunuşumuzun sebebi bu, **Karşıyaka'**da ev tutulacak da!

O akşam Enişte **Menemen**'deki işinden, biraz erken döndü; atından inerken, daha bir ayağı üzengide, dedi ki: **"Alaman Polonya'ya girmiş; harp başladı!"** Hiç unutmam, ansızın yoğunlaşan insan sessizliği içinde, çok yukarılardan geçen arıkuşlarının, yorgun ötüşleri duyuluyor: aile, **Seferberlik**'de, **Yunan İşgali**'nde çok eziyet çektiği için, annem, teyzem, ninem, handiyse bir ağızdan: **"...Allah"** diyorlar, **"...encâmımızı hayretsin!"**

O gün, 2 Eylül 1939, on dört yaşımdayım; 1938/1939 ders yılını **Balıkesir Lisesi'**nde 'yatılı' okudum; berbat bir yıldı: **'Kuvartana'** sıtmasını, yatılı öğrenci mahzunluğunu keşfetmiştim; **Riyaziye** Hocası **Hayret Bey** sayesinde **matematik**ten korkmayı

öğrendim; **Revir**'de yatarken, nasılsa elime geçen bir lise edebiyat kitabında, kime rastlasam iyi: **Nâzım Hikmet**'e, ünlü **Yalınayak** şiiri!

O gün başlamış olan savaşın, yeni bir dünya savaşı olacağını, yıllarca süreceğini, kesinlikle kestiremiyordum.)

Harp, **Gazi** öldükten bir yıl sonra patladı.

Bunun anlamı şudur: 'Genç' **Türkiye Cumhuriyeti,** o bunalımlı yılları, çiçeği burnunda **'Milli Şef', İnönü**'nün yönetiminde yaşayacaktı: 30'lu yıllardan başlayarak, rejim zaten 'totaliterleşiyor'; cumhuriyetin ilk yıllarını saran Kuva-yi Milliye heyecanı kaybolmuş; **Atatürk**'ün, **Celâl Bayar / Şükrü Kaya / Tevfik Rüştü** üçgeniyle denemek istediği, sivilleştirme / iktisatlaştırma teşebbüsü; savaş tehdidinin de yardımıyla, gizli bir askeri müdahaleye dönüşmüş: **Mareşal Fevzi Çakmak** ve **Silahlı Kuvvetler,** ağırlıklarını açıkça **İnönü**'den yana koymasalardı, acaba **İsmet Paşa** aynı kolaylıkla **'Milli Şef'** olabilir miydi? Halk arasında uzun uzun, seçim yapılırken, **Meclis**'in **Muhafız Alayı** tarafından kuşatıldığı bile anlatılmıştır Netice odur ki, **İttihat ve Terakki**'nin **Edirne Kongresi**'nden beri, **Mustafa Kemal Paşa**'nın, siyasetten çıkarmaya uğraştığı asker, o ölür ölmez yönetime el koyuyor.

Kimimiz sanır ki o tarihteki bu gelişme dönemin **'ilericilerini'** kaygılandırmıştır; ne münasebet! Biri dış biri iç olmak üzere, bunun iki önemli gerekçesi olmuştur ki, dış sebebe birçoğunuz şaşıracaksınız, iç sebep çoğunuzu düşündürecek!

Birinci Dünya Savaşından 'demokrasi' yenik çıkmıştı; iki savaş arasında itibari metelik etmez; o yıllarda **Avrupa**'da geçerli siyasi eyilim, demokrasi filan değil, düpedüz **'totaliterlik!'** hemen de somutlaşıyor: **İtalya**'da **Mussolini, Almanya**'da **Hitler, Faşizm** ve **Nazizm** olarak iktidarı ele geçirirler: **Rusya**'da Bolşeviklerin hükümet darbesi, kısa sürede totaliter bir parti oligarşisine yozlaşmıştır; çok geçmeden, **İspanya**'da **Franco, Portekiz**'de **Salazar, Macaristan**'da **Horthy, Romanya**'da **Antonescu, Yunanistan**'da **Metaksas** vb... **'Tek Şef, Tek Parti,**

Tek Millet' prensibini uygulamaya geçiren, 'totaliter' diktatörlükler kuracaklardır. 'Çürümüş, ahlâkı bozuk, kokuşmuş' demokrasilere karşı, 'zinde, genç ve dinç' **Yeni Nizam**'ın zaferidir bu; öyle ki, savaşa doğru **Avrupa**'da **İngiltere** ve **Fransa**'dan başka, güçlü demokrasi kalmamış gibiydi; **Hitler**'in şantajlarına sürekli baş eğdiklerine bakılırsa, onlar da güçlü müçlü değildiler.

Kısacası, dış konjonktür, anti/emperyalist bir demokratik devrim karakteri taşıyan **Müdafaa-i Hukuk** doktrinini, kısmen **Sovyetler**'in kısmen **III. Reich**'ın etkisiyle, açık açık **'totaliterliğe'** doğru itiyordu; iç konjonktür de, bu gidişe elverişsiz sayılmazdı doğrusu! Niyesini, kim bilir kaç kere yazdım: **Türkiye,** ulusal demokrat devrimini, öteki batılılar gibi, ulusal burjuvazisinin önderliğinde değil; ulusal burjuvazisiz yapmıştır; **Osmanlı**'da burjuvazi, o da gayr-i müslim olarak, **'komprador'** nitelikleriyle oluşmuştu: **Devlet-i Aliyye**'nin çöküşünde, ister istemez, **İstanbul Hükümeti**'ni tuttu, yani 'işbirlikçi' oldu; yeni rejimin, onu tasfiye edeceği daha başından belli, çünkü **'Milli İktisat'** politikası güdüyor: iyi de, ulusal burjuvazi olmazsa, rejime kim sahip çıkacak, elbette devrime öncülük eden kadro, yani asker / sivil bürokratlar, müttefikleri aydınlar; pek pek, azbuçuk gelişmiş, bazı eşraf! Buysa aşırı bir merkeziyetçiliği, bürokrasi egemenliğini, inanılmaz bir devletçilik uygulamasını getiriyordu. Daha **Atatürk**'ün sağlığında, meşhur altı ok Anayasaya geçirilmiş, valiler aynı zamanda parti il başkanı sayılmıştı; **Erzurum** ve **Sıvas Kongrelerinin** tartışmalı celseleri, ilk **Meclis**'in, hele hele **Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka** yıllarının özgürlük ortamı, gerilerde kalmıştı artık; 'irtica sindirilmiştir', 'komünistler ya evcilleştirilmiş ya hapsedilmiştir', 'batılılaşma olanca hızıyla sürüyor'; zaten o dönem 'ilericilerinin', **'ilericilik'**ten anladıkları da bu değil midir; **'totaliterlik'** dünyada geçerli eyilim, iktidar onların iktidarı, niye kaygılansınlar ki?

Hayır, **hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir** sloganıyla yola çıkan, ulusal demokratik bir devrimin; güpegündüz faşizan, bir seçkinler istibdadına yozlaşmasına, kimse sesini çıkarmamıştır.

Tek tük çıkaran olduysa, fena susturuldular.

(Yıl 1940, aylardan mayıs, akşam**: Karşıyaka** iskelesine ya-

naşan körfez vapurundan inenler, hemen tramvaylara dağılmıyor; iskele meydanında üçer beşer toplanıp bir süre, hoparlörle dışarıya verilen ajans haberlerini dinliyorlar: Bütün kış adeta uyuyan **III. Reich** birden harekete geçmiş, **Hollanda** ve **Belçika** üzerinden, **Fransa**'ya sarkmıştır; haberler kötü, böyle giderse, **Fransa** da **Polonya**'nın akıbetine uğrayacak!

1939/40 ders yılı, en önemli yıllarımdan biri; bırakın ortaokulu bitirecek olmamı, hayatımı olağanüstü etkileyen iki şeye o yıl takılıyorum. Biri sinema, öğrenciye yedi buçuk kuruş; sahildeki ve çarşıdaki iki sinemanın, cumartesi birinde, pazar öbüründeyim: **'Allahın Cenneti', 'Akasya Palas', 'Tosun Paşa'** gibi Türk filmlerini: **"Neşide-i Emel'** gibi **(Ümmü Gülsüm), 'Aşkın Gözyaşları'** gibi **(Abdülvahap)** Arap filmlerini seyrediyorum: Yalnız onlar mı, **Hollywood**'ın en hızlı dönemi, başdöndürücü Amerikan filmleri, perdelerimizden eksik olmuyor; dahası, ilerde birer şaheser olduklarını öğreneceğim. **Carnè, Renoir,** vb. imzalı Fransız filmleri!

Ya edebiyat? Sinemaların dışında, başlıca uğrağım. 'Kitapçı **İhsan**'ın o ufak, dar ve uzun dükkânı: **İhsan,** gecesi yüz paraya romanlar kiralıyor; nasıl doymaz bir iştahla okuyorum, şaşmayan kalmadı; her gece bir, bazı geceler iki roman: **Esat Mahmut, Mebrure Sâmi, Muazzez Tahsin, Aka Gündüz, Mahmut Yesari** derken: **Reşat Nuri, Halide Edip, Yakup Kadri,** arkasından aynı hızla **Balzac, Zola, Anatole France, Çehof, Gorkiy** vb... İki arada bir derede şairliğimi kesinleştirmişim. **'Nâzım** tarzında' inanılmaz şiirler yazmaktayım; kırmızı ciltli bir şiir defterim var, hemen her gün yeni bir şiir ekliyorum: En beğendiğimin adını birinci sayfaya yazdım. **'Yüzü Yamalı Adam':** Türkçe öğretmenimiz, merakımı saptadı, defteri okumak istiyor, verdim; daha sonra üzerinde konuşuyoruz, eleştirilerine aklım yatmadı pek, çünkü kılavuzum **Nâzım Hikmet;** onun epeydir cezaevinde yatan, 'yasak' bir şair olduğunu artık bilmekteyim; önceleri, **Kemeraltı**'ndaki kitapçılara rastgele dalıp, kitaplarını sorardım; uyardılar, zaten bulabildiğim ne ki, hepi topu iki eseri: **Şeyh Bedreddin,** bir de **Alman Faşizmi ve Irkçılığı!** Diğer bazı kitaplarını, ancak elle yazılmış olarak, elde edebildim, ne zaman

okusam, başka türlü çarpılıyorum; **835 Satır**'ı, **Taranta-Babu**'yu hemen hemen ezberledim; ailenin dostu bir gazetecinin kütüphanesinde, elime **'Gece Gelen Telgraf'** geçmesin mi, sevinçten çıldıracağım.

Yanılmıyorsam, **Paris** 15 Haziran 1940'da düşmüştü; doğum günüm değil mi, ölüp ölesiye unutamam; **Karşıyaka**, yosun, balık pulu ve iyot kokan yeni bir yaza doğru, doludizgin ilerliyor; sabahları deniz, öğleden sonra imbat, akşamüstü sahilde 'piyasa'; o tarihte oturduğumuz **Hengâm Sokağı**'nda **(1699. Sokak)** bir de sevgili edindim; teni saydam ve beyaz, bakışları hülyalı, burnunun ucu kalkık, liseli bir kız; o hiç buluşmadığımız, hiç konuşmadığımız, uzun uzun sadece mektuplaştığımız, sevgili **V.**

Mektuplarımızın, başımıza ne işler açacağını, nereden bilebilirdik?)

Sanıldığının aksine, bence **'Milli Şef'** dönemi, öncesinden farklıdır.

Gâzi, geleneksel **Osmanlı** kültür ve sanatının 'çağdaş' olmadığını anlamıştı; tabanı dinsel, bir ümmet kültürü bileşimi olduğunu seziyor; laik ve demokratik 'yeni' bir kültür bileşiminden yanadır; hem 'çağdaş' olmalıdır, hem de 'ulusal' bu yeni bileşim! Bence, **Atatürk** dönemiyle **İnönü** dönemi arasındaki önemli fark bu **'ulusallık'** tercihinde yatıyor; ikisi de **'yeni',** ikisi de **'çağdaş'** bir kültürden yanadırlar ama, **Atatürk**'ün kısa döneminde **'ulusallık'** ağır basmıştır

'Ulusal' tarih araştırmaları için **Türk Tarih Kurumu, 'ulusal'** dil araştırmaları için **Türk Dil Kurumu,** her ikisi için **Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi** kurulmuştur. Mimar **Kemalettin,** mimar **Vedat** beyler, **'ulusal'** bir mimari üslûbu araştırırlarken **'Beş Hececi'** şair ve ardılları **(Ahmet Kudsi, Kemalettin Kâmu, Ömer Bedreddin)** 'Ulusal' bir **Anadolu** şiirini gerçekleştirmeye çalışmışlardır; **Faruk Nafiz**'in **Akın** piyesi, **Adnan Saygun**'un, **Özsoy** operası bu ulusallığın göstergeleri sayılabilir.

İnönü döneminde kesinleşen, **seçkinler diktası,** soruna başka türlü yaklaşıyor; evet yeni **Türkiye** yeni bir kültür yaratacaktır ama, bu yeni kültür ulusaldan çok **'evrensel'** olacaktır. **'Ev-**

rensel' kültürün ne idüğünü araştırmazlar bile, ne gerek var, besbelli bu, **Yunan/Latin** tabanı üzerinde geliştirilmiş olan, **Batı** kültürüdür; öyleyse cumhuriyet **Türkiye'**si, **İnönü**'nün **'Perikles devri**'nde **Yunan/Latin** tabanını benimseyecek, batılı kültür ve sanatı yaygınlaştıracaktır. Pratikte bunun, başka düzeyde, üstelik daha da kötü bir **Tanzimatçılık** olduğunu, kimse farketmiyordu; kültür emperyalizminin sömürgelerde 'cebren ve hile ile' gerçekleştirebildiği uygulamaları, **Türkiye** gönüllü olarak yapmaya başladı.

Milli Eğitim açısından ilk uygulama, **Yunan/Latin** klasiklerinin toplu halde çevrilip yayınlanması, ayrıca **Yunanca/Latince** öğreten 'klasik' liselerin açılmasıdır; bizim kuşağımız, liselerde **Yunan/Latin** klasiklerini 'yardımcı kitap' diye mecburi okudu; hal böyle olunca, ulusal temaları işleyen 'Anadolucu' şairler gözden düşmüş, onların yerini 'yeni kültür' politikasının hararetli savunucuları olan **Ataç**'ın, **Sabahattin Eyuboğlu**'nun, **Vedat Günyol**'un, **Suut Kemal Yetkin**'in desteklediklerı sanatçılar almıştır: **Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Cahit Sıtkı, Cahit Külebi, Behçet Necatigil, Necati Cumalı, Salâh Birsel** vs.

Yunan/Latin tabanı üzerinde yükseltilecek 'evrensel' kültür, geleneksel **Selçuklu/Osmanlı** kültürüne sıkı ve sağlam referanslarla bağlı olduğu için, konuşulan Türkçeyi de reddediyor; **TDK,** çağrışım yükü olmayan, çıplak ve uydurma kelimelerle, yeni bir Türkçe yaratmayı üstleniyordu; **Atatürk,** 'Dil devrimi'ni bilinen o makul sonuca bağlamamış gibi: **a) Halkın kullandığı her kelime Türkçedir, b) Yabancı dillerden, gramer kuralları aktarılmayacaktır, c) Üniversitelerde öğretim terminolojisi Türkçeleştirilecektir.** Görüldüğü üzere, **Mustafa Kemal**'in ulaştığı sonuçta, dilde aşırı bir ırkçılık sayabileceğimiz **"özleştirmeciliğe"** yer bırakılmamıştır; oysa **'Milli Şef'** döneminden itibaren, Türkçe ısrarla ve inatla bu yöne kaydırılmak istenmiştir; meraklısı bilir, **Ataç**, 'diktanın' resmi organı **Ulus** gazetesinde, her hafta inanılmaz 'tilcikler' üretirdi.

Hepsi bu kadar mı, hayır; uygulama çok daha geniş kapsamlı bir çerçeveye oturtulmuştur; **'yeni'** ve **'evrensel'** kültür ve sanat, halkın alt katmanlarına kadar, dallı budaklı iki yatay örgütlenmey-

le ulaştırılacaktı; rejimin kaleleri sayılan, **Köy Enstitüleri** (kırsal kesim) ve **Halkevleri** (kentsel kesim); bu kurumların gerçek kuruluş ve yaygınlaşmalarının, savaş yıllarında olduğunu, şimdi çok kimse hatırlamaz görünüyor; oysa ilke ve niyet önceden ortaya atıldıysa bile, gerçek uygulama ve işlevsellik o yıllarda gerçekleşmişti.

Öyle ki, **İkinci Dünya Savaşı** içinde, **Türkiye**'deki yaygın sanat ve kültür yaşantısı, **'resmi'** kültür politikasının savunulmasından ibaretti; sadece, sonradan benim **'fedailer mangası'** adını taktığım, bir avuç **'solcu'** sanatçı ve aydın azbuçuk direnmeyi denemiş, bu teşebbüsünü çok fena ödemiştir.

(O marsık kokusu, burnumdan asla gitmez!

İmtiyazlı mahkûmların 'ferânelerinde', akşamüstleri ateş yakılıyor; kanatlı saç mangallarda, ayazın çıtır çıtır kıvılcımlandırdığı, kömür ateşi; koku o koku! Yaşımızın küçüklüğü dolayısıyla, nereye koyacaklarını kestiremediler, ilk gece **Sıbyan Koğuşu**'nda yattık; suçumuzun büyüklüğü dolayısıyla, ertesi sabah **'tecrit'**e alınıyoruz; demir parmaklıklı camsız pencerelerinden, şubat soğuğunun iliklerimize işlediği, loş, rutubetli ve çıplak bir bodrum burası; ortalıkta, ağır bir helâ kokusu; kedi yavrusu büyüklüğünde lağım sıçanları, vırt zırt ayaklarımıza dolaşıyor; o yüzden, daha ziyade ağır hükümlülerin barındırıldığı **2. Ferâneye** nakledilince, dünyalar bizim oldu; uzun, Malta taşları döşeli iç avlunun iki yanında, ikişer kişilik koğuşlar; paran varsa ısınablir, yemeğini pişirebilirsin; zararsız kitaplar olmak şartıyla, okumak serbest!

Mart 1941, Alman orduları **Avrupa**'da zaferden zafere koşuyor; bütün başkentlerin radyolarında, kapanırken daima aynı marş; **"Deutschland Über Alles!";** sınıf arkadaşım **Cemşid Hun**'la ben, **Şubat**'tan beri 'mevkufuz'; hakkımızda, 141/142'den dava açılıyor; ana gerekçesi **V**'ye yazdığım mektuplarda, öğrenciler arası söyleşilerde, **Nâzım Hikmet**'i ve şiirlerini övmüş olmam; **V**'nin okuduğu lisede arama yapıyorlar, mektuplar yakalanıyor; beni **İzmir Atatürk Lisesi**'nden alıp götürdüler, arkamdan da **Cemşid**'i: **Karşıyaka Karakolu, Emniyet Müdürlüğü, Sulh Ceza Mahkemesi** vs; **Cemşid** ve ben, ellerimiz kelepçeli, kendimizi eski **İzmir Cezaevi**'nde bulduk.

Aynı suçtan hükümlü, **Ömer yoldaş,** başbaşa kalabildiğimiz nadir anlarda, fısır fısır anlatırdı; meğerse **'Ankara', 'Kemal Paşa'**nın vefatına tekaddüm eden aylarda, şumûllü bir 'temizlik' yapmış; **Harbiye** ve **Donanma** davalarıyla **Nâzım Hikmet, Kemal Tahir, Doktor Hikmet Kıvılcımlı,** daha kimler kimler, son derece ağır cezalarla, taşra hapishanelerini boyluyorlar; bu kadarla kalsa iyi, **Kerim Sâdi, Abidin Dino, H. İ. Dinamo, Suphi Taşhan, Lütfi Erişçi, Kemal Sülker** vs.'nin çeşitli şehirlere sürülmesiyle, 'temizlik' sürüp gidecektir. 'Tornacı' **Ömer Karaman, KUTV** neslinden eski Bolşevik, komünistlik konusunda neyi bilmiyorsak, **–Enternasyonal Marşı** dahil– ondan öğreniyoruz; davamız uzun sürdü, bir süre sonra tutukluluğumuzu kaldırdılar, ne var ki benim **Manisa Emraz-ı Asabiye ve Akliye Hastahanesi'**nde, birkaç hafta 'müşahede altına alınmam' gerekiyormuş, böyle bir çılgınlığı aklıbaşında bir çocuk yapar mı, yapmaz mı diye, o çileyi de çektim; yine hüküm giydim; daha hüküm giymeden okuldan kovulmuştum; elime 'hiçbir okulda okuyamaz' diye, siyasal gerekçeli bir belge vermişlerdi; 'ilerici' **Hasan Ali Yücel**'in Milli Eğitim Bakanlığı, bu belgeyi derhal onayladı; henüz on altı yaşımdaydım, 'istikbâlimi mahvetmiştim.

Peder **Şura-yı Devlet**'e başvuruyor, valde **'Müsü' Rafael** diye Yahudi bir hoca tuttu, dersi yirmi beş kuruştan haftada iki kere, bana Fransızca öğretecek: kısa sürede başımdan geçenler, şairliğimi bilemiş olmalı, 'müthiş' şiirler yazmaktayım; mesela **'Demir Süvariler'; Birden/Sanki demirden/ Süvariler, demir atlara binmiş / Başladılar bir yarışa/ Haykırışa–haykırışa!;** meselâ, **'Kanlı bir damga': Kanlı bir damga gibi güneş/ Vurulmuştu batıya/ Batıya vurulmuştu/ Devâsa bir balondu ay/ Sanki dünyadan bırakılmış/ Uçurulmuştu.** Bu şiirleri, tek başına yazıp çizip çıkardığım, el yazması **'Çığlık'** adındaki dergide yayınlıyorum; benimkilerden başka **İhsan Ahmed**'in, **Cemşid Hun**'un yazıları da yer alıyor; sıcak bir yaz, **Hitler**'in orduları ansızın **Sovyetler Birliği**'ne saldırdılar: herkeste bir şaşkınlık, bir telâş; akşamları iskele meydanında üçer beşer toplaşıp, yolcular, yine hoparlörden haberleri dinliyorlar; tesadüf bu ya, Kitapçı **İhsan**'ın dükkânında iki 'solcu' dergi keşfettik: **'Ye-**

ni Edebiyat' ve **'Yeni Ses'; Yeni Edebiyat,** heyecan içinde ona gönderdiğim birkaç şiirden birini, **'Balıkçı Türküsü'**nü –nedense değiştirerek– yayınlıyor; artık şair sayılır mıyım acaba? **(21 Birinci Teşrin 1941, sayı: 23)**

Babamı nihayet **Muradiye**'den **Bahçe**'ye (**Adana**) naklettiler; 1942/43 ders yılını, okulların uzağında, orada geçireceğim; dumanlı bir vâdiye sıkışmış, varla yok arası bir kasaba; çevresi bütün **Gâvurdağları;** başdöndürücü bir hırsla okuyup yazıyorum: **'Yürüyüş'** dergisi aracılığıyla **Ö. F.Toprak**'la yazışmaya başladım; ondan aldığım her mektup sanki bana dünyaları bağışlıyor; vakit gecedir, gecenin ilerlemiş saatleri; yakındaki bir ağaçtan İshakkuşunu duyuyorum, uzaktan köpekleri; evde herkes uyumuş, ben **Moskova Radyosu**'nun Türkçe yayınını dinlemek için, tek başına uyanık ve akülü radyonun başındayım; yayın, 'yeni' **Sovyet** marşıyla **(Enternasyonal'**ı terkettiler) açılıyor, sonra spikerin kavgacı sesi: **'Burası Moskova, burası Moskova, Alman faşist istilâcılarına ölüm';** oysa iki yıl önce, **SSCB Hariciye Komiseri Vyeçeslav Molotof** ile **III. Reich**'ın **Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop** pek güzel anlaşmışlardı; bu sayede **Rusya, Polonya**'nın yarısını, bütün öteki **Baltık** devletlerini hap gibi yutmuştu! Dünya tuhaf!)

Türkiye'nin dış politikası, **'Milli Şef'** öncesiyle sonrasında, çok farklıdır.

Kemal Paşa, açıkça anti/emperyalistti: **Musul** dolayısıyla İngilizlerle, **Hatay** dolayısıyla Fransızlarla takıştı durdu; **Oniki Ada** yüzünden, bir ara **Mussolini**'yle sürtüşmüştür; 1930'lu yıllara kadar, açın ünlü **'The Economist'**i bakın, **Gâzi**'ye atıp tutar, neymiş, 'o mağrur başını, asla eğmiyor'muş! Haklıdır da; ölümünden bir yıl önce bile, **Mustafa Kemal, Hatay** davası yüzünden sınırı gizlice geçip, **Suriye**'de Fransızlara karşı gerilla savaşı örgütlemeyi tasarlıyordu! Dış politikası, eski Osmanlı mülkünü **Balkan** ve **Saadabat Paktlarıyla, Ankara**'nın kontrolünde tutmaya, esas olarak da **Sovyet** dostluğuna dayanıyordu; ancak **Stalin Rusya**'ya egemen olunca, **Moskova**'nın iyi niyetinden kuşkulanmıştır; yine de ölünceye dek, **Mustafa Kemal,** hiçbir Batılı ülkeyle ittifak ilişkisine girmedi; tam bağımsız öldü!

'Milli Şef' yönetimi ele alır almaz, **İngiliz/Fransız** ittifakına girer; savaşın ilk yıllarında, Türk kamuoyu **Müttefiklerden** yanadır; tereddüt, **Fransa**'nın çöküşünden sonra belirdi, **Wehrmacht**'ın **Meriç** kıyılarına dayanmasıyla büyüdü. **Hitler Rusya**'ya yüklendiği zaman kesinleşti; **Johannes Glasneck,** daha 2 Aralık 1940'da **Von Papen** ile **Saracoğlu**'nun şu noktalarda anlaştıklarını yazmıştır: **1) Türkiye, Hitler'in 'Yeni Nizamı'na yakınlık duyduğunu açıklayacaktır. 2) Türkiye, Almanya ve İtalya'ya karşı harbe girmeyecektir. 3) Mihver Devletleri, buna karşılık, Türkiye'ye saldırmayacaklarına dair, Ankara'ya güvence vereceklerdir.** Şansölye, **Adolf Hitler,** Şubat 1941'de **İnönü**'yle mektuplaşır, karşılıklı 'iyiniyet teatisinde' bulunurlar. **Saracoğlu** 25 Haziran 1941'de yaptığı bir Meclis konuşmasında, **Hitler**'in 9 Mayıs 1941'de **Reichstag**'da söylediği nutku över, **Türkiye** ve Türk yöneticileri hakkındaki 'sitayişkâr' sözlerini, handiyse 'minnetle' aktarır Bu gidiş, önce ünlü **Türk/Alman Ticaret Anlaşmasına,** sonra da **Dostluk Paktı**'na ulaşacaktır.

Türk/Alman 'işbirliğinin', istihbarat örgütleri düzeyinde, meğer görünmeyen bir yanı da varmış! **SSCB Dışişleri Bakanlığı**'nın savaş sonrasında yayınladığı 'resmi' belgeler, geniş **Sovyet** toprakları işgâl altında iken, **Gestapo** ile **Ankara** arasındaki ilginç trafiği kanıtlıyor Çoğu Türk asıllı halklarla meskûn bu bölgelerin, **Sovyet** karşıtı rejimlerle donatılması için **Ankara** ve **Berlin** basbayağı elele vermişler; karşılıklı ajan ve bilgi değiş tokuşu mu istersiniz, o toprakların 'geleceğine' ilişkin türlü tasarılar mı? **Türkiye**'de ırkçılık, durup dururken ağır basmıyor? Yahudi aleyhtarlığının yoğunlaşması, **Varlık Vergisi**'nden en ziyade Musevilerin zarar görmesi, boşuna mı? **Irkçı/Turancı** dergiler, pıtrak gibi etrafı sarmıştır, çünkü bakın **Von Ribbentrop,** 5 Aralık 1942'de **Ankara**'daki Büyükelçisi **Von Papen**'e ne yazmış; **"Türkiye'deki dostlarımıza cömertçe dağıtılması için, beş milyon altın mark gönderiyorum."**

Dönüm noktası **Stalingrad** mıdır, **El Alemeyn** zaferi mi, yoksa ikisi de mi? 1943'den başlayarak, bütün cephelerde, **Müttefikler**'in ağırlığı hissediliyor; savaş leyhlerine geliştikçe, **Üç Bü-**

yükler (Roosewelt, Churchill, Stalin) Ankara üzerindeki baskıyı artıracaklardır; buna rağmen **Milli Şef, Almanya**'nın yenilgisi ancak kesinleştikten sonra, o da sembolik olarak **Berlin**'e savaş ilan eder; bunun **Türkiye**'yi nasıl bir yalnızlığa iteceğini, henüz görememiştir; savaş ertesinde, birden görecektir; **Avrupa**'da 'faşizan' üç diktatör ayakta kalmıştı, **Salazar, Franco** ve **İnönü;** ilk ikisi kendi kendisiyle mutabık, tavırları kesin olduğundan, savaş sonrası örgütlenmesinin elbette dışında kalacaklardır, bunu bilirler; oysa **İnönü, San Fransisco Konferansı**'na katılmak, 'yeniden kurulacak' dünyada bir yer edinmek arzusundadır; iyi de nasıl, herkese mavi boncuk dağıtan dış politikası, gerçi **Türkiye**'yi savaşın dışında tutmayı başarmıştır, ama bunun bedeli hem **Müttefikler**'ini kaybetmesi olmuştur, hem de **Sovyetler**'i!

Churchill'le yaptığı ünlü **Adana Mülakatı**'ndan sonra, **Ankara**'nın 'Almancılığı', **Mareşal Fevzi Çakmak**'ın omuzlarına yükleniyor; yıllardır sürdürdüğü **Genelkurmay Başkanlığı**'ndan emekliye sevkedilecek, bunu asla affetmeyecektir; iş bu kadarla kalmaz, 1939'dan bu yana yerleşip oturtulan, adına da **Atatürkçülük** denilen 'totaliter düzeni', yumuşatmak zorunluluğu belirmiştir; çünkü **İkinci Dünya Savaşı**nın asıl sonucu, önceki savaş sonrasında iyice gözden düşmüş olan demokrasinin, yeniden itibar kazanması değil mi? **Türkiye** de, yavaş yavaş, merkeziyetçi bürokrat diktasını gevşetecek; adım adım, serbest örgütlenmeye, insan haklarına saygıya, çok partili parlamenter rejime doğru gidecektir

Ah işte o zaman, inanılmaz bir şey olmuştu; **Milli Şef,** daha düne kadar baş destekçisi olduğu, 'evrensel' kültür ve sanat politikasına, birden yüz çevirir; iş halkın seçimine kalırsa, **Yunan/Latin** kültür tabanı, klasikler, opera merakı; köylü çocuklarına, mandolinle **Mozart** çaldırmak gibi **hobby**'lerle, iktidarda kalınamayacağını mı görmüştür; yoksa ekonomik tabanı ihlal eden, böyle üstyapısal kültür politikalarıyla, bir yere varılamayacağını mı farketmiştir, orası bilinmiyor; bilinen odur ki **Milli Şef,** kaşla göz arasında **Hasan Ali Yücel**'i ve çevresindeki 'ilerici' aydın kadrosunu **Milli Eğitim Bakanlığı**'ndan uzaklaştırır, **Milli Eğitim Bakanlığı**'na 'muhafazakâr' bir Anadolucu olarak bilinen **Reşat**

Şemsettin Sirer'i tayin eder; aslında bu, **Köy Enstitüleri** ve **Halkevleri**'nin gözden düşmeye başlaması demektir; gençlerin çoğu sanır ki, **İnönü** döneminde 'ilerici ve aydın' bir kadro vardı; **Bayar/Menderes** iktidara gelince, **Demokrat Parti** bu kadroyu tasfiye etti; hayır, 'Tasfiye'ye İnönü başlamıştır, alçalmaya koyulan balonu kurtarabilmek için, ağırlık atması gerekiyordu; atmayı yeğlediği ağırlık, beş yıl önce **Türkiye**'nin geleceği sandığı, kültür ve sanat politikasıydı; doğal olarak da, bu kültür ve sanat politikasına inanmış olanlar!

Onlar da ne yaptılar biliyor musunuz?

'Solcu' oldular, evet!

(1944/45 kışı, **Sansaryan Hanı**'nda, hücredeyim.

Kaç gün geçtiğini kestiremiyorum, ışığım yanmıyor; yoğun karanlıkta, gece ile gündüzü ayırabilmek, ne mümkün! Öyle anlar oluyor ki, vücudumun zerreler halinde karanlığa dağıldığını sanıyorum; zaman zaman, limandan vapur düdükleri; bir de, **Bahçekapı** tramvaylarının, dönerken raylarda çıkardıkları, o garip vınıltı!

Hayır, asıl korkum, **İstanbul** gibi tanımadığım bir şehirde, gözaltına alınmış olmamdan doğmuyor; nice zahmetlerden sonra, **Şura-yı Devlet (Danıştay)** kararıyla zar zor elde edebildiğim 'okuma hakkımı', tekrar kaybedebilmek ihtimalinden doğuyor; kulağımda **Işık Lisesi Müdürü Sacit Bey**'in söyledikleri:

"–...Oğlum, ikide bir gelip seni soruyorlar, ayağını denk al, gürültüye gidebilirsin!" Geçen yıl, beni etüd sınıfından çağırtıp, bir gece bunları söylemişti; üzerinden bir yıl geçmeden...

Sacit Öncel, Karşıyaka Ortaokulu'ndaki müdürüm, okuma hakkını kazandığımı öğrenir öğrenmez, şimdi görev yaptığı **Işık Lisesi**'ne çağırmıştı; 1943/1944 ders yılı, kazasız belasız geçti, sınıf birincisi olarak onu mahçup etmedim; o tatilde babamı **Bahçe**'den **Sındırgı**'ya **(Balıkesir)** naklettiler; harp yıllarında, karartmalı trenlerde iki gün iki gece yolculuk etmenin ne demek olduğunu bilenler; bu tayine ne kadar sevindiğimi kestirebileceklerdir; **Sındırgı,** burnumuzun dibi, ne de olsa batı kasabası,

elektriği var, hayli de gelişmiş; pazar yerine bakan evimizde, akşam kuşlarının cıvıltısı, yaz yağmurlarının telaşlı serinliği arasında, **'Gâvurdağları'ndan Rivayet'** şiirlerini yazmaya sıvanıyorum; içlerinde **'Cebbar Oğlu Mehemmet'** adını verdiğim biri var ki...

Onuncu sınıf, 1944/45 ders yılı. Savaş bütün cephelerde, **Mihver** devletlerinin aleyhine gelişmektedir; koşulların ağırlığı **İstanbul**'da açıkça hissediliyor; gaz benzin yok, otomobil lastiği yok, simit yok, açma yok, çatal çörek yok; şeker ve ekmek karneye bağlanmış; gazeteler artık on kuruş, **Reşad** altını 37 liraya fırladı; yağmura gebe bulutların boz aydınlığında, çilekeş tramvaylar, arşelerinde kıvılcım, basamaklarında insan salkımlarıyla, şehri bir uçtan bir uca geçiyorlar. **Parkotel, Tokatlayan, Perapalas** gibi lüks otellerde, **Taksim Belediye Gazinosu** gibi 'pavyonlar'da, sosyetenin parfüm, alkol ve tütün kokan 'gece hayatı'; bir rivayete bakılırsa, şehirde casus kaynıyormuş!

Rahat durmuyorum, daha önce mektuplaştığım **Ö. F. Toprak**'la irtibat kurduk, hafta sonları **Fatih**'teki, **Edirnekapı**'daki esnaf kahvelerinde buluşuyoruz; ona şiirlerimi götürüyorum, sosyalizm hakkında sorular soruyorum, ondan kitaplar alıyorum; okulda, hepimiz yatılı, beş altı kişilik bir grubuz, çalışkan, uyanık, şakacı çocuklar; aramıza katılan bir gündüzlü öğrenci meğer 'hafiye' değil miymiş: **Siyasi Polis** zaten o sıra **İleri Gençler Grubu**'nun tevkifatıyla meşgul; bir cumartesi öğleden sonra, **Ö.F. Toprak**'la buluşacağız, hayret, randevusuna gelmiyor; okula dönüyorum ki, iki sivil beni bekliyorlar, dolaplarım aranıyor, arkasından **Maçka/Beyazıt** tramvayı, ver elini **Müdüriyet!**

Sacit Bey, Sansaryan Hanı'na o ve ondan sonraki her çağrılışımda, bana kuvvetle arka çıkmasa, acaba liseyi bitirebilir miydim? Hiç emin değilim! Ona borcumu olağanüstü bir öğrenci olarak ödüyorum, doğrusu ya, **1946 Şiir Armağanı**'nı kazanmış olmam da, yüzünü ağartıyor.

Mihver'in gerilemesi, **Türkiye**'de ilginç gelişmelere neden olmayacak mı? **Bozkurt, Gökbörü, Orhun** vb. **Irkçı/Turancı** dergiler, ortalığı kasıp kavururken, birden **Siyasi Polis,** onlara karşı bir operasyon başlatıyor: 1943'ten itibaren, solcular bir tev-

kifattan ötekine giredursunlar, Irkçı/Turancılar, bildikleri gibi at oynatıyorlardı; **Milli Şef,** belki de savaş ertesi hesaplarıyla, bu kere onlara bulaşmayı uygun gördü; o yıl 19 Mayıs konuşmasında 'aşırı sağcılara' demediğini koymuyor: **Sansaryan Hanı,** hem sağcı hem solcularla tıklım tıklım dolmuştur, öyle ki hücrelere bir sağcı bir solcu koymak zorunda kalmışlar; on sekiz aydır gözaltında tutulan **Selahattin Usta,** gece kaçamaklarından birinde, **Nihal Adsız**'la aynı hücreyi paylaştığını anlatıyor; sessiz sessiz gülerek; **'İyi adamdı'** dedi.

Hiç unutmam.)

Türkiye, Almanya'ya 'kerhen' harp ilan etmişti.

Anlamak kolay: Bir kere, **Türkiye**'nin savaş ilanıyla **(23 Şubat 1945) Almanya**'nın teslim olması **(7 Mayıs 1945)** arasında, iki aydan az fazla bir zaman var, yani olan olmuş, hastanın öleceği anlaşılmış; ikincisi ve daha önemlisi **Müttefikler**'in, savaş sonrasının etkili gücü saydıkları **Birleşmiş Milletler Örgütü**'ne girebilmek için, üçüncü ülkelere koştukları şart, ya bu tarihe kadar **Mihver Devletleri**'ne savaş açarsınız, ya **Birleşmiş Milletler**'in dışında kalırsınız!

'Milli Şef'in, bu şarta yan çizmesi mümkün görünmüyor: **Moskova**'nın niyetlerinden kuşkuludur, bütün ümidi **Müttefikler**'in muhtemel bir desteği, bunu da ancak **Mihver Devletleri**'ne savaş açarak elde edebilecek! Nitekim, belki **Ankara**'nın Nazilerle **Sovyetler** aleyhinde kurdukları komploları öğrendikleri için, belki **Stalin – Beria – Molotof** üçlüsü, zaten oldum bittim **Boğazlar** üzerinde hesaplar yaptığı için. **Moskova Ankara**'ya, **Mustafa Kemal** ile **Vladimir İliç Lenin**'in gerçekleştirdiği, **Dostluk ve Saldırmazlık Paktı**'nı yenilemeyeceğini bildirir (19 Mart 1945).

Savaşın perde arkası bilinirse, bunda şaşılacak yan yoktur; o kadar yoktur ki, **Türkiye** üzerindeki **Sovyet** baskısı ağırlaşınca, ne **İngiltere**'nin kılı kıpırdar, ne **Birleşik Amerika**'nın: **'Milli Şef**'i adeta kaderiyle başbaşa bırakırlar: **İsmet İnönü**'ye **'Milli Şefliği'** terk edip, **Demokrasi Kahramanlığı**'na soyunmaktan başka çare kalmamıştır.

Çünkü, **Birinci Dünya Savaşı**nın aksine, **İkinci Dünya Savaşı**nın galibi demokrasidir; **Roosewelt,** o çok ünlü **'dört hürriyet'** öğretisini açıkladı. **Atlantik Paktı, 'hürriyet ve demokrasi ideallerini gerçekleştirmek'** amacıyla kuruluyor; **Avrupa**'da 'totaliterliğin' pabucu dama atılmıştır, uluslararası bütün gündemlerde ilk madde demokrasi! İşin şaşılacak yanı şudur ki, en koyu bir totaliterliğin hüküm sürdüğü **Sovyetler** de, demokrasiden sayılıyor; üstelik **Doğu Avrupa** ülkelerinden bir kısmı üzerine, o meşhur 'demir perde'si ininceye kadar da, sayılacaktır.

Belki bu yüzden, **Türkiye**'nin yönetimine egemen olan 'oligarşi' (bir bakıma aydınlar, sivil ve askeri bürokrasi ittifakı) en çetin günlerini o sıra yaşadı; hem ülke üzerindeki mutlak egemenliğini korumak, hem de 'zevahiri olsun, kurtarabilmek' amacıyla, parlamenter ve özgürlükçü demokrasiye yönelmek zorundaydı! O kadro, gerçekte demokrasiye asla inanmamıştır, söz millete bırakılırsa ya padişahı geri getirecektir sanıyordu, ya irticaı; o yüzden çok partili sistem, sendikaların serbestliği, basın özgürlüğü vs. ancak şartlı şurtlu uygulanabilirdi; 'ana muhalefeti' oluşturacak lider kadrosunun, bizzat **CHP**'nin içinden çıkmasında da, **Bayar**'ın, **Demokrat Parti**'yi kurmadan önce, **İnönü** ile gizlice görüşüp 'asgari müşterekler' üzerinde mutabık kalmasında da, yadırganacak bir taraf görülemez; öyle ki, **DP** iktidarı bu 'asgari müşterekleri' hesaba katmadığı anda, iktidarı paldır küldür kaybetmiş, yönetici kadrosu da kendisini **Yassıada**'da, sehpada bulmuştur.

Nasıl **Rus İhtilali, Lenin/Troçkiy** dönemindeki atılgan ilericiliğini ve özgürlükçülüğünü, 'cesur beynelmilelciliğini' kaybedip, **Stalin** döneminde tutucu, acımasız hatta şoven bir bürokrasi diktasına dönüşmüşse; tıpkı onun gibi, **Anadolu İhtilali** de, **Mustafa Kemal Paşa** dönemindeki atılgan ilericiliğini, anti-emperyalist karakterini, yiğit halkçılığını kaybedip, **İsmet İnönü** döneminde tutucu, acımasız, epeyce de kozmopolit bir bürokrasi diktasına dönüşmüştür. **Fevzi Lütfi, DP** muhalefetinin ilk yıllarında yazdığı bir yazıda, **İnönü dönemini** eleştirirken, o döneme **'Münevver İstibdadı'** deyimini kullanıyor; son derece yerinde bir deyimdir,

öyle ki 1945 sonrasına değin bütün demokrasi hesapları, aslında, 'kurulu egemenliğin korunması' noktasında toplanmıştır; egemenliğin paylaşılması üzerinde değil!

Örnek mi, işte işçilerin durumu! 1946'dan sonra bir adım atılacak, **'sınıf esası üzerine teşkilatlanmak'** suç olmaktan çıkarılacaktır; bunun doğal sonucu ne, Türk işçilerinin kendi başlarına örgütlenmeleri, bağımsız sendikalarını kurmaları değil mi? Hayır, buna kesinlikle izin verilmez; 1946 denemesi onca sendikanın, bu arada özgürlük vaadlerine inanıp legale çıkmış iki sosyalist partinin, ihanet-i vataniye ithamı altında, darmadağın edilmesiyle sonuçlanır; arkasından, el altından **CHP**'nin denetlediği işçi dernekleri kurulacak, bunlar **Türk-İş**'i doğuracaktır; **Türk-İş**'in, ne kadar **Türkiye**'deki 'egemen' sistemin ürünü olduğunu anlayabilmek için, her askeri müdahale sonrasında, müdahalecileri kutlayan ilk örgüt olmasını hatırlamak yeterlidir.

Yalnız işçiler mi, yoo, işverenler de geniş ölçüde aynı 'mekanizmanın' ayrılmaz bir parçası, aynı 'oligarşinin' ürünüdürler; ne dedim, Türk ulusal demokratik devrimi, ulusal burjuvazisiz yapılmıştır: 30'lu yıllardan itibaren egemen bürokrasi ihtiyaç duyduğu burjuvaziyi istediği boyut ve renkte, 'kendi serasında' yetiştiriyor; önceleri sadece ticaret, daha sonraları komprador eyilimli sanayi burjuvazisi, yaşayabilmek ve semirebilmek için öylesine o 'sera' iklimine muhtaçtır ki, merkeziyetçi bürokrasinin varlığından vazgeçemez, sözünden dışarı da pek çıkamaz, palazlanıp da yönetime ağırlığını koymaya yeltendiği her dönemde, haddi hemen bildirilmiş, o da itaatta asla kusur etmemiştir.

Peki ya aydınlar? Güldürmeyin beni! Şu gerçek asla unutulmamalıdır: **Türkiye Cumhuriyeti**'nde sanatçılar, yazarlar, basın yayın çevresi, çeşitli sanat ortamları, üniversiteler vs. kendilerini ancak **'Milli Şef'** döneminde iktidarda hissetmişler, 'güvencede' saymışlardır; en büyük 'ilericilik' onlar için, **'Milli Şef'** dönemindeki üstyapısal kültür ilericiliği, bir manada batı taklitçiliğidir; o yüzden de, hemen hepsinin 'ilericilikleri', **İnönü** dönemine özgü 'yasakları' hâlâ içinde taşır; demokrasiyi, fikir ve yaratma özgürlüğü koşullarını, 'ayak takımının', ya da 'irticaın' ülkeye egemen olması gibi yorumlarlar, savundukları fikir platformuna gelince, gö-

renler Allah için söylesin, **İnönü** döneminin fikir ve sanat değerlerinden bir parmak değişti mi? **Aydınlar, gerçek manada demokrasiden tedirgindirler, çünkü böyle bir özgürlük düzeni, onların bir zamanlar toplumda sahip oldukları 'ayrıcalıklı' statüyü ortadan kaldırmakta, onları 'sıradan vatandaş' işlemine tabi tutmaktadır.**

'Milli Şef' ve takımının, savaş ertesinde 'kerhen' gerçekleştirdiği demokrasi, gerçek bir sivil toplum, gerçekten özgür bir siyasal rejim değil, özünde aynı merkeziyetçi bürokrat çekirdeğini muhafaza eden, o çekirdeğin oluşturduğu evcilleşmiş demokratik kurum ve kuruluşlarla 'demokrasicilik' oynayan, siyasal bir düzendir; kanıtlarını, son otuz yılı yaşayan herkes, gözleriyle gördü: Yönetimler, hangi seçimle nasıl seçilmiş olursa olsun, 'asgari müşterekleri' biraz aşacak oldu mu, cumhuriyeti korumak adına derhal onlara 'müdahale' edilir; her müdahaleden sonra yaşadığımız o 'istikrarlı' ara rejimleri derseniz, gerçekte **'Milli Şef'** döneminin 'kötü tekrarlarından ibarettir.

O ana çekirdek, özdeki ana totaliter yapı ise, –Tohumları 30'lu yıllarda atılmış da olsa–, asıl büyüyüp serpilmesini 1939–1945 arasındaki yıllarda, **"Milli Şef"** döneminde gerçekleştirdiği için, **Türkiye**'ye **İkinci Dünya Savaşı**nın ve **İnönü**'nün birer yadigârı sayılabilir.

Ne yadigâr ya?

(8 Mayıs 1945, salı sabahı!

Okulun gazetecisinden, bir telâş **Cumhuriyet** gazetesini almıştım; açıyorum ki, birinci sayfada iri puntolarla sekiz sütuna manşet: **"Avrupa'da Harb Bitti/Alman Ordusu evvelki gece, İngiltere, Amerika ve Sovyet Rusya'ya kayıtsız şartsız teslim olduğunu bildirdi/Teslim vesikası Reims'de Müttefik Umumi Karargâhında imzalandı."**

Böyle bir haberi beklemiyor muyduk? Ajans haberleri, 2 Mayıs'ta **Hitler'in Berlin'de öldüğünü** bildirmişlerdi; 6 Mayıs'ta gazeteler, **'harbin sonunu ilan edecek beyanatın her dakika beklendiğini'** yazıyordu; **Almanya** 7 Mayıs 1945'te teslim oldu, ertesi gün bu haber, bütün dünya gazetelerinde manşet!

Nasıl saydam bir mayıs sabahı, çivit mavisi gökyüzünde tıraş köpüğü bulutlar hızla geçiyor, o yıllarda âdetim olduğu üzere **Fransız Devrimi**'nden kalma o ünlü **'Aupres de ma blonde'** türküsünü, ıslıkla çalıyorum; gencim, her şeye rağmen içim ümitle dolu, yaklaşık bir ay kadar sonra yirmi yaşımda olacağım, üç yıl sonra ilk şiir kitabım **'Duvar'** yayınlanacak!

Ondan iki yıl sonraysa, yapılan ilk serbest seçimlerde, Türk halkı **'Milli Şef'**i ve partisini, bir daha gelmemesiye iktidardan alaşağı edecektir; **İsmet İnönü** bu, hiç yılar mı, 'tarihi misyonu-nu' demokrasi kahramanı olarak sürdürüyor.

Sahi siz, filmin burasında girmiştiniz.)

Attilâ İlhan

9 789754 945980

4. basım

ISBN 975 - 494 - 598 - 5
96 . 06 . Y. 0105 . 0990

KDV dahil 400000 Lira